

PMA ■ JAARVERSLAG ■ 2019

pensioenfonds medewerkers apotheken

Inhoud

Bestuursverslag

- 1 Bestuursverslag algemeen 4
 - 1.1 Blik op 2020 en verder 8
- 2 Kengetallen 10
- 3 Algemene informatie 11
 - 3.1 Doelstelling 11
 - 3.2 Pensioenregeling 12
 - 3.3 Adviseurs en controleur 12
- 4 Financieel overzicht 13
 - 4.1 Resultaat 2019 13
 - 4.2 Dekkingsgraden 14
 - 4.3 Evaluatie herstelplan en haalbaarheidstoets 15
 - 4.4 Toeslagen 16
 - 4.5 Verlaging van de pensioenen 17
 - 4.6 Pensioenuitvoeringskosten 18
 - 4.7 Vermogensbeheerkosten 18
 - 4.8 Actuariële resultaten 21
- 5 Pensioenen 23
 - 5.1 De pensioenregeling 23
 - 5.2 Deelnemers 23
 - 5.3 Premies 24
 - 5.4 Waardeoverdracht 25
 - 5.5 Zeer kleine pensioenen vervallen 26
 - 5.6 Pensioenuitkeringen 26
- 6 Communicatie 28
 - 6.1 Ontwikkelingen in 2019 28
 - 6.2 Communicatiebeleid 29
- 7 Beleggingen 30
 - 7.1 Beleggingsbeleid 30
 - 7.2 Beleggingsportefeuille 32
 - 7.3 Rendementsanalyse 32
 - 7.4 Toelichting per beleggingscategorie 33
 - 7.5 Z-score en Vrijstelling Wet BPF 34
- 8 Risicobeheersing 35
 - 8.1 De organisatie van het risicomanagement 35
 - 8.2 Risicohouding 35
 - 8.3 Verbeteringen in het risicomanagement 36
 - 8.4 Risicomanagement en integriteit 36
 - 8.5 Risicomanagement gedurende de financiële crisis 37
 - 8.6 Risicobeoordeling 37
 - 8.7 Uitvoeringsrapportage 39

- 9 Governance van het pensioenfonds 40
 - 9.1 Bestuur en bestuurscommissies 40
 - 9.2 Verantwoordingsorgaan 41
 - 9.3 Raad van toezicht 41
 - 9.4 Uitvoeringsorganisatie 42
 - 9.5 Code Pensioenfondsen 42
 - 9.6 Certificering, controle en compliance 43
 - 9.7 Geschiktheidsbevordering 43
 - 9.8 Beloningsbeleid 43
- 10 Verklaring van het Verantwoordingsorgaan 45
- 11 Verslag van bevindingen raad van toezicht PMA 47

Jaarrekening

- 1.1 Balans 51
- 1.2 Staat van baten en lasten 52
- 1.3 Kasstroomoverzicht 53
- 1.4 Grondslagen van de jaarrekening 54
- 1.5 Toelichting op de balans 60
- 1.6 Toelichting baten en lasten 75
- 1.7 Gebeurtenissen na balansdatum 81

Overige gegevens

- Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo baten en lasten 83
- Actuariële verklaring 83
- Controleverklaring van de onafhankelijk accountant 85

Bijlagen

- 1 Uitgebreide kengetallen 90
- 2 Functionarissen 91
- 3 Pensioenregeling 92
- 4 Maatschappelijk verantwoord beleggen 94

BESTUURSVERSLAG ■ 2019

1

Bestuursverslag algemeen

PMA heeft in 2019 nieuwe afspraken gemaakt voor de komende jaren met de sociale partners in onze sector. Doel is de continuïteit van de PMA-regeling te waarborgen. De afspraken passen goed bij PMA, dat een niche pensioenfonds wil zijn voor alle medewerkers in de openbare apothekbranche.

Pas halverwege het jaar 2019 slaagden de overheid en sociale partners erin een pensioenakkoord af te spreken. In dit akkoord staan de grondslagen voor een nieuw pensioenstelsel. De noodzaak voor een nieuw stelsel was al duidelijk. Door het beleid van de Europese Centrale Bank (ECB), dat erop gericht is ruim geld aan de economieën in de eurozone beschikbaar te stellen, blijft de rente zeer laag. De combinatie van de lage rente en de regels voor pensioenfondsen zorgt ervoor dat de beleidsdekkingsgraad van PMA in 2019 onder de 100% terecht is gekomen. Als gevolg van de marktontwikkelingen is de dekkingsgraad begin 2020 onder de 90% gekomen. Een uitgewerkt pensioenakkoord moet een uitweg bieden voor de financiële problemen waarin veel fondsen zich bevinden.

Toen de actuele dekkingsgraad begin augustus 2019 onder de grens van 95% zakte, trad ons crisisplan in werking. We hebben daartoe een crisiscomité samengesteld. De taak van dit comité is de bestuurlijke besluitvorming rondom de lage dekkingsgraad en mogelijke verlaging van de pensioenen voor te bereiden. De besluitvorming heeft vooral betrekking op het niveau waarop het renterisico wordt afgedekt. Doel van dit beleid is de kans dat de pensioenen verlaagd moeten worden te verkleinen. De dekkingsgraad is in 2019 niet zover gedaald dat de rente verder werd afgedekt. De dekkingsgraad van PMA blijft door de lage rentestand echter zorgelijk. Feit is dat we de pensioenen al jaren niet hebben kunnen verhogen (indexeren). We lopen vanaf 2009 tot en met 2019 8,9% achter op onze ambitie om de loonontwikkeling in de branche bij te houden. De beleggingsopbrengsten waren in 2019 gelukkig positief. In 2018 waren deze nog negatief

(-0,8%). Het rendement was in 2019 20,2%. Daarmee komt het gemiddelde rendement in de afgelopen 10 jaar op 7,7%.

Vanaf 2017 positioneert PMA zich als een niche pensioenfonds, dat sterke banden heeft met de openbare apotheken. Deze strategie blijkt succesvol. De sector openbare apotheken is een stabiele branche. We verwachten dat dit de komende jaren zo zal blijven. Het aantal werkgevers en werknemers verandert nauwelijks. Wel stijgt het aantal gepensioneerden gestaag.

Om de band met de branche te versterken, gaat PMA een oriëntatietraject aanbieden. Dit traject is bedoeld voor diegenen die werkzaam zijn in de branche en belangstelling hebben voor een bestuursfunctie of functie bij het verantwoordingsorgaan van PMA. PMA werkt het oriëntatietraject uit in samenwerking met de sociale partners. Door dit oriëntatietraject aan te bieden, hopen we ook dat er meer diversiteit in het bestuur komt.

Een ander voorbeeld van nauwe samenwerking met de sector is het overleg met de sociale partners. Het overleg leidde tot afspraken over de richting waarin de premie en de opbouwpercentages zich de komende jaren gaan ontwikkelen. De premie is leidend en gaat licht stijgen. Als de kosten van pensioenopbouw harder stijgen dan verwacht, zal het opbouwpercentage naar beneden worden bijgesteld. Mocht dit gebeuren, dan zal dit in overleg met sociale partners zijn. De huidige pensioenregeling zien we als hoogwaardig en zal naar verwachting hooguit op details veranderen.

Daarnaast is met de sociale partners afgesproken dat de pensioenen vanaf 2020 (als het mogelijk is) de consumentenprijzen volgen in plaats van de loonontwikkeling in de branche. De kans is erg klein dat de pensioenen de komende jaren verhoogd kunnen worden.

In 2011 is de administratie en het vermogensbeheer uitbesteed aan Appolaris BV (hierna Appolaris), een besloten vennootschap die door PMA is opgericht. De laatste jaren is het inzicht gegroeid dat de structuur van deze uitbesteding weinig meerwaarde meer heeft. Daarom heeft PMA besloten in 2020 te gaan fuseren met Appolaris en daarna een groot deel van de administratieve taken weer zelf uit te voeren. Het gaat vooral om werkzaamheden op het terrein van pensioenbeheer, omdat het fonds via deze werkzaamheden direct contact heeft met werkgevers en deelnemers.

Het vermogensbeheer is momenteel ook uitbesteed aan Appolaris. Het bestuur heeft besloten om dit vanaf medio 2020 bij een andere professionele partij uit te besteden die door omvang en ervaring de gevraagde kwaliteit en continuïteit kan leveren.

Drie specifieke thema's stonden verder centraal in 2019.

IORP II regelgeving

Door de regelgeving inzake Institutions for Occupational Retirement Provision (hierna: IORP) moesten we nadenken over de invulling van zogenoemde 'sleutelfunctiehouder' en 'sleutelfunctie-ervuller' posities op de gebieden interne audit, risicomangement en actuariële zaken. We hebben voorstellen bij De Nederlandsche Bank ingediend. Tot nu toe is alleen de sleutelfunctiehouder actuariële zaken aangesteld. Door onduidelijkheid in de regelgeving over vooral de interne auditfunctie, zijn de overige sleutelfuncties nog niet ingevuld.

IT-beleid bij PMA

In 2019 is er veel aandacht besteed aan het IT-beleid bij PMA. Dit mede naar aanleiding van de aandacht die De Nederlandsche Bank (hierna: DNB) aan dit onderwerp besteedt. Speciale aandacht was er voor informatiebeveiliging. In 2019 is het project Informatiebeveiliging met goed gevolg afgerond, leidend tot een positief assurance rapport van de interne auditor van PMA.

ESG-beleid

Daarnaast hebben we stappen gezet ten aanzien van ons beleid inzake Environmental, Social and Corporate Governance (hierna: ESG). We hebben ons beleid herijkt. In 2020 zal het ESG-beleid geïmplementeerd worden.

Verwezenlijking speerpunten 2019

Voor het jaar 2019 heeft het bestuur speerpunten benoemd. Hieronder wordt per speerpunt aangegeven hoe de afwikkeling dit jaar heeft plaatsgevonden.

Legenda

Doelstelling is behaald.

Er is goede vooruitgang geboekt, maar doelstelling is nog niet helemaal behaald.

Pensioenbeheer & Communicatie

Communicatie over mogelijke verlaging van de pensioenen

Gezien de kans dat PMA de pensioenen moet verlagen, hebben we begin 2019 een kalender opgesteld met de communicatieactiviteiten voor de jaren 2019 tot en met 2021. Doel van de communicatie is de deelnemers een realistisch beeld te geven van de kans op verlagen van de pensioenen bij PMA. Toen de actuele dekkingsgraad van PMA onder de 95% zakte, is hierover direct gecommuniceerd richting deelnemers en aangesloten werkgevers. Zowel op de website, als via nieuwsberichten en het magazine Apotheek & Pensioen is uitvoerig aandacht besteed aan het feit dat de kans op korten groter werd. Later is de boodschap bijgesteld en gecommuniceerd dat de pensioenen in ieder geval in 2020 niet verlaagd hoeven te worden.

PMA-communicatie nieuwe stijl

Onderdeel van het communicatie-beleidsplan 2019-2022 is dat PMA een communicatiestijl hanteert die meer aansluit bij de behoefte van de deelnemers. Hiertoe is een communicatieadviseur aangetrokken bij Appolaris.

Toekomstbestendige pensioenregeling

Met cao-partijen is in 2019 verschillende keren overleg gevoerd over een toekomstbestendige pensioenregeling. Uitkomst is dat de premie leidend is vanaf 2020 tot en met 2022. Ook is afgesproken dat de pensioenpremie jaarlijks met 2%-punt zal stijgen, en vanaf 2022 maximaal 30,45% van de pensioengrondslag mag zijn (inclusief vakantie-toeslag). Daarnaast is afgesproken dat eventuele

verhogingen van de pensioenen gebaseerd worden op de consumentenprijzen in plaats van de lonen. Indien nodig wordt het opbouwpercentage vanaf 2021 (tijdelijk) verlaagd. De pensioenrichtleeftijd blijft 67 jaar.

Automatiseren en digitaliseren documentenstroom

In 2019 zijn de documentenstromen verder geautomatiseerd en gedigitaliseerd. Bulkverzendingen worden nu op een efficiëntere en veiligere wijze verstuurd. Het streven is zoveel mogelijk deelnemers en pensioengerechtigden via e-mail te bereiken.

Balansbeheer

Evaluëren en structureren van de beleggingsportefeuille aan de hand van investment cases

In 2019 is de beleggingsportefeuille verder gestructureerd door investment cases voor de verschillende beleggingscategorieën op te stellen. Hierdoor kan PMA meer weloverwogen besluiten ergens wel of niet in te beleggen.

Implementatie duurzaamheidsbeleid

Het bestuur heeft het beleggingsbeginsel 'duurzaamheid' en de bijbehorende visie eind 2018 opnieuw geformuleerd. Daarna is dit onderwerp aan de orde geweest in zowel de beleggingsadviescommissie (met de vraag: is dit uitvoerbaar?) als de pensioen- & communicatiecommissie (met de vraag: welke communicatie is passend?) en het verantwoordingsorgaan (met de vraag: kan het verantwoordingsorgaan zich in deze visie vinden?). Vervolgens is een ESG-werkgroep aan de slag gegaan met de implementatie. In deze ESG-werkgroep zitten een bestuurslid, de externe voorzitter van de beleggingsadviescommissie, een extern deskundige, een lid van het verantwoordingsorgaan en een medewerker van Appolaris. De opvattingen van de deelnemers over de richting waarin het fonds zich op ESG-gebied wil bewegen zijn in kaart gebracht via een enquête. Uit dit onderzoek bleek dat de opvatting van de deelnemers in lijn ligt met de richting die het fonds wil inslaan.

Het plan is om het beleid inzake Maatschappelijk Verantwoord Beleggen (hierna: MVB) gedurende 2020 te formaliseren en vervolgens uit te rollen naar de diverse onderdelen van de beleggingsportefeuille.

Kostenverlaging van het vermogensbeheer

Eind 2019 heeft PMA een onderzoek laten uitvoeren naar het kostenniveau van het vermogensbeheer in 2018. In 2018 waren de vermogensbeheerkosten van PMA (0,47% van het gemiddeld belegd vermogen) hoger dan die van fondsen met vergelijkbare beleggingsportefeuilles (0,43%). In de zomer van 2018 is afscheid is genomen van een aantal actief beheerde beleggingen, waardoor de kosten daalden in de tweede helft 2018. Dit effect werkte door in 2019 en zijn de kosten verder gedaald naar een marktconform niveau van 0,37%.

Rentederivaten; Overgang naar central clearing en vastrentende portefeuille optimaal ingericht

In 2018 heeft Appolaris twee keer BlackRock bezocht voor een operational due diligence onderzoek. Hieruit is naar voren gekomen dat BlackRock de risico's die samenhangen met central clearing voldoende beheerst. Begin 2020 zal de inrichting verder worden geoptimaliseerd.

Besluit uitbesteding

PMA heeft medio 2019 besloten de taken die Appolaris op het gebied van fiduciair vermogensbeheer uitvoert bij een andere partij onder te brengen. Appolaris kon niet meer voldoen aan de aangescherpte eisen van PMA inzake de kwaliteit en continuïteit. Een externe partij begeleidde de zoektocht naar een nieuwe fiduciair manager. Nadat we een shortlist hebben opgesteld met mogelijke partijen die het fiduciair beheer kunnen overnemen, hebben we eind 2019 site visits uitgevoerd en referenties nagetrokken. Daarop is Achmea Investment Management (hierna; Achmea) als nieuwe fiduciair manager gekozen. Het streven is dat deze nieuwe fiduciair manager uiterlijk 1 juli 2020 aan de slag is.

Risicomanagement

Operationeel due diligence en bezoek aan uitbestedingspartners en aantal vermogensbeheerders

PMA heeft bij uitbestedingspartners van Appolaris op het gebied van IT en informatiebeveiliging (hierna IB) operational due diligence onderzoeken uit laten voeren. Aan de hand daarvan is besloten om afscheid te nemen van de kantoorautomatiseerder. Deze automatiseerder voldeed niet aan de criteria die PMA stelt. Eind 2019 heeft een andere partij de uitvoering van het IT/IB-beleid overgenomen. Twee andere uitbestedingspartners voldoen aan de criteria van PMA, waarbij echter verbeteringen mogelijk en gewenst zijn.

In 2019 zijn ook vier vermogensbeheerders onderzocht en bezocht. De uitkomst hiervan was bevredigend.

IT risk management integreren in Integrated risk & control framework

In 2019 is de beheersing van IT- en IB-risico's sterk verbeterd. Dit is ook bevestigd door een externe deskundige partij. In het vierde kwartaal van 2019 is de jaarlijkse Cobit Self Assessment uitgevoerd op beheersmaatregelen m.b.t. informatiebeveiliging. Mazars accountants heeft bij het Cobit Self Assessment een goedkeurende verklaring afgegeven. Op slechts 5 van de 54 controls na voldoet PMA aan de door DNB gestelde normen. PMA heeft ten aanzien van de resterende punten acties op de agenda staan, zoals een aantal strategische sessies met het bestuur en IT-deskundigen.

Inrichten sleutelfuncties op basis van IORP II

PMA heeft de voorgenomen sleutelfunctiehouders actuariael, internal audit en risk bij DNB aangemeld. De sleutelfunctiehouder actuariële zaken (door PMA belegd bij de extern certificerend actuaris) is door DNB goedgekeurd.

De voorgenomen invulling van de sleutelfunctiehouders en vervullers is al volgt:

- Actuarieel – De extern certificerend actuaris, is aangesteld als zowel sleutelfunctiehouder als sleutelfunctievervuller actuariael.
- Risicomanagement – Het voornemen bestaat om huidige risicomanager van PMA, aan te stellen als zowel sleutelfunctiehouder als sleutelfunctievervuller.

- Internal Audit – Het voornemen bestaat om Mazars aan te stellen als sleutelfunctievervuller internal audit en voor de sleutelfunctiehouder wordt nog een passende invulling gezocht.

Update risicokaarten en inrichting internal control framework

Begin 2019 zijn de analyses van strategische en integriteitsrisico's (SRA/SIRA) opnieuw uitgevoerd en geüpdatet. Het afgelopen jaar heeft het bestuur gewerkt aan verschillende onderdelen van een internal control framework. In het laatste kwartaal van 2019 zijn de meeste risicokaarten opnieuw gevalideerd, op basis van de uitkomsten van de recente SRA/SIRA analyses. De gevalideerde risicokaarten zijn meegenomen in de opzet van het internal control framework, waarbij door middel van controls de risicorapportage verder wordt geobjectiveerd. De inschatting van de risico's is daarmee niet significant gewijzigd.

Risicorapportages verbeteren zodat hierop beter (bij)gestuurd kan worden

De rapportages worden sinds dit jaar verstrekt zodra ze gereed zijn. Daardoor kunnen we de rapportages beter inzetten als sturingsinstrument. Daarnaast zijn ook niet-financiële risico's, zoals uitbestedings- en privacy risico's, aan de risicorapportages toegevoegd.

Governance & Organisatie

Kwaliteit van het bestuur en bezetting van de bestuurscommissies

Dit onderwerp heeft continue aandacht van het bestuur. Het betreft vooral de opvolging van bestuursleden. De vraag is of er genoeg kandidaat-bestuursleden zijn. Kandidaten worden voorgedragen door sociale partners en moeten adequaat opgeleid zijn. Idealiter zorgen kandidaten voor meer diversiteit in het bestuur. Voor PMA is het als nichefonds van belang dat kandidaten affiniteit hebben met de apothekbranche. PMA heeft sociale partners voorgesteld om binnen de branche de belangstelling te peilen voor bestuursfuncties. In 2019 waren er verschillende wijzigingen in het bestuur. Iris Blankers is benoemd op voordracht van CNV Connectief. Zij is begin 2020 als lid van de BAC toegetreden. Openbaar apotheker Marjolein Menheere heeft wegens gebrek aan tijd haar

bestuursfunctie opgegeven. Zij is op voordracht van de werkgevers opgevolgd door openbaar apotheker Fons Bakker. Fons Bakker is kandidaat-lid voor de BAC. Sjoerd Veenstra loopt sinds de zomer van 2019 mee als kandidaat-bestuurslid uit de kring van werkgevers.

Relatie bestuur van PMA en de raad van toezicht met het verantwoordingsorgaan

De relatie tussen het bestuur en de raad van toezicht enerzijds en het verantwoordingsorgaan anderzijds heeft zich in 2019 positief ontwikkeld en is momenteel goed. Het bestaande voorzittersoverleg is vanaf 2019 in fysieke aanwezigheid gevoerd in plaats van telefonisch. Hierdoor is de onderlinge communicatie en samenwerking verder verbeterd. Ook schuift sinds dit jaar een bestuursdelegatie standaard aan bij een deel van de vergadering van het verantwoordingsorgaan. Daardoor zijn voornemens, overwegingen en besluiten duidelijker. Voor de vergaderingen van de raad van toezicht was deze stap al eerder met goed gevolg gezet.

Organisatie bestuursbureau

Met het oog op de (toekomstige) veranderingen in de relatie tussen PMA en Appolaris is het bestuursbureau van PMA versterkt. Er zijn een bestuursadviseur vermogensbeheer, een bestuursadviseur IT/IB en een tweedelijns adviseur voor juridische zaken aangesteld. Het contract met de risicomanager is verlengd.

In 2019 heeft PMA gekozen voor een nieuwe compliance officer: HVG Law. In samenspraak met deze compliance officer is de gedragscode herzien, waarbij de insidersregeling in de gedragscode is geïntegreerd. De nieuwe compliance officer is voortvarend en proactief te werk gegaan, wat eraan heeft bijgedragen dat het onderwerp compliance voldoende aandacht krijgt op de bestuursagenda.

Tot slot

Het bestuur wil tot slot iedereen bedanken. In het bijzonder alle medewerkers van Appolaris, die zich in het verslagjaar 2019 voor PMA hebben ingezet.

1.1 Blik op 2020 en verder

Corona crisis

De eerste maanden van 2020 worden getekend door de uitbraak van het Corona-virus. PMA en haar uitvoeringsorganisaties hebben ervoor gezorgd dat de reguliere processen, zoals de uitkeringen, doorlopen.

Een crisisteam met daarin de leden van het Regie- en Coördinatieoverleg (RCO) en directeur van Appolaris, volgt de ontwikkelingen en neemt actie waar noodzakelijk.

De virusuitbraak heeft grote gevolgen voor de financiële markten. Zowel de rente als de rendementen daalden begin 2020, waardoor de dekkingsgraad van PMA daalde. Het is niet te voorspellen hoe dit zich verder zal ontwikkelen. De kans dat PMA in 2021 de pensioenen moet verlagen is hierdoor aanzienlijk toegenomen. PMA hoeft de pensioenen in 2020 nog niet te verlagen. Om de dekkingsgraad te beschermen tegen al te grote verdere dalingen is de renteafdekking half maart verhoogd, conform het financieel crisisplan.

PMA heeft in 2020 een herstelplan ingediend bij DNB. In het plan staat dat PMA tijdig kan herstellen tot minimaal het niveau van het Vereist Eigen Vermogen (VEV). Het plan houdt geen rekening met de impact van de corona-crisis. Het herstel in het herstelplan komt vooral door de positieve beleggingsrendementen. Het is onzeker of deze rendementen op korte termijn daadwerkelijk behaald kunnen worden.

Zijn de beleidsdekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad eind 2020 lager dan de minimale vereiste dekkingsgraad, dan moeten de pensioenen verlaagd worden. Verlaging is ook onvermijdelijk als de beleidsdekkingsgraad vanaf 2021 niet meer tijdig boven het VEV kan komen. Al met al lijkt het onvermijdelijk dat de pensioenen in 2021 verlaagd moeten worden, tenzij de regels met betrekking tot het verlagen van de pensioenen door de overheid worden aangepast.

Pensioenakkoord

In de loop van 2020 wordt naar verwachting duidelijk of de uitwerking van het pensioenakkoord tot een ander pensioenlandschap gaat leiden. We kunnen dan beoordelen of de langjarige afspraken over de premieontwikkeling en samenhangende pensioenopbouw nog richtinggevend zijn. Veel hangt af van het landelijke overleg. Het overleg tussen PMA en de sociale partners zal in 2020 echter ook een belangrijke rol spelen. Het laatste overleg zal bepalend zijn voor de reactie van de branche op de ontwikkelingen in pensioenland.

Fusie PMA en Appolaris

Verder zal 2020 in het teken staan van het besluit om met zijn dochterbedrijf Appolaris te fuseren en zo de administratie zelf uit te gaan voeren en het fiduciair management van het vermogensbeheer uit te besteden aan een andere organisatie. Deze veranderingen zullen energie kosten. Ze zullen echter ook bijdragen aan de positie van PMA als een middelgroot pensioenfonds, dat direct met de branche openbare apotheken verbonden is. De afdeling pensioenbeheer is daarom bijzonder belangrijk voor PMA. De uitdaging is voor werkgevers en deelnemers herkenbaar en klantgericht te blijven, ook in een omgeving die sterk verandert.

Speerpunten 2020

Voor het jaar 2020 heeft het bestuur speerpunten benoemd. Dit zijn de punten die in 2020 nadrukkelijk de aandacht van het bestuur krijgen.

Pensioenbeheer en Communicatie

In 2020 is de communicatie over de kans op het verlagen van de pensioenen belangrijk. De kans op en de impact van een (mogelijke) korting in 2021 zal duidelijk moeten worden overgebracht op alle belanghebbenden. Ook moet bij het vaststellen van de premie en de opbouw in 2021 rekening gehouden worden met de onder- en bovengrenzen van de premiedekkingsgraad. Afhankelijk van uitwerking van het pensioenakkoord moeten we nadenken over de keuzes ten aanzien van deze punten.

Balansbeheer

Bij balansbeheer ligt de focus op de overdracht van het fiduciair beheer aan Achmea. Deze overdracht zal naar verwachting eind juni 2020 zijn afgerond. Verder wordt het nieuwe ESG-beleid vastgesteld en geïmplementeerd. Tenslotte worden het basis-scenario uit de strategische beleggingsbeleidstudie (ALM) uit 2018 geëvalueerd en investment cases opgesteld.

Risicomanagement

Speerpunt is het opzetten en inrichten van de Eigen Risico Beoordeling (ERB), welke naar verwachting in 2021 zal worden afgerond. Eind 2019 is een aantal workshops gehouden, op basis waarvan de IT strategie voor de komende jaren is vastgesteld door het bestuur, op basis waarvan een actieplan zal worden uitgewerkt.

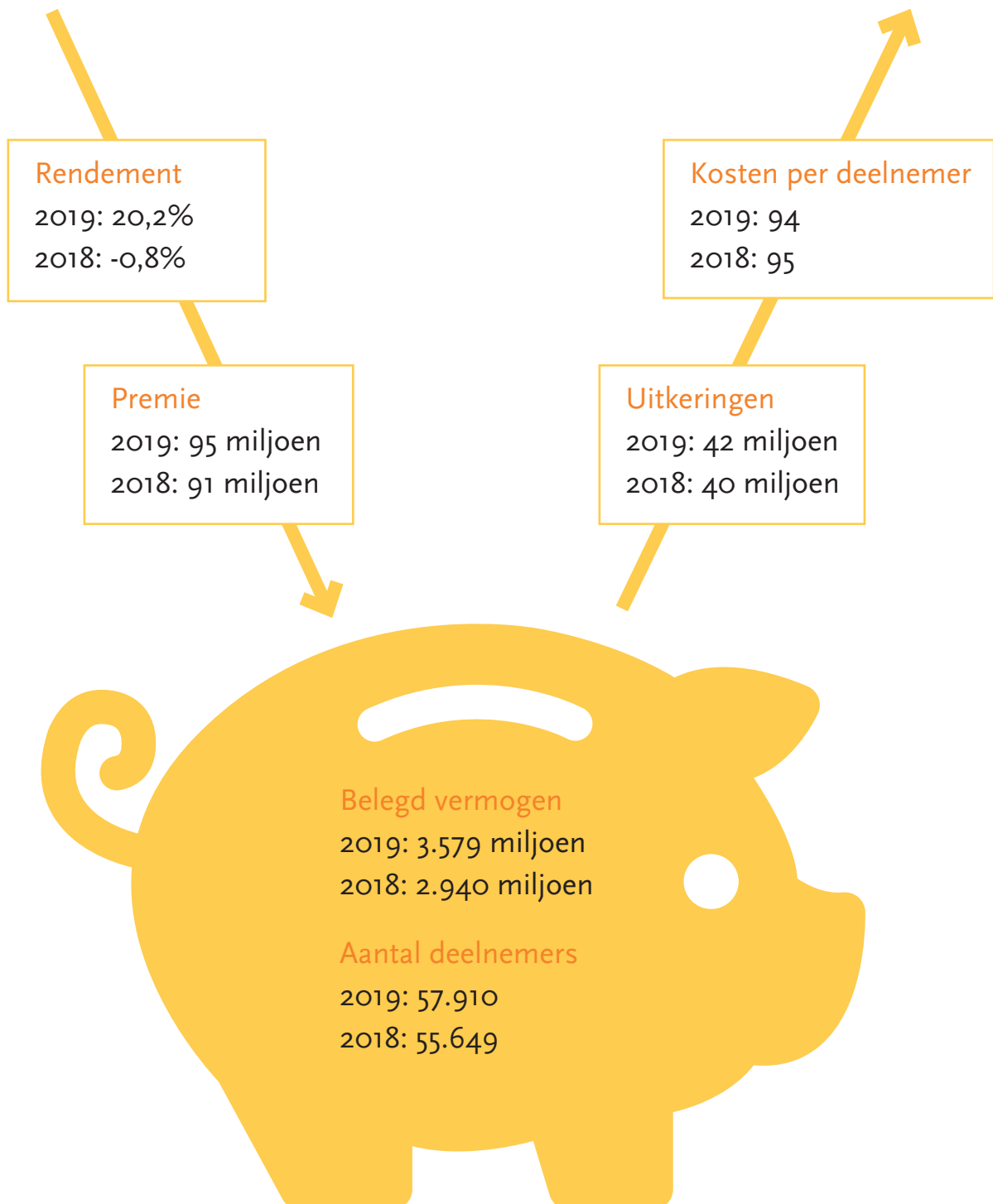
Governance

Bij Governance zal de focus liggen bij het herzaften van de uitvoering van de fondsactiviteiten. Daartoe zullen PMA en Appolaris BV in 2020 fuseren. Tevens zullen de sleutelfuncties worden ingericht en wordt waar mogelijk de diversiteit binnen het bestuur versterkt. Voor dit laatste worden traineeships aangeboden aan de sociale partners om kennis te maken met het bestuurswerk bij PMA.

2

Kengetallen

Bedragen in euro's tenzij anders aangegeven.

3

Algemene informatie

Stichting Pensioenfonds Medewerker Apotheken (PMA), statutair gevestigd te Den Haag, is opgericht in 1957. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41150113.

3.1 Doelstelling

Missie

PMA zorgt voor een zorgvuldige uitvoering van de door de sociale partners in de bedrijfstak openbare apotheken overeengekomen pensioenregeling(en) ten behoeve van alle belanghebbenden. PMA is voor hen herkenbaar door professionaliteit en korte lijnen, vanuit de kernbegrippen redelijk, correct, netjes en gastvrij.

Visie

PMA is het bedrijfstakpensioenfonds waarin iedereen kan deelnemen die actief is binnen en rond apotheken en de farmacie. Vanuit kennis en betrokkenheid van de branche biedt dit bedrijfstakpensioenfonds een goede pensioenregeling tegen redelijke kosten. Het fonds streeft ernaar voor de deelnemers positief onderscheidend te zijn ten opzichte van concurrerende pensioenfondsen.

Strategie

In het dynamische en complexe speelveld van pensioenfondsen in Nederland is PMA een zelfstandige niche speler voor de medewerkers apotheken met als ambitie doorgroei binnen de bedrijfstak farmacie, met een omvang die ruim voldoende is voor solide continuïteit en gelijktijdig een omvang die klein genoeg is om persoonsgericht en herkenbaar te zijn voor haar deelnemers. PMA heeft verder een eigen uitvoeringsorganisatie in bezit, geheel gericht op het uitvoeren van werkzaamheden in opdracht van PMA.

Kernwoorden voor de komende jaren zijn wendbaarheid, samenwerking en herkenbaarheid. De zelfstandigheid van PMA is geen doel op zichzelf, het goed uitvoeren van de tussen sociale partners overeengekomen pensioenregeling wel. Zelfstandig verder kunnen is hierbij een goede vertrekpositie.

- Samenwerken op basis van wederzijds belang met andere fondsen om rendement te vergroten, zeker te stellen en kosten te verlagen.
- Wendbaarheid van PMA en haar uitvoeringsorganisatie om kansen te benutten en bedreigingen te ontwijken.
- Variatie in aanbod naar sociale partners met het doel deelnemers meer te faciliteren.

Strategische doelstellingen

PMA is een verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds. Het fonds stelt zich ten doel om uitkeringen aan (gewezen) deelnemers, pensioengerechtigden, gewezen partners en nabestaanden te verstrekken ter zake van arbeidsongeschiktheid, ouderdom en overlijden. Dit doet zij overeenkomstig de bepalingen van haar statuten, het uitvoeringsreglement en de pensioenreglementen.

Het streven is om een zo hoog mogelijk financieel rendement te behalen, zodat de toeslagambitie mogelijk wordt gemaakt (de toeslagverlening uit de opbrengsten gefinancierd kan worden). De toeslagambitie heeft prioriteit, maar wel onder de randvoorwaarde dat de kans en mate van korten aanvaardbare proporties kent. Dit met inachtneming van de criteria die aan maatschappelijk verantwoord beleggen worden gesteld.

3.2 Pensioenregeling

PMA verzorgt de pensioenen van ruim 26.000 werknemers en ruim 22.000 ex-werknemers, de zogeheten gewezen deelnemers. Meer dan 7.000 pensioengerechtigden ontvangen een pensioen-uitkering van PMA.

De regeling die PMA uitvoert, geldt voor werknemers van werkgevers die onder de werkingssfeer van het verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfonds PMA vallen en voor werknemers die werken bij instellingen die zich vrijwillig hebben aangesloten bij PMA.

De pensioenregeling van PMA heeft het karakter van een uitkeringsovereenkomst. Deelnemers bouwen pensioen op volgens een middelloonsysteem. De pensioenen zijn niet herverzekerd.

Het premieniveau voor 2019 bedroeg 24,45% van de pensioengrondslag. Het opbouwpercentage was 1,76%. De pensioengrondslag werd in 2019 berekend over het salaris inclusief vakantietoelage minus de franchise van € 13.785. De opbouw was in 2019 gemaximeerd op een fulltime salaris van € 107.593. PMA heeft een nabestaandenpensioen op basis van een opbouwregeling. De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.

3.3 Adviseurs en controleur

Het pensioenfonds wordt voor actuariaat en risico-beheersing op lange termijn ondersteund door de externe adviserende actuaris Lonneke Thissen van Sprenkels en Verschuren.

De extern accountant van PMA is Henk van der Rijst van PricewaterhouseCoopers. De extern accountant is verantwoordelijk voor de certificering van de jaarrekening door middel van een controle-verklaring.

De certificerend actuaris van PMA is Rob Schilder van WillisTowersWatson. De certificerend actuaris is verantwoordelijk voor het verstrekken van een actuariële verklaring op basis van de artikelen 126 t/m 140 PW.

4

Financieel overzicht

4.1 Resultaat 2019

2019 was in financieel opzicht een mager jaar. Het resultaat in 2019 is € 13 miljoen negatief (2018: € 145 miljoen negatief).

TABEL 1 – BATEN EN LASTEN

x € MILJOEN	2019	2018
Premiebijdragen (werkgevers en werknemers)	95	91
Beleggingsresultaten	593	-24
Totaal baten	688	67
Pensioenuitkeringen	42	40
Pensioenuitvoeringskosten	3	3
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen	653	162
Overige lasten	3	7
Totaal lasten	701	212
Saldo van baten en lasten	-13	-145

De stijging van de voorziening pensioenverplichtingen (de VPV) en de beleggingsopbrengsten hadden de grootste invloed op de baten en lasten. De VPV steeg sterk door de daling van de rente in 2019.

De beleggingsopbrengsten (€ 593 miljoen) waren veel hoger dan vorig jaar (€ -24 miljoen). Dit kwam vooral door de opbrengst van de renteafdekking en het rendement op de aandelen. De impact van de positieve beleggingsopbrengsten was net iets groter dan de impact van de rente op de VPV (€ 588 miljoen).

In 2019 was het rendement op de beleggingen 20,2% (in 2018: -0,8%). Dit is 0,6%-punt meer dan het gemiddelde rendement in de markten waarin belegd is. De Z-score, de voor bedrijfstakpensioenfondsen

verplichte beleggingsprestatietoets, was in 2019 positief (0,5%; in 2018 +0,7%). De bijbehorende performancetoets is ook positief (+1,9, in 2018: +1,8) en voldoet daarmee aan de norm. In paragraaf 7.4 wordt dit verder toegelicht.

Het rendement (20,2%) is het rendement na aftrek van vermogensbeheerkosten en transactiekosten. PMA heeft 0,37% aan vermogensbeheerkosten gemaakt in 2019, en 0,09 % aan transactiekosten (samen 0,46% of € 15,6 miljoen). In 2018 waren deze kosten samen 0,59% of € 17,3 miljoen. Meer informatie hierover staat in paragraaf 4.7.

De premie is in 2019 per saldo gelijk gebleven: 24,45% van de pensioengrondslag (salaris inclusief

vakantiegeld en minus de franchise). De premiebijdragen waren lager dan de kosten van de opgebouwde pensioenen. Dit had een negatief effect van € 15 miljoen op het resultaat en ongeveer 0,4% op de dekkingsgraad (2018 10 miljoen en -0,5%). De ontvangen premie was wel hoger dan de gedempte kostendekkende premie. Daarmee wordt voldaan aan de wettelijke toetsing hierop (zie ook paragraaf 5.3). Verdere actuariële resultaten komen terug in paragraaf 4.8.

4.2 Dekkingsgraden

Pensioenfondsen baseren beslissingen ten aanzien van de indexatie en de toetsing van de dekkingsgraden op de beleidsdekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de laatste 12 (actuele) maandeinde-dekkingsgraden. De beleidsdekkingsgraad is in 2019 gedaald van 102,5% naar 97,5%. Deze daling is voornamelijk veroorzaakt door de lage rente in 2019.

De resultaten in 2019 leidden tot een mutatie van de actuele dekkingsgraad die getoond wordt in tabel 2.

De reële dekkingsgraad geeft aan of PMA naar verwachting de pensioenen in de toekomst kan indexeren. Deze dekkingsgraad, waarin de verwachte toekomstige inflatie is opgenomen (op basis van actuariële methode, conform het Financieel Toetsingskader (FTK)), was eind 2019 77,9% (eind 2018 was dit 82,6%).

Vereiste dekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad van een pensioenfonds moet hoger te zijn dan de (strategisch) vereiste dekkingsgraad of het Vereist Eigen Vermogen (VEV). Het VEV is een buffer om de nadelige effecten van een daling op de financiële markten grotendeels op te vangen.

Voor PMA is de strategisch vereiste dekkingsgraad in 2019 gedaald van 120,6% naar 120,0%. Eind 2019 en eind 2018 was daarmee sprake van een reservetekort.

TABEL 2 – MUTATIE VAN ACTUELE DEKKINGSGRAAD

IN %	2019	2018
Dekkingsgraad 1 januari	98,4	103,4
Verandering van de dekkingsgraad als gevolg van:		
1 Resultaat op premies	-0,4	-0,5
2 Gedane uitkeringen	0,0	0,1
3 Toeslagverlening	0,0	0,0
4 Rente voorzieningen en rendement beleggingen	0,4	-6,1
5 Aanpassing grondslagen	0,0	1,5
6 Overige effecten	-0,1	-0,1
Dekkingsgraad 31 december	98,3	98,4

- 1) Het resultaat op de premies bestaat uit de ontvangen premies minus de kosten van de opgebouwde pensioenen. De bijdrage aan de dekkingsgraad van het resultaat op premies is negatief door de lage rente waarmee de voorziening voor nieuw opgebouwde rechten wordt berekend. Deze is lager dan de verwachte rendementen waarop de premie is gebaseerd.
- 2) De uitkeringen die vrijvallen hebben een marginaal effect op de dekkingsgraad.
- 3) De toeslagverlening in 2019 was 0%, net als in 2018, waardoor dit geen effect had.
- 4) De intentie is dat de beleggingsresultaten de stijging van de pensioenverplichtingen als gevolg van rente-effecten goedmaken en daarnaast bijdragen aan het herstel van de dekkingsgraad. De opbrengst van de beleggingen was in 2019 positief. Door het effect van de gedaalde Ultimate Forward Rate (UFR)--rekenrente (van 1,46% naar 0,85%), ging de VPV omhoog. Per saldo leidde dit tot een positief effect op de dekkingsgraad.
- 5) In 2019 waren er geen significante aanpassingen van de grondslagen. In 2018 waren er nieuwe overlevingstafels in gebruik genomen. Doordat minder geld gereserveerd hoefde te worden was de dekkingsgraad met 1,5% is gestegen.
- 6) De overige effecten betreffen het saldo van het resultaat op arbeidsongeschiktheid, kostenvoorzieningen en levensverwachting.

De daling van het VEV in 2019 was het gevolg van de lagere rente waardoor de renteschok in de buffer is gedaald.

Naast het VEV geldt ook een eis voor de minimaal vereiste (beleids)dekkingsgraad waarover een pensioenfonds moet beschikken. Voor PMA geldt een minimaal vereiste dekkingsgraad van 104,6%. Vanaf 2016 is er sprake van een tekort ten opzichte van de minimaal vereiste dekkingsgraad (zie ook paragraaf 4.5).

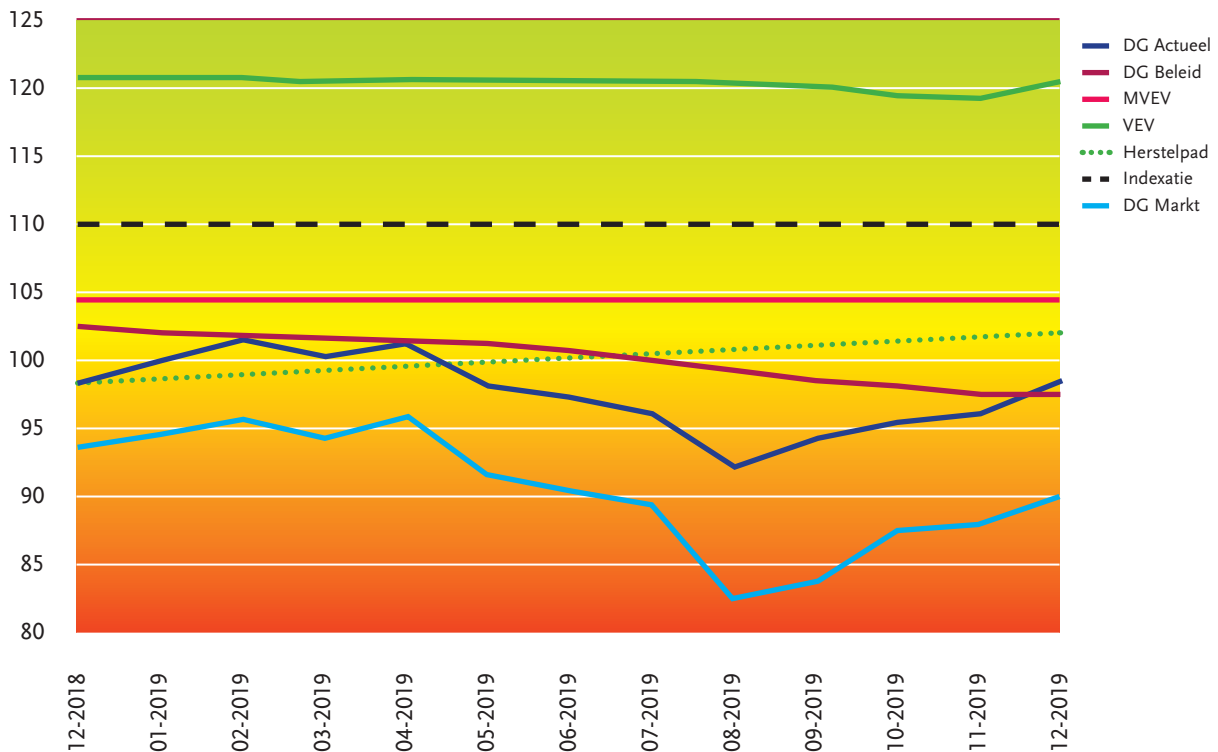
Grafiek 1 toont de ontwikkeling van de verschillende dekkingsgraden en het herstelpad met de verwachte ontwikkeling zoals opgenomen in het herstelplan 2019. Het herstelplan wordt in paragraaf 4.3.1 toegelicht).

4.3 Evaluatie herstelplan en haalbaarheidstoets

4.3.1 Herstelplan

Omdat er een reservetekort was, heeft PMA in maart 2019 voor de vijfde achtereenvolgende keer een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). DNB heeft het herstelplan van 2019 op 23 mei 2019 goedgekeurd. In het herstelplan staat hoe de dekkingsgraad van PMA in tien jaar kan herstellen tot minimaal het niveau van het VEV. Het herstelplan van 2019 staat op de website van PMA. Tabel 3 geeft inzicht in het daadwerkelijke verloop van de dekkingsgraad in 2019 ten opzichte van het verloop zoals opgenomen in het herstelplan 2019. De feitelijke ontwikkeling loopt achter op het pad in het herstelplan. Dit komt voornamelijk door de rentedaling die een negatief effect had op de dekkingsgraad.

GRAFIEK 1 – ONTWIKKELING VAN DE DEKKINGSGRADEN IN 2019

TABEL 3 – FEITELIJKE ONTWIKKELING VAN DE DEKKINGSGRAAD TEN OPZICHTE VAN ONTWIKKELING ZOALS OPGENOMEN IN HET HERSTELPLAN

	2019 Feitelijk	2019 Herstelplan
Dekkingsgraad 1 januari	98,4%	98,4%
Verandering van de dekkingsgraad als gevolg van:		
– Ontvangen premie t.o.v. benodigde premie	-0,4%	-0,5%
– Gedane uitkeringen	0,0%	0,0%
– Toeslagverlening	0,0%	0,0%
– Rente voorzieningen en rendement beleggingen	0,4%	4,0%
– Overige effecten	-0,1%	0,0%
Dekkingsgraad 31 december	98,3%	101,9%

In het herstelplan was voor 2019 uitgegaan van een gemiddeld verwacht rendement van 3,9% en geen verandering in de rente. Het werkelijke rendement lag hoger dan het verwachte rendement in het herstelplan. De rente daalde echter. Het effect van de rentedaling was iets kleiner dan het effect van het positieve rendement. Zoals verwacht hadden de premiebijdragen ten opzichte van de benodigde premie een licht negatief effect. Per saldo daalde de dekkingsgraad met 0,1%.

4.3.2 Haalbaarheidstoets

De haalbaarheidstoets laat zien in welke mate PMA zijn ambities naar verwachting kan waarmaken en in hoeverre pensioenresultaten kunnen tegenvallen in slechtweerscenario's. De haalbaarheidstoets berekent het pensioenresultaat: de mate waarin PMA naar verwachting de komende 60 jaar een waardevast pensioen kan uitkeren.

Omdat het toeslagbeleid en de premiesystematiek grondig zijn aangepast, is een nieuwe aanvangs-haalbaarheidstoets uitgevoerd. De uitkomst was een verwacht gemiddeld pensioenresultaat op fondsniveau van 92,6% en een afwijking in een slecht weerscenario van 39,4% (dit was 93,4% respectievelijk 39,4%). Daarmee zou een pensioenresultaat worden behaald van 59,6%. In het beleid van PMA is de ondergrens van het verwachte pensioenresultaat van 90% gehandhaafd met een maximale afwijking in

een slecht weerscenario van 45%. Deze nieuwe grenzen zijn met de sociale partners afgestemd.

4.4 Toeslagen

De ambitie van PMA was om tot en met 2019 de pensioenen te laten meestijgen met de loonstijgingen van de Cao Apotheken. In 2019 zijn de cao-lonen met 2% gestegen.

Het bestuur heeft besloten om geen toeslag te verlenen per 1 januari 2020.

De totale achterstallige toeslag over de periode 2009-2019 is 8,944%. De verwachting is dat er de komende jaren ook geen (volledige) toeslag kan worden toegekend, omdat de reserves van PMA te laag zijn om een toeslag te kunnen verlenen. Helaas kan PMA zijn eigen ambitie dus niet realiseren.

TABEL 4 – TOESLAGEN IN 2009-2019

Datum toeslagverlening	Toeslag	CAO loonontwikkeling (voorliggende jaar)	Achterstallige toeslag
1 januari 2020	0,00%	2,00%	2,00%
1 januari 2019	0,00%	0,00%	0,00%
1 januari 2018	0,00%	2,444%	2,444%
1 januari 2017	0,00%	0,00%	0,00%
1 januari 2016	0,00%	0,00%	0,00%
1 januari 2015	0,00%	1,00%	1,00%
1 januari 2014	0,50%	0,50%	0,00%
1 januari 2013	0,00%	0,00%	0,00%
1 januari 2012	0,00%	0,75%	0,75%
1 januari 2011	0,75%	0,75%	0,00%
1 januari 2010	3,25%	3,25%	0,00%
1 januari 2009	2,00%	4,75%	2,75%

4.5 Verlaging van de pensioenen

Het bestuur moet de opgebouwde pensioen-aanspraken en pensioenrechten verlagen als overige maatregelen in het herstelplan niet voldoende zijn.

Het verlagen van de pensioenen is een noodmaatregel. De pensioenen moeten in de volgende situaties worden verlaagd:

- Als uit het herstelplan blijkt dat het eigen vermogen niet binnen de wettelijke termijnen voldoende kan herstellen (tot het niveau van het vereiste eigen vermogen). De pensioenen kunnen dan gespreid verlaagd worden, over de periode die het herstelplan beslaat. De korting in het eerste jaar is onvoorwaardelijk. Kortingen in latere jaren worden alleen toegepast als dit volgens het herstelplan dat in dat jaar wordt opgesteld noodzakelijk is.
- Als de beleidsdekkingsgraad op zes achtereenvolgende (jaarlijkse) meetmomenten lager is dan de minimale vereiste dekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad op dat moment lager is dan de minimale vereiste dekkingsgraad. Het pensioenfonds moet het tekort dan direct opheffen door de pensioenen te verlagen. Deze korting is onvoorwaardelijk. De korting moet direct volledig in de financiële positie verwerkt worden, maar mag over maximaal 10 jaar gespreid worden. Het bestuur mag binnen de wettelijke mogelijkheden een extra (of meer dan

evenredige) korting toepassen bovenop de methodiek van de zes achtereenvolgende meetmomenten. Het bestuur zal bij de besluitvorming hierover een evenwichtige belangafweging in ogenschouw nemen.

Als de pensioenen verlaagd worden, maakt PMA geen onderscheid tussen de pensioenen van actieve deelnemers, gewezen deelnemers, pensioengerechtigden en overige aanspraakgerechtigden (niet-actieven). Moet er gekort worden, dan communiceert PMA op verschillende momenten en manieren (o.a. via nieuwsbrieven en in het jaarverslag) met alle belanghebbenden.

PMA heeft de pensioenen tot nu toe nog nooit hoeven te verlagen. Indien de beleidsdekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad eind 2020 lager zijn dan de minimale vereiste dekkingsgraad, dan moeten de pensioenen verlaagd worden. Dat is namelijk het zesde meetmoment.

TABEL 5 – KOSTEN VOOR DE UITVOERING VAN DE PENSIOENREGELING PER DEELNEMER

in €	2019	2018
Kosten pensioenuitvoering	3.397.944	3.396.770
Kosten pensioenuitvoering, excl. opslag ¹⁾	3.313.944	3.272.692
<i>Aantal deelnemers:</i>		
Actief (incl. Arbeidsongeschikten) + Pensioenuitkering	35.341	34.576
Uitvoeringskosten per deelnemer	93,8	94,7

¹⁾ Opslag voor uitvoeringskosten van het PMA dochterbedrijf Appolaris, die na aftrek van vennootschapsbelasting weer als resultaat deelnemingen door PMA wordt ontvangen. Dit zijn dus geen kosten ten laste van de deelnemers.

4.6 Pensioenuitvoeringskosten

De kosten van de pensioenadministratie zijn bijna gelijk aan 2018. Dit betreft een combinatie van hogere kosten voor automatisering en communicatie en lagere personeelskosten bij Appolaris. Het aantal deelnemers (actief en pensioengerechtigd) is licht gestegen in 2019, waardoor de kosten per deelnemer licht zijn gedaald. De kosten zijn in 2019 binnen de begroting gebleven.

Lane Clark & Peacock Netherlands publiceert ieder jaar een benchmark voor uitvoeringskosten, waarin bijna alle pensioenfondsen in Nederland worden meegenomen. De laatste studie betreft de cijfers over 2018. In dat jaar waren de kosten per deelnemer gemiddeld € 106. De uitvoeringskosten van twee grote pensioenfondsen, ABP en PFZW, waren resp. € 72 (2017: € 76) en € 62 (2017: € 65). De overige 206 onderzochte fondsen (dus exclusief ABP en PFZW) kwamen uit op gemiddeld € 132 (2017: € 136) per deelnemer.

Bij de grootste fondsen zijn de laatste jaren de kosten gedaald, terwijl de kosten bij de kleinere fondsen juist stegen. Het vergelijken van kosten is complex, omdat de onderliggende fondsstructuren verschillen. Ook verschilt het beleid van fondsen. PMA behoort tot de fondsen met de laagste pensioenuitvoeringskosten. Op basis van de cijfers die DNB heeft gepubliceerd in 2018, hoort PMA bij de twintig pensioenfondsen met de laagste uitvoeringskosten. Ook in vergelijking met fondsen van gelijke omvang heeft PMA relatief lage kosten.

4.7 Vermogensbeheerkosten

Vermogensbeheerkosten zijn de direct gefactureerde kosten en kosten die bij beleggingsfondsen in rekening worden gebracht, de intern toegerekende beheerkosten van PMA en de transactiekosten. Hierbij zijn de door PMA ontvangen kortingen op managementfees van vermogensbeheerders meegenomen. In tabel 6 worden de totale vermogensbeheerkosten gerelateerd aan het gemiddeld belegd vermogen van PMA gedurende een jaar.

De externe vermogensbeheerkosten (0,29%) zijn lager dan in 2018 (0,37%). Verschillende factoren zorgen voor veranderingen in de vermogensbeheerkosten. Dit zijn de belangrijkste factoren:

- Maatregelen in 2018 hebben gezorgd voor een daling van de kosten in 2018. Het effect van deze daling werkte door in 2019. Het effect is nu over het hele jaar te zien. Medio 2018 is de beleggingsportefeuille verder vereenvoudigd, door minder fondsen en mandaten bij verschillende beheerders onder te brengen en door waar mogelijk eenvoudiger beleggingsproducten in te zetten. Daarbij is afscheid genomen van een aantal actief beheerde aandelenfondsen en van onroerend goed fondsen. De opbrengst daarvan is herbelegd in vastrentende waarden. Ook zijn in 2018 twee actieve mandaten in staatsobligaties omgezet naar één passief mandaat en zijn een aantal relatief kleinere beleggingen in fondsen verkocht. Dit heeft ervoor gezorgd dat in 2018 het aantal fondsen en mandaten is gedaald van 32 naar 24 en het aantal managers die deze beheren van 16 naar 13.

TABEL 6 – TOTALE VERMOGENSBEHEERKOSTEN

x € MILJOEN	2019	2018
Gemiddeld belegd vermogen	3.378,4	2.945,6
Gefactureerde externe beheerkosten	2,5	3,5
Beheerkosten in de fondsen (netto)	7,2	7,4
Subtotaal	9,7	10,9
<i>Relatieve kosten t.o.v. gemiddeld belegd vermogen (in %)</i>	0,29%	0,37%
Interne toegerekende beheerkosten	2,8	3,0
Subtotaal	12,5	13,9
<i>Relatieve kosten t.o.v. gemiddeld belegd vermogen (in %)</i>	0,37%	0,47%
Transactiekosten	3,2	3,4
Totaal vermogensbeheerkosten	15,6	17,3
Totale relatieve kosten (in %)	0,46%	0,59%

- Het aantal fondsen en mandaten is in 2019 gedaald van 24 naar 23 en het aantal managers die deze beheren is met 13 gelijk gebleven.
- In 2019 zijn de prestatiebeloningen € 0,1 miljoen hoger uitgevallen. De geplande uitbreiding in de bedrijfsleningen heeft in 2019 geleid tot circa € 0,4 miljoen extra kosten.
- Door de stijging van het gemiddeld belegd vermogen met 22% stijgen ook de totale kosten. Deze stijgen echter niet lineair mee, waardoor het percentage kosten daalt.
- Door de stijging van VPV nemen ook de kosten van de renteafdekking iets toe.

Transactiekosten zijn deels gebaseerd op schattingen. De transactiekosten als gevolg van eigen handelen, zijn redelijk in te schatten. Daar waar kosten niet bekend zijn, is gebruik gemaakt van schattingen volgens de richtlijnen van de Pensioenfederatie. De transactiekosten bij de beleggingsfondsen zijn meegenomen op basis van de opgave van de fondsen zelf of volgens de richtlijnen van de Pensioenfederatie. De transactiekosten voor 2019 worden in totaal geschat op € 3,2 miljoen, versus de € 3,4

miljoen van 2018. Hierbij wordt de daling verklaard uit het lagere totale bedrag aan transacties ten opzichte van 2018 toen de staatsobligatiemandaten werden aangepast.

De wijze waarop transactiekosten worden berekend, biedt nog te veel ruimte voor een goede vergelijkingsbasis. De vergelijking met andere fondsen is daarom beperkt tot de beheerkosten zonder transactiekosten. De 0,37% (2018: 0,47%) beheerkosten van het vermogensbeheer in 2019 iets lager dan het gemiddelde van pensioenfondsen van vergelijkbare grootte. Uit het onderzoek van Lane Clark & Peacock Netherlands blijkt dat in 2018 de gemiddelde vermogensbeheerkosten uitkwamen op 0,47%. Vermogensbeheerkosten zijn echter moeilijk te vergelijken met andere pensioenfondsen of met een algemene kostenbenchmark, omdat ze afhankelijk zijn van de mix van de verschillende soorten beleggingen in een pensioenfonds. Het beheren van een obligatieportefeuille is bijvoorbeeld goedkoper dan het beheren van een vastgoedportefeuille.

Om de vermogensbeheerkosten goed te kunnen vergelijken met andere pensioenfondsen, heeft PMA samen met 19 andere pensioenfondsen meegedaan aan de IBI benchmark 2019. In dit onderzoek werden gegevens uit 2018 van PMA vergeleken met gegevens van andere pensioenfondsen. Hierbij is ook gekeken naar de hoogte van de beheerskosten van andere fondsen als ze dezelfde beleggingsmix zouden hebben gehad als PMA: de IBI-kostenbenchmark. Deze komt uit op 0,43%. De kosten van PMA van 0,47% waren in 2018 hoger. Door de ingezette verandering in het beleid in 2018 zijn de relatieve kosten in 2019 gedaald naar 0,37% en is het kostenverschil naar verwachting goed gemaakt.

Het vergelijken van de kosten met het rendement met andere fondsen is niet objectief, omdat het

rendement sterk afhankelijk is van het resultaat op renteafdekking. De renteafdekking wordt in dergelijke vergelijkingen niet meegenomen.

Tabel 7 toont de vermogensbeheerkosten van PMA, uitgesplitst naar beleggingscategorieën. Ook worden aan het gemiddeld belegd vermogen per categorie de relatieve kosten toegerekend.

De externe vermogensbeheerkosten en transactiekosten staan hiervoor toegelicht. Deze kosten zijn in de jaarrekening gesaldeerd met de beleggingsopbrengsten. In de jaarrekening zijn alleen de direct aan PMA gefactureerde kosten opgenomen en niet de vermogensbeheer- en transactiekosten die in de beleggingsfondsen worden gemaakt.

TABEL 7a – VERMOGENSBEHEERKOSTEN PER BELEGGINGSCATEGORIE IN 2019

x € MILJOEN	Gemiddeld vermogen	Beheerkosten	Relatieve kosten (%)	Transactiekosten	Relatieve kosten (%)
Vastrentende waarden	2.000,5	4,9	0,25	1,4	0,07
Aandelen	1.005,9	1,9	0,19	0,8	0,08
Private Equity	32,4	1,0	3,00	0,0	0,00
Vastgoed	342,0	1,5	0,43	0,6	0,17
Overig inclusief afdekking	-2,4	0,4	nvt	0,4	nvt
Totaal	3.378,4	9,7	0,29	3,2	0,09

TABEL 7b – VERGELIJKENDE CIJFERS OVER 2018

x € MILJOEN	Gemiddeld vermogen	Beheerkosten	Relatieve kosten (%)	Transactiekosten	Relatieve kosten (%)
Vastrentende waarden	1.572,9	4,9	0,31	1,8	0,11
Aandelen	1.022,3	2,1	0,21	0,6	0,06
Private Equity	40,9	1,1	2,77	–	0,00
Vastgoed	313,5	2,5	0,78	0,7	0,23
Overig inclusief afdekking	(3,9)	0,2	nvt	0,3	nvt
Totaal	2.945,6	10,9	0,37	3,4	0,12

4.8 Actuariële resultaten

Tabel 8 laat zien hoe het resultaat actuariel is op te splitsen.

TABEL 8 – ACTUARIEEL RESULTAAT MET VERGELIJKENDE CIJFERS OVER 2018

Samenstelling van het resultaat (x € 1.000)	2019	2018
Premieresultaat	-14.657	-10.338
Ontvangen premies	94.987	91.348
Pensioenopbouw	-106.750	-99.152
Onttrekkingen uit premie voor kosten	-2.894	-2.534
Interestresultaat	4.462	-175.291
Resultaat op beleggingen	592.894	-24.288
Rentetoevoeging VPV	7.049	7.375
Wijziging markttrente	-595.481	-158.378
Overig resultaat	-2.593	40.450
Resultaat op uitkeringen, afkopen en waardeoverdrachten	667	552
Resultaat op levensverwachting	-97	-110
Resultaat op arbeidsongeschiktheid	-3.025	-552
Resultaat op kosten	347	-69
Resultaat mutaties en diversen	-184	933
Bijzondere oorzaken- wijziging sterftegrondslagen	0	44.162
Bijzondere oorzaken -overige	-301	-4.466
Totaal resultaat boekjaar	-12.788	-145.179

Het resultaat op premies is in 2019 negatief, net als in 2018. Een negatief resultaat betekent dat de ontvangen premies lager zijn dan de opgebouwde pensioenrechten en een opslag voor de uitvoeringskosten. Het resultaat op premies is gedaald ten opzichte van vorig jaar omdat de rekenrente op 1 januari 2019 lager was dan die op 1 januari 2018. Hierdoor is de toevoeging aan de VPV uit hoofde van pensioenopbouw in 2019 hoger dan in 2018, bij een gelijkblijvend premieniveau.

De premiedekkingsgraad komt uit op 86,3% (2018; 89%). De analyse van de ontvangen premies ten opzichte van de (gedempte) kostendeckende premie is opgenomen in paragraaf 5.3.

Het resultaat op beleggingen en rente bestaat uit de beleggingsopbrengsten en de effecten van de rente op de VPV. De beleggingsopbrengsten zijn met € 593 miljoen hoger dan vorig jaar (€ -24 miljoen). Door de daling van markttrente steeg de VPV € 595 miljoen in

waarde (2018: € 158 miljoen stijging). Daarnaast wordt door oprenting met de 1-jaars rente (die negatief is) de VPV verlaagd met € 7 miljoen (2018: € 7 miljoen verlaging). Samen is het resultaat van de beleggingen en rente € 4 miljoen (2018: € 175 miljoen).

Het resultaat op waardeoverdrachten, afkopen en uitkeringen is licht toegenomen. Door een verschil in rekenmethodiek ten opzichte van de VPV is ook in 2019 een positief resultaat ontstaan.

Het resultaat op arbeidsongeschiktheid is negatiever dan in 2018. Dit resultaat betreft een verlies op premievrijstelling door een hogere instroom van arbeidsongeschikten dan was voorzien en een verhoging van de voorziening uitloopriscio arbeidsongeschiktheid. De laatste voorziening dekt de kosten van deelnemers die nu ziek zijn en uiterlijk na twee ziektejaren arbeidsongeschikt worden.

Het positieve resultaat op kosten van € 0,3 miljoen (2018: € 0,1 miljoen negatief) houdt in dat de kostenvergoeding in de premie en de kostenvrijval uit de voorziening wel weer voldoende is om de werkelijke pensioenuitvoeringskosten te dekken. Door de stijging van de ontvangen premie en de uitkeringen, en de gelijkblijvende kosten steeg het resultaat op kosten

Het resultaat op mutaties/diversen bedroeg € -0,2 miljoen (2018: € 0,9 miljoen) en betreft diverse overige actuariële resultaten. 2018 betrof onder andere de ontvangst van het batig saldo wat, na de liquidatie van Stichting Regelingen Medewerkers Apotheken (SRMA), aan PMA is overgedragen.

Het resultaat op bijzondere oorzaken betreft in 2019 de aanpassing in de methodiek voor de bepaling van de voorziening uitlooprisico arbeidsongeschiktheid. In 2018 betrof het de aanpassing in sterftegrondslagen met de aangepaste Prognosetafel 2019 en de correctiefactoren vanuit ervaringssterftefactoren. De overige bijzondere wijziging in 2018 betrof de opslag in de voorziening voor excassokosten.

5

Pensioenen

5.1 De pensioenregeling

PMA verzorgt een verplichte collectieve pensioenregeling voor medewerkers in openbare apotheken. Het betreft een middelloonregeling met rekenleeftijd 67 jaar en een opbouw per jaar van 1,76% van de pensioengrondslag. Er wordt ook nabestaandenpensioen opgebouwd voor eventuele partners en kinderen. De regeling is op 1 januari 2020 op enkele punten gewijzigd. Zo wordt de indexatie vanaf 2020 gebaseerd op de stijging van de prijzen in plaats van de lonen in de Cao Apotheken. Omdat de financiële situatie ontoereikend was, zijn de pensioenen op 1 januari 2020 niet verhoogd. De lonen in de Cao Apotheken zijn in 2019 met 2% gestegen. Daarmee is de totale indexatieachterstand opgelopen naar 8,944%. Meer informatie over de pensioenregeling

en het indexatiebeleid vindt u op de website: pma-pensioenen.nl bij 'Over PMA'.

5.2 Deelnemers

In 2019 is het aantal actieve deelnemers gestegen met 1,3%. Het totaal aantal werkuren per week is met 1,7% iets harder gestegen (van 659.700 naar 670.700 uur per week). De gemiddelde werkweek is daardoor toegenomen van 24,65 uur naar 24,75 uur. Vrouwen vormen met 88,1% veruit het grootste deel van de actieve deelnemers.

De toename van actieve deelnemers in 2019 komt tot stand door een uitstroom van 3.200 deelnemers en een instroom van 3.500 deelnemers.

TABEL 9 – OVERZICHT ACTIEVE DEELNEMERS, UITGESPLITST NAAR GESLACHT

Stand 31 december	Aantal 2019	Percentage 2019	Aantal 2018	Toename in 2019
Vrouwen	23.884	88,1%	23.657	1,0%
Mannen	3.223	11,9%	3.101	3,9%
Totaal	27.107	100,0%	26.758	1,3%

TABEL 10 – OVERZICHT ACTIEVE DEELNEMERS, UITGESPLITST NAAR LEEFTIJD

	Ultimo 2019		Ultimo 2018		Toename van het aantal	
	aantal	%	aantal	%	2019	2018
55 jaar en ouder	5.668	21%	5.394	20%	5%	7%
45 tot 55 jaar	6.368	24%	6.405	24%	-1%	-1%
35 tot 45 jaar	5.743	21%	5.736	22%	0%	-1%
25 tot 35 jaar	5.950	22%	5.926	22%	0%	0%
Tot 25 jaar	3.378	12%	3.297	12%	2%	6%
Totaal deelnemers	27.107	100%	26.758	100%	1,3%	1,7%

In tabel 10 is het aantal actieve deelnemers uitgesplitst naar leeftijdscategorie. Vooral het aantal oudere werknemers (55 jaar en ouder) en jongere werknemers (tot 25 jaar) is gestegen.

Verplicht versus vrijwillig aangesloten

De actieve deelnemers hebben een dienstverband bij:

- 1 een openbare apotheek die verplicht bij is PMA aangesloten, of
- 2 een werkgever die zich op vrijwillige basis heeft aangesloten bij PMA.

Eind 2019 bedraagt het aantal dienstverbanden bij een verplicht aangesloten openbare apotheek 92,7% en bij een vrijwillig aangesloten werkgever 7,3% van het totaal.

Arbeidsongeschiktheid

In 2019 is het aantal arbeidsongeschikten gestegen met 7,1% (in 2018: 4,4%). Van het aantal deelnemers dat eind 2019 gedeeltelijk arbeidsongeschikt was, waren er 133 nog werkzaam bij een bij PMA aangesloten werkgever.

TABEL 11 – AANTAL DEELNEMERS DAT ARBEIDSONGESCHIKT IS

	2019	2018
Volledig arbeidsongeschikt	827	758
Gedeeltelijk arbeidsongeschikt	286	281
Totaal	1.113	1.039

TABEL 12 – BESTEDING ONTVANGEN PREMIE

Resultaat op premie x € 1.000	2019	2018
Ontvangen premie	94.987	91.348
Besteding premie:		
– Financiering actuariële premie	98.475	91.773
– Technische risicopremie overlijden	2.294	2.141
– Technische risicopremie arbeidsongeschiktheid	5.981	5.238
– Financiering kosten	2.894	2.534
Totaal	109.644	101.686
Resultaat	-14.657	-10.338

5.3 Premies

Werkgevers en werknemers hebben in 2019 € 95 miljoen premie betaald. Dit is een stijging van 4% ten opzichte van 2018. Deze toename komt vooral door de stijging van de (cao-)lonen in 2019 en het gestegen aantal actieve deelnemers. De totale premielast voor de branche was in 2019 circa 14,9% van de loonsom (12 x maandsalaris + vakantie-toeslag). Meer informatie over de pensioenpremie vindt u in bijlage 2.

De pensioenpremie was in 2019 24,45% van de pensioengrondslag. Dit is vergelijkbaar met de 26,4% die in 2018 gold, omdat vanaf 2019 de vakantie-toeslag is opgenomen in de pensioengrondslag. In overleg met cao-partijen stijgt de pensioenpremie in 2020 naar 26,46% van de pensioengrondslag.

De totale actuariel benodigde premie (op basis van de actuele marktrente) kwam uit op € 109,6 miljoen (2018: € 101,6 miljoen). Dit betekent een premie-dekkingsgraad van 86% tegen 89% in 2018. De ontvangen premie in 2019 is, net als in 2018, onvoldoende om de actuariel benodigde premie te kunnen dekken.

De stijging van de actuariel benodigde premie in 2019 komt door een combinatie van een lagere rente waarmee de kosten van de pensioenopbouw worden berekend en meer pensioenopbouw. De actuariel benodigde premie wordt berekend op basis van de rente aan het begin van het boekjaar. Door de daling van de rente in 2019 zullen de kosten in 2020 aanzienlijk stijgen en zal het resultaat negatiever zijn.

TABEL 13 – PREMIETOETS

x € MILJOEN	2019	2018
Premie-ontvangsten	95	91
Kostendeekkende premie	132	127
Gedempte kostendeekkende premie	89	75

Op basis van het FTK dient de kostendeekkende premie te worden vastgesteld. Deze bestaat uit de actuariële benodigde premie voor de inkoop van de onvoorwaardelijke pensioendelen (op basis van marktwaarde), de opslag voor de uitvoeringskosten en een solvabiliteitsopslag voor het bereiken van het vereist eigen vermogen (niet in de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen). Deze kostendeekkende premie was in 2019 € 132 miljoen (2018: € 127 miljoen) en bestaat uit de kosten van de inkoop van rechten etc. van € 110 miljoen (2018: € 102 miljoen) en een solvabiliteitsopslag van € 22 miljoen (2018: € 25 miljoen).

Conform artikel 4 van het besluit FTK Pensioenfondsen mag voor de vaststelling van de kostendeekkende premie worden uitgegaan van een dempingsmechanisme. PMA maakt hier gebruik van. Met ingang van 2016 wordt hiervoor een premie berekend op basis van het verwachte rendement op beleggingen conform de beleidsvaststelling in 2015. De gedempte kostendeekkende premie voor 2019 is € 89 miljoen (in 2018: € 75 miljoen).

De conclusie is dat in 2019, net als in 2018, de werkelijke ontvangen premie hoger is dan de gedempte kostendeekkende premie, maar niet voldoende om de toevoeging aan de voorziening te dekken. In verband met de hoogte van de premie-dekkingsgraad is met de cao-partijen afgesproken dat de premie in 2020 stijgt naar 26,46% en in 2021 en 2022 verder zal stijgen tot uiteindelijk maximaal 30,45% van de pensioengrondslag.

5.4 Waardeoverdracht

Op 1 januari 2019 zijn de regels voor 'kleine pensioenen' veranderd. Kleine pensioenen van deelnemers die niet meer actief opbouwen tussen € 2 en € 484,09 (afkoopgrens 2019) bruto per jaar kunnen automatisch worden overgedragen naar een nieuwe pensioenuitvoerder. Dit proces loopt via het Pensioenregister en is op 1 augustus 2019 gestart.

Voor pensioenen boven de afkoopgrens geldt nog steeds het recht op waardeoverdracht op initiatief van de deelnemer. Vanaf september 2019 is dit proces stil komen te liggen, doordat de beleidsdekkingsgraad van PMA onder de 100% is gekomen.

In tabel 14 zijn de aantallen en waarden opgenomen van zowel de reguliere waardeoverdrachten als de overdrachten van kleine pensioenen.

TABEL 14 – WAARDEOVERDRACHTEN

WAARDE x € 1.000	Ultimo 2019		Ultimo 2018	
	Aantal	Waarde	Aantal	Waarde
Regulier – uitgaand	128	4.649	387	11.616
Regulier – inkomend	133	2.002	216	3.839
Totaal regulier	261	6.651	603	15.455
Klein pensioen – uitgaand	0	0		
Klein pensioen – inkomend	383	409		
Totaal klein pensioen	383	409		

5.5 Zeer kleine pensioenen vervallen

Op grond van nieuwe regels vervallen zeer kleine pensioenen vanaf 1 januari 2019. Dit zijn premievrije pensioenen van € 2 of minder bruto per jaar. In 2019 zijn 358 zeer kleine pensioenen vervallen. Hiermee is een voorziening van € 4.405 vrijgevallen ten gunste van het eigen vermogen van het fonds.

5.6 Pensioenuitkeringen

Pensionering

In 2019 zijn in totaal 594 deelnemers volledig met pensioen gegaan en 4 deelnemers met deeltijd-pensioen. Van de deelnemers die volledig met pensioen zijn gegaan, hebben 133 deelnemers een bedrag ineens ontvangen (afkoop van pensioen). Onderstaand een overzicht van de verdeling van de gepensioneerden in 2019.

TABEL 15 – AANTAL GEPENSIONEERDEN

Ouderdomspensioen	2019	2018
Pensionering vóór AOW-leeftijd	121	102
Pensionering op AOW-leeftijd	297	292
Pensionering na AOW-leeftijd	176	144
Totaal	594	538

TABEL 16 – KEUZES BIJ PENSIONERING

IN%	2019	2018
Hoog-laag pensioen	50	50
Uitruil partnerpensioen in ouderdomspensioen	48	48
Uitruil ouderdomspensioen in partnerpensioen	1	1

In 2019 is 50% van de deelnemers op de AOW-leeftijd met pensioen gegaan. 20% heeft het pensioen laten ingaan voordat zij AOW ontvangen en 30% erna.

Keuzes bij pensioeningang

Deelnemers die volledig met pensioen gaan, kunnen een aantal keuzes maken. Tabel 16 toont in welke mate er voor de diverse opties wordt gekozen.

Niet meeverzekerd partnerpensioen

Deelnemers hebben de mogelijkheid om af te zien van de opbouw van partnerpensioen. Eind 2019 maken 88 actieve deelnemers gebruik van deze optie (eind 2018: 91 deelnemers).

Aantal en omvang van de uitkeringen in 2019

Het aantal personen dat een pensioenuitkering van PMA ontvangt, steeg in 2019 met 4,9%. De pensioenen zijn niet verhoogd op 1 januari 2019. In 2019 is € 42,3 miljoen uitgekeerd, een stijging van 6,9% ten opzichte van 2018. Als de afkoopsommen buiten beschouwing worden gelaten, bedraagt de stijging 7,1%. De stijging past in de verwachting dat de totale pensioenuitkeringen tot na 2040 blijven stijgen.

TABEL 17 – PENSIOENUITKERINGEN, AANTAL EN OMVANG

	Aantal ultimo		Uitkeringen (x € 1.000)	
	2019	2018	2019	2018
Ouderdomspensioen	6.055	5.733	36.009	33.487
Nabestaandenpensioen	1.032	1.013	5.320	5.076
– partnerpensioen	858	832		
– ANW-hiaat	56	59		
– wezenpensioen	118	122		
Arbeidsongeschiktheidspensioen	167	169	398	405
Afkoopsommen			552	567
Totaal	7.254	6.915	42.279	39.535

Het gemiddelde ouderdomspensioen bedraagt eind 2019 € 454 bruto per maand (eind 2018: € 450).

TABEL 18 – VERDELING VAN DE HOOGTE VAN HET OUDERDOMSPENSIOEN

Hoogte ouderdomspensioen IN%	2019	2018
Tot € 100 bruto per maand	21,8	22,0
€ 100 tot € 250 bruto per maand	23,9	24,3
€ 250 tot € 500 bruto per maand	22,9	22,8
€ 500 tot € 750 bruto per maand	13,8	13,5
€ 750 tot € 1.000 bruto per maand	8,4	8,5
€ 1.000 tot € 1.500 bruto per maand	5,6	5,4
€ 1.500 tot € 2.000 bruto per maand	1,7	1,6
Meer dan € 2.000 bruto per maand	1,9	1,9

6

Communicatie

PMA hecht aan goed contact met alle belanghebbenden bij het pensioenfonds. Het communicatiebeleid is erop gericht om deelnemers in staat te stellen inzicht te krijgen in hun pensioensituatie en passende keuzes te maken tijdens de periode dat zij pensioen opbouwen en als zij hun pensioen aanvragen. Daarnaast is het beleid gericht op het vergroten van het vertrouwen in en sympathie voor PMA.

6.1 Ontwikkelingen in 2019

2019 was het eerste jaar waarin het nieuwe beleidsplan (2019-2021) werd uitgevoerd. Het thema 'Vinger aan de pols', dat een belangrijk onderdeel is van het beleidsplan, is geïntroduceerd in verschillende communicatiemiddelen. In verschillende middelen wordt nu expliciet aandacht besteed aan het volgen van je pensioen en reikt PMA deelnemers de hand h oe dit te doen.

Een tweede thema in 2019 was de financiële situatie bij PMA. Op verschillende manieren zijn deelnemers en pensioengerechtigden gewaarschuwd dat er een kans is dat PMA de pensioenen moest gaan korten. De laatste berichten in 2019 waren positiever: door de maatregelen van de overheid werd de kans op verlagen kleiner.

Concrete activiteiten in 2019 waren:

- *Magazine*: In het blad Apotheek & Pensioen komen zowel pensioeninhoudelijke onderwerpen aan de orde als onderwerpen met een wat luchtiger karakter (vaak wel gerelateerd aan de apothekbranche of het onderwerp pensioen). Het blad komt twee keer per jaar uit. Zo nodig verschijnt er een extra editie. In de uitgave van maart 2019 is ruim aandacht besteed aan de financiële situatie bij PMA en de kans dat de pensioenen wellicht verlaagd werden. In de uitgave van oktober 2019 is opnieuw aandacht besteed aan de mogelijke verlagingen. Daarnaast bevatte het oktobernummer informatie over de nieuwe AOW-leeftijden en de uitkomsten van de enquête over duurzaam beleggen bij PMA. Verder bevatte de tweede editie een artikel over het thema 'vinger aan de pols', waarbij een link is gelegd met de nieuwe AOW-leeftijden.
- *Uniform Pensioenoverzicht*: In 2019 is het UPO in mei (digitaal) verzonden. Er zijn 22.100 digitale notificaties verstuurd, 24.500 duizend kaarten en 1.100 UPO's per post. Daarmee is het aantal deelnemers dat we digitaal hebben bereikt gestegen van 41% in 2018 naar 46% in 2019.
- *Bekend maken van de pensioenspecialisten van PMA*: De pensioenspecialisten vormen een belangrijke schakel in het oriëntatieproces voorafgaand aan de pensioenaanvraag. Om die reden is de uitnodiging voor de spreekuren aangepast en veel actiegerichter gemaakt. Het effect is duidelijk merkbaar. Veel meer mensen weten de weg te vinden naar de pensioenspecialisten en maken gebruik van het spreekuur op locatie in het land, bij PMA of van een telefonisch spreekuur.
- *Spreekuren*: In 2019 zijn zes pensioenspreekuren gehouden. Elk jaar zijn de locaties anders, zodat heel Nederland bezocht wordt. Dit jaar waren de pensioenspecialisten van PMA in Breda, Maastricht, Zoetermeer, Leeuwarden, Amersfoort en Nijmegen. Gemiddeld kwamen per locatie 38 mensen langs voor een persoonlijk gesprek.
- *Brieven*: In 2019 is gestart met het herschrijven van de brieven die PMA verstuurt. Dit project loopt de komende jaren door. Doel is de brieven te vereenvoudigen en actiegerichter te maken.
- *Onderzoek*: Uit de onderzoeken kwam naar voren dat het beeld van PMA redelijk positief is. De deelnemers hebben echter weinig basiskennis van pensioen. Zo denkt een relatief grote groep dat het pensioen altijd tegelijk ingaat met de AOW. Uit kwalitatief onderzoek bleek dat deze groep openstaat voor informatie, mits de informatie zoveel mogelijk op maat is. De deelnemer wenst korte en eenvoudige informatie, die toegespitst is op de ontvanger. Ook wil men duidelijke opdrachten, waarna men zelf kan besluiten om al dan niet in actie te komen.

Een ander inzicht betrof de kennis en houding ten aanzien van duurzaam beleggen. Deelnemers en gepensioneerden koppelen PMA (nog) niet spontaan aan duurzaam beleggen. Ernaar gevraagd staan zij wel positief tegenover het feit dat PMA rekening houdt met mens en milieu bij het beleggen. De inzichten die naar voren kwamen uit de onderzoeken zijn verwerkt in het communicatieplan 2020 van PMA.

6.2 Communicatiebeleid

Eind 2018 is een communicatiebeleidsplan opgesteld dat dient als toetsingskader voor alle communicatiebeslissingen in de periode 2019-2021. Het beleid van PMA is erop gericht de communicatie-uitingen te laten aansluiten op de behoeften en belevingswereld van de actieve deelnemers, gepensioneerden, gewezen deelnemers en werkgevers.

Ieder jaar wordt een communicatieplan opgesteld, waarin de activiteiten voor het komende jaar worden beschreven. In het plan zijn de volgende communicatiedoelstellingen geformuleerd:

- Deelnemers moeten in de gelegenheid worden gesteld om een passende financiële (pensioen) planning te kunnen maken;
- Het vergroten van het vertrouwen in en de sympathie voor PMA.

De communicatie van PMA is enerzijds gericht op het vergroten van inzicht in de eigen situatie en anderzijds op het vergroten van het vertrouwen in PMA. Een randvoorwaarde is dat de pensioencommunicatie moet voldoen aan de wettelijke verplichtingen.

Actieve deelnemers

Nieuwe deelnemers ontvangen een startbrief met het Pensioen 1-2-3 (informatie over de PMA-regeling op hoofdlijnen). Ieder jaar ontvangt de deelnemer bericht dat er een pensioenoverzicht (UPO) klaar staat, met gegevens over het opgebouwde en het te bereiken pensioen. Het UPO bevat ook informatie over het nabestaandenpensioen, een belangrijk gegeven dat lang niet altijd bekend is bij de deelnemers.

Actieve deelnemers kunnen inloggen in het webportaal MijnPMA. Via MijnPMA kunnen diverse gegevens worden geraadpleegd, waaronder persoonlijke gegevens en gegevens van het dienstverband. Ook kunnen alle UPO's en de startbrief worden bekeken via het portaal. Tenslotte is via MijnPMA een uitgebreide pensioenplanner beschikbaar. Met deze planner kunnen deelnemers van PMA de verschillende keuzemogelijkheden doorrekenen en zo inzicht krijgen in hun pensioensituatie. Standaard ontvangt een deelnemer zes maanden voor de AOW-leeftijd een uitgebreide pensioenberekening met de keuzemogelijkheden. Uiteraard kan een deelnemer ook eerder een berekening opvragen en het pensioen aanvragen.

Pensioengerechtigden

In januari krijgen pensioengerechtigden een uitkeringsspecificatie en een fiscale jaaropgave. Begin van het jaar ontvangen zij ook een pensioenoverzicht (UPO). Daarnaast hebben gepensioneerde deelnemers via MijnPMA toegang tot hun pensioengegevens en diverse documenten.

Gewezen deelnemers

Iedereen die geen pensioen meer opbouwt bij PMA, maar nog wel een pensioen heeft staan, ontvangt jaarlijks een UPO met actuele gegevens en informatie over het al dan niet verhogen van de pensioenen. Ook kunnen zij gebruik maken van het webportaal MijnPMA (zie bij actieve deelnemers).

Werkgevers

De werkgever wordt zo goed mogelijk op de hoogte gehouden van alle ontwikkelingen bij PMA. In ieder geval ontvangt de werkgever alle brochures en het blad Apotheek & Pensioen. Werkgevers spelen een belangrijke rol voor de administratie. De werkgever, of diens administratiekantoor, is immers verantwoordelijk voor het doorgeven van mutaties in het werknemersbestand en de actuele loongegevens. PMA stelt alles in het werk om alle administratieve taken zo soepel mogelijk te laten verlopen. PMA werkt om die reden met een webportaal, waarin een werkgever onder andere alle mutaties kan doorgeven. Ook is er voor de werkgever een HR-toolkit, met informatie over administratieve zaken en materialen die zij kunnen gebruiken in gesprekken met hun werknemers.

7

Beleggingen

Het behaalde beleggingsrendement was in 2019 bijzonder hoog. Dit verklaart voor € 596 miljoen de stijging van het belegd vermogen van € 2.940 miljoen eind 2018 naar € 3.579 miljoen eind 2019. De rest van de toename (€ 44 miljoen) van het belegd vermogen kwam door het positieve verschil tussen premieontvangsten enerzijds en uitkeringen en kosten anderzijds.

7.1 Beleggingsbeleid

7.1.1 Gematigd risicoprofiel

Samen met een afvaardiging van cao-partijen en het verantwoordingsorgaan heeft het bestuur de risicohouding van PMA bepaald aan de hand van lange termijn prognoses. De diverse pensioenuitkomsten zijn berekend via een ALM-studie. In deze studie zijn verschillende varianten voor de beleggingsstrategie onderzocht en vergeleken. Met behulp van scenario's is gekeken wat het effect is van verschillende beleggingsstrategieën. Zo is gevarieerd met het percentage van het vermogen belegd in zakelijke waarden en de mate van renteafdekking. Alle betrokkenen waren het erover eens dat een verdeling van 60%/40% tussen vastrentende en zakelijke waarden de beste verwachte uitkomst geven. Hierbij is het renterisico voor minimaal 40% afgedekt. Een belangrijke overweging is dat tegenvallende beleggingsresultaten kunnen leiden tot een veel hogere pensioenpremie. Ook vergroten tegenvallende resultaten de kans dat de pensioenen vanaf 2021 verlaagd moeten worden. Dit beleggingsbeleid heeft als consequentie dat de vereiste buffer om financiële tegenvallers op te vangen 20% is, waardoor het vereist eigen vermogen (VEV) uitkomt op 120%.

7.1.2 Investment cases

PMA schrijft sinds 2018 in detail uit wat een beleggingscategorie inhoudt en wat de toegevoegde waarde van zo'n categorie voor PMA kan zijn. Een dergelijk document noemen we een 'investment case'. In een investment case staat onder andere de relatie met de uitgevoerde ALM-studie en de mogelijke bijdrage aan de spreiding in de portefeuille, zowel kwalitatief als kwantitatief. Op basis van de investment case voor bedrijfsobligaties is besloten om een andere beheerder te zoeken voor bedrijfsobligaties. De investment case voor leningen van opkomende landen in 'harde' valuta, zoals de Amerikaanse dollar en euro, leidde ertoe dat we het beleggen in deze categorie uitstellen, gezien de matige rendementsvooruitzichten na kostenaf trek voor dollarafdekking.

Het streven is om in 2020 alle categorieën waarin PMA belegd is door middel van een investment case beschreven te hebben.

7.1.3 Evaluaties

Gedurende 2019 zijn een aantal evaluaties uitgevoerd. Zo zijn de governance, het behaalde rendement in de afgelopen jaren, de kosten voor het vermogensbeheer, de inrichting van de renteafdekking en de formulering van het beleggingsbeleid geëvalueerd. De evaluaties hebben geleid tot een aantal concrete aanpassingen.

Vanuit governance is de beleggingscommissie omgezet naar een beleggingsadviescommissie, waardoor het bestuur in beginsel alle besluiten op beleggingsgebied accordeert.

PMA gebruikt voor de renteafdekking onder meer renteswaps. Dit is voor dit doel een gangbaar derivaat. De evaluatie hield onder andere in dat de beheerder ter plekke is bezocht. Op basis van de

bevindingen is het risicoraamwerk voor deze renteswaps aangescherpt.

De analyse van het rendement leidde onder andere tot de conclusie dat de behaalde rendementen op aandelen met een duurzaam karakter gelijkwaardig zijn aan wat de aandelenmarkt gemiddeld bood. Deze uitkomsten hebben we meegenomen in ons ESG-beleid.

Er is in 2019 ook een vergelijking gemaakt met andere vergelijkbare pensioenfondsen. Hieruit bleek onder andere dat PMA in minder verschillende fondsen belegt, wat de beheersbaarheid ten goede komt. Het kostenniveau voor het vermogensbeheer is vergelijkbaar, evenals het behaalde rendement. De analyse van de kosten staat in paragraaf 4.7.

Het bestuur heeft veel aandacht besteed aan het herformuleren van het beleggingsbeleid. De bestaande beleidsrichtlijnen waren weliswaar uitgebreid verwoord, maar lastig te doorgronden. Daarom is het beleid gedurende 2019 herschreven. Dit bood de mogelijkheid om de randvoorwaarden op diverse punten te actualiseren en aan te scherpen.

7.1.4 Maatschappelijk verantwoord beleggen

PMA hanteert reeds vele jaren een praktische werkwijze om rendement te behalen, gecombineerd met de zorg voor sociale, milieu en ethische doelen. PMA doet dit onder andere door aandelenfondsen in de portefeuille op te nemen, die de voorkeur geven aan duurzame bedrijven. Het bestuur houdt rekening met opvattingen die leven bij relevante maatschappelijke organisaties. Zo streeft PMA ernaar om bij de inrichting van de beleggingsportefeuille zoveel mogelijk aan te sluiten bij de 'Principles for Responsible Investments' van de Verenigde Naties. Mede gezien de beperkte omvang van PMA zijn zaken als engagement en stemmen uitbesteed aan de vermogensbeheerders. PMA stelt waar mogelijk de eis dat externe vermogensbeheerders de 'United Nations Principles for Responsible Investing' (UNPRI) hebben ondertekend.

Eind 2019 bestond circa 72% (ultimo 2018: 77%) van de aandelenportefeuille uit beleggingen die aan

MVB-criteria voldoen, doordat de betreffende fondsen de Dow Jones Sustainability Index volgen. Verder was 26% (eind 2018: 20%) belegt in een aandelenfonds met een uitsluitingenbeleid dat zich richt op beleggingen in bedrijven in opkomende landen.

Van de vastrentende portefeuille was 1,2% (2018: bijna 1,2%) belegt in microfinanciering en 1,3% (2018: 1,3%) in financiering van het midden- en kleinbedrijf in ontwikkelingslanden. Ultimo 2019 was 21% (eind 2018: 40%) van de alternatieve beleggingen in een duurzaam fonds voor schone energie (wind en zon) geïnvesteerd.

De grafische weergave die is opgenomen in Bijlage 3 geeft meer inzicht in de wijze waarop PMA invulling geeft aan maatschappelijk verantwoord beleggen.

Rekening houden met de aspecten milieu, sociale aspecten en bestuur (Environment, Social en Governance ofwel ESG) is onderdeel van het MVB-beleid. Gedurende 2019 is met behulp van een externe deskundige aandacht besteed aan het concretiseren van het MVB-beleid. Zo is gekeken hoe duurzaamheidsaspecten meegenomen kunnen worden bij beleggingsafwegingen. De vraag kwam op of de huidige aanpak nog past bij de huidige maatschappelijke trend en opvattingen van deelnemers en sociale partners. Startpunt van de discussie was het formuleren van een passend beleggingsbeginsel. Het bestuur heeft de overtuiging dat het integreren van duurzaamheidsfactoren in het beleggingsbeleid (op de lange termijn) een positief effect heeft op de financiële resultaten en weerbaarheid. Door de integratie levert PMA actief een bijdrage aan een versterking van de maatschappij en het milieu. In de praktijk betekent dit dat PMA onacceptabele activiteiten en norm overschrijdend gedrag weert en waar wenselijk als aandeelhouder de dialoog aangaat.

Daarnaast wenst het fonds een bijdrage te leveren aan 'een leefbare wereld', wat past in het lange-termijnperspectief van het fonds en zijn deelnemers. Medio 2019 is onderzoek gedaan onder deelnemers en gepensioneerden. Onderzocht is in hoeverre het voorgenomen ESG-beleid wordt gesteund. De uitkomst was dat er ruim draagvlak is onder de deelnemers. Ook het verantwoordingsorgaan wordt nadrukkelijk in de vormgeving van het ESG-beleid betrokken.

Een deel onder andere van de gemaakte ESG beleidskeuzes vraagt in 2020 verdere aandacht. Het uitgangspunt hierbij is dat het ESG-beleid in de bestuurscyclus zal worden verankerd en specifieke KPI's ('key performance indicators') worden gedefinieerd. Het voornemen is om in elk geval een voorstel uit te werken voor een 'engagement'-beleid. Ook wordt ernaar gestreefd om een nulmeting te doen en een haalbaarheidstoets uit te voeren op basis waarvan doelstellingen m.b.t. een klimaat-beleid voor de beleggingsportefeuille zou kunnen worden vastgesteld.

7.2 Beleggingsportefeuille

PMA streeft ernaar een stabiel rendement te realiseren met een mondiaal gespreide beleggingsportefeuille. Tabel 19 toont de verdeling van de portefeuille naar beleggingscategorieën eind 2019.

Wat in vergelijking met 2018 vooral opvalt, is de stijging van het belang in aandelen (+5,1%) en de stijging van het belang in liquide middelen (3,9%). De weging van aandelen steeg onder invloed van het uitstekende beursklimaat. De daling van de swap-rente zorgde voor de waardestijging van de

afgesloten rentecontracten en zorgde er tevens voor dat tegenpartijen liquide middelen stortten als afrekening van rentecontracten, waardoor de liquiditeiten eveneens toenamen.

Binnen de vastrentende waarden zijn eind 2019 de bedrijfsobligaties verkocht en tijdelijk herbelegd in staatsobligaties en aandelen. De voorgenomen belegging in obligaties van opkomende landen is uiteindelijk niet door gegaan.

7.3 Rendementsanalyse

De beleggingsopbrengsten bestaan uit ontvangen rente en dividenden en waardeveranderingen. In 2019 bedroegen de totale beleggingsopbrengsten € +596 miljoen (2018: € -21 miljoen). Dit betreft de opbrengsten na aftrek van de beheervergoedingen van de externe vermogensbeheerders.

De kosten die door PMA zelf inzake de beleggingen zijn gemaakt (€ 2,8 miljoen en 2018: € 3,0 miljoen), zijn hier buiten gehouden. Het rendement van PMA over 2019 kwam uit op 20,2% (2018: 0,8%) wat 0,6% hoger is dan het rendement van de beleidsmatig vastgestelde strategische benchmark.

TABEL 19a – INDELING VAN DE PORTEFEUILLE NAAR BELEGGINGSCATEGORIEËN

Portefeuillesamenstelling IN %	2019 Feitelijk	2019 Benchmark	2019 Strategie	2018 Feitelijk
Vastrentende waarden	48,6	48,3	49-56	57,3
– Staatsobligaties	34,1	23,2	22-28	31,5
– Bedrijfsobligaties	0,0	8,6	7-11	11,2
– Bedrijfsleningen	13,9	13,2	13-16	14,0
– Obligaties opkomende landen	0,0	2,9	0-4	
– Micro-financiering	0,6	0,4	0-1	0,7
Aandelen	32,3	32,9	26-32	27,2
– Ontwikkelde landen	23,1	23,8	18-23	21,0
– Opkomende landen	9,2	9,1	6-11	6,2
Private Equity	0,8	1,1	0-2	1,3
Vastgoed	10,7	10,6	8-12	10,3
– Beursgenoteerd	8,4	8,3	5-10	8,3
– Niet-beursgenoteerd	2,3	2,3	1-4	2,0
Liquide middelen en (rente)swaps	7,6	7,1	4-12	3,9
Totaal	100,0	100,0		100,0

Het behaalde rendement over de afgelopen 7 jaar bedroeg 7,7% wat in lijn is met de destijds gedane aanname voor deze periode. Het lange termijn benodigde rendement om aan de huidige (niet-geïndexeerde) pensioenverplichtingen te voldoen bedroeg eind 2019 circa 0,9% (2018; 1,5%).

TABEL 19 – RENDEMENTEN IN DE AFGELOPEN 7 JAAR

	Portefeuille	Benchmark
2019	20,2	19,6
2018	-0,8	-0,4
2017	6,5	6,0
2016	7,2	7,7
2015	3,9	3,2
2014	13,1	12,7
2013	5,2	5,6
Gemiddeld	7,7	7,6

obligaties 34,1% (eind 2018: 55%), bedrijfsobligaties 0% (eind 2018: 20%) en bedrijfsleningen 13,9% (eind 2018: 24%). Het relatief hoge belang in bedrijfsleningen maakt de portefeuille minder kwetsbaar voor stijging van de korte rente, omdat de rentevoeligheid van deze categorie lager is. De beleggingen in bedrijfsobligaties zijn eind 2019 verkocht en de opbrengst is tijdelijk belegd in aandelen en staatsobligaties.

Bij de vastrentende waarden is belegd bij één beheerder voor staatsobligaties, bij twee beheerders voor bedrijfsleningen en twee beheerders voor microkredieten.

7.4.2 Aandelen

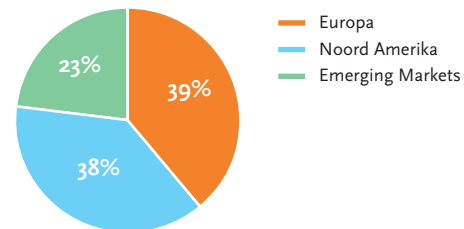
Binnen de aandelenportefeuille werd in 2019 via drie beheerders in vier fondsen belegd in bedrijven uit zowel ontwikkelde als opkomende landen. Eind 2019 wordt 98% van de aandelenportefeuille passief beheerd (eind 2018: 97%).

7.4 Toelichting per beleggingscategorie

7.4.1 Vastrentende waarden

Vastrentende waarden maakten eind 2019 48,6% (eind 2018: 57,3%) uit van de totale beleggingsportefeuille. De drie grootste subcategorieën binnen de vastrentende beleggingsportefeuille zijn staats-

GRAFIEK 2 – PROCENTUELE VERDELING VAN DE AANDELEN PER REGIO (OP 31 DECEMBER 2019)

TABEL 20 – RENDEMENT TEN OPZICHTE VAN BENCHMARK

IN %	2019		2018	
	Portefeuille	Benchmark	Portefeuille	Benchmark
Vastrentende waarden	6,0	5,1	1,2	1,6
Aandelen	27,7	28,4	-5,8	-4,9
Alternatieve beleggingen	9,4	19,3	5,4	-4,8
Vastgoed	25,6	20,2	-1,1	-2,4
Bijdrage overlay	6,1	6,1	0,0	0,0
Totaal	20,2	19,6	-0,8	-0,4

7.4.3 Vastgoed

Binnen vastgoed was er via één beheerder eind 2019 79% (2018: 81%) belegd in beursgenoteerde vastgoedfondsen en via drie andere vermogensbeheerders 21% (2018: 19%) in niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen. Het jaar 2019 was een zeer positief jaar voor beursgenoteerd vastgoed met een rendement van 30,7%. Hierbij moet opgemerkt worden dat in 2018 het rendement van deze subcategorie negatief was (-4,5%).

7.4.4 Alternatieve beleggingen

Eind 2019 bestonden de alternatieve beleggingen uit private equity via een drietal fondsen en een belang in een infrastructuur beleggingsfonds met participaties in wind- en zonne-energieparken. In 2019 zijn, gezien de opgelopen waarderingen, geen nieuwe investeringen in alternatieve beleggingen gedaan. Alternatieve beleggingen boden van de diverse categorieën voor PMA over 2019 een rendement van 9,4% (2018: 5,4%). Evenals in 2017 en 2018 konden gedurende 2019 diverse projecten winstgevend worden verzilverd.

7.4.5 Rente- en valuta-afdekking

De pensioenverplichtingen worden gewaardeerd op basis van de swaprente. Daardoor is de balans van PMA gevoelig voor veranderingen in de hoogte van de rente. Valutakoersen beïnvloeden de niet-euro beleggingen en daarmee ook de balans van PMA. Met behulp van renteswaps en valutacontracten worden deze risico's beheerst. Uiteraard staat tegenover een winst of verlies op de afdekking een omgekeerde ontwikkeling in de waarde van de pensioen-

verplichtingen respectievelijk de beleggingsportefeuille. De bijdrage aan het rendement van de renteafdekking bedroeg eind 2019 6,7% (2018: 0,97%) en van de valuta afdekking en -0,57% (2018: -0,96%).

7.5 Z-score en Vrijstelling Wet BPF

In de Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds is een vrijstellingsregeling opgenomen. Deze bepaling biedt werkgevers een aantal gronden voor vrijstelling van de verplichte deelname aan PMA. Eén van de vrijstellingsgronden is gebaseerd op een matig behaald beleggingsresultaat in vergelijking tot de normportefeuille. Hiertoe wordt ieder jaar een score berekend, de zogenaamde Z-score. Op basis van de Z-scores over 5 jaar wordt de performancetoets berekend.

Als de uitkomst van de performancetoets, inclusief een presentatie-correctie van 1,28%-punt, groter of gelijk is aan 0 is er geen grond voor vrijstelling. De Z-score voor PMA was in 2019 positief. De uitkomst van de performancetoets over de periode 2015 tot en met 2019 bedraagt voor PMA +1,94%. De performancetoets is daarmee ruimschoots gehaald.

TABEL 21 – RESULTATEN PERFORMANCETOETS

Z-score toets	2019	2018	2017	2016	2015
Z-score per jaar	0,47	0,75	0,29	-0,49	0,46
Jaarlijkse bijdrage aan de 5-jaars toets	0,46	0,59	0,39	0,04	0,46
Verloop 5-jaars performancetoets	1,94	1,85	1,40	2,18	2,13

8

Risicobeheersing

PMA beheerst de risico's van het fonds met behulp van een integraal risicomanagementmodel. PMA onderkent bij risicomanagement zowel een harde kant, als een zachtere kant. De harde kant heeft betrekking op de beheersmaatregelen en de administratieve organisatie. De zachtere kant betreft aspecten als professionaliteit, kennis, integriteit en gedrag.

In het verslagjaar is het risicomanagement verder ontwikkeld, met als doel doorlopend aantoonbaar in control te zijn. Niet alleen wat betreft de eigen processen, maar ook ten aanzien van de processen die uitbesteed zijn.

8.1 De organisatie van het risicomanagement

Het bestuur van PMA hanteert een integrale risicobenadering, gebaseerd op het door DNB ontwikkelde risicobeheersingsframework 'FIRM' en de toezichtsaanpak 'FOCUS!'. De effectiviteit van het integrale risicomanagement meten we aan de hand van het volwassenheidsmodel voor Integraal Risicomanagement (IRM) van DNB. PMA maakt ten behoeve van de inrichting van het risicomanagement proces gebruik van de diensten van een eigen risicomanager, aangevuld met de kennis en expertise vanuit de uitvoeringsorganisatie Appolaris.

Het bestuur gebruikt het integrale risicomodel niet alleen om de kwaliteit van de besluitvorming te versterken, maar ook om zich een oordeel te vormen over de beheersing van de operationele processen en de financiële verslaggeving. De uitvoering en effectieve werking van het integrale risicomanagement is geborgd in de governancestructuur van het fonds. PMA hanteert hierbij het 3 lines-of-defence model, waarbij de 1e lijn de risicodragers zijn (het Bestuur), de 2e lijn wordt vertegenwoordigd door de risicomanager en 3e lijn is de interne auditor.

Om doorlopend 'in control' te zijn over haar eigen processen en de (onder)uitbestede processen eist het bestuur van haar uitbestedingspartners dat zij het beleid van PMA aantoonbaar naleven. Verder houdt de raad van toezicht middels periodieke rapportages, en het eventueel bijwonen van commissievergaderingen, toezicht op de risicobeheersing door het bestuur en beoordeelt de raad van toezicht de adequaatheid daarvan.

Het risicomanagement is gebaseerd op geïdentificeerde risico's die gemitigeerd of geaccepteerd kunnen worden. Voor vooraf niet-geïdentificeerde risico's, zoals de huidige corona-crisis heeft PMA een crisisplan waarin in hoofdlijnen staat hoe met dergelijke situaties wordt omgegaan. Het belangrijkste element daarin is dat er een crisiscomité wordt gevormd met daarin de juiste ervaring en expertise vanuit het bestuur en de uitvoeringsorganisatie. Indien nodig worden er ook externe deskundigen ingeschakeld. Het crisiscomité adviseert het bestuur van PMA welke besluiten er genomen moeten worden, of onderneemt zelf actie voor zover dat past binnen het door het bestuur verstrekte mandaat.

8.2 Risicohouding

In 2018 heeft het bestuur de risicohouding aangepast naar aanleiding van de ALM studie. Daarbij is onder andere overgestapt naar een minimum renteafdekkingsniveau van 40% en heeft een uitruil plaatsgevonden tussen zakelijke en vastrentende waarden.

PMA hanteert als financiële risicomaatstaf het vereist eigen vermogen (VEV). Deze wettelijk vereiste buffer is een maat voor risicokarakteristieken van het beleggingsbeleid. Het beleggingsbeleid is een afspiegeling van de risicohouding van PMA en de strategische keuzes die het bestuur maakt. Voor PMA bedraagt het VEV eind 2019 120,0% (eind 2018

120,6%) De verandering wordt met name veroorzaakt door de lagere stand van de rente, waardoor er een relatief kleinere renteschok wordt berekend.

8.3 Verbeteringen in het risicomanagement

In 2019 is nadere invulling gegeven aan het versterken van het risicomanagement, waarbij onder meer de volgende verbeteringen zijn doorgevoerd:

- De uitbestedingspartijen worden intensiever gevolgd en zo nodig bezocht, zodat PMA beter kan beoordelen of het beleid van PMA gevolgd wordt. In 2019 zijn zowel vermogensbeheerders als IT-dienstverleners uitgebreid bevestigd en bezocht.
- De risico governance structuur is versterkt, waarmee invulling is gegeven aan de vereisten van nieuwe wetgeving (IORP II).
- Op het gebied van IT zijn veel verbeteringen doorgevoerd. Het bestuur heeft de uitvoeringsorganisatie gevraagd de bevindingen uit de Cobit Self Assessment op te lossen. Uit de uitgevoerde audit is gebleken dat de bevindingen nagenoeg verholpen zijn en dat de IT beheersing voldoet aan de daaraan te stellen eisen.
- Een trainingsprogramma is ingevoerd op het gebied van informatiebeveiliging, zodat zorgvuldig met de gegevens van deelnemers en werkgemers wordt omgegaan.
- De financiële en niet-financiële risicorapportages zijn verbeterd, zodat deze rapportages beter ingezet kunnen worden als stuurmiddel.
- Daarnaast is door het bestuur nadrukkelijker aandacht besteed aan compliance door het onderwerp standaard te bespreken in bestuursvergaderingen.

Een belangrijk aandachtspunt van het bestuur was het verbeteren van onderdelen van het risicomanagement van niveau 3 (aantoonbare werking van het risicomanagement) naar niveau 4 (aantoonbare werking van het risicomanagement, inclusief evaluaties om een lerende organisatie te ontwikkelen). Uit de evaluatie in het laatste kwartaal 2019 bleek dat het risicomanagement functioneert op niveau 4 met uitzondering van de beheersing van IT risico's (niveau 3).

In 2019 heeft PMA veel energie gestoken in het beter beheersen van IT risico's. Het in 2018 gestarte IT/IB project is afgerond. Hierbij is door de interne auditor van PMA vastgesteld dat in voldoende mate aantoonbaar is voldaan aan door PMA gestelde eisen. Deze eisen zijn mede gebaseerd op de normering van DNB. Wat betreft de resterende punten zal binnen afzienbare tijd worden voldaan aan de eisen die PMA stelt.

PMA heeft in het afgelopen jaar nadrukkelijk gekeken naar de beheersing van IT risico's bij organisaties waaraan PMA dienstverlening heeft uitbesteed. De nadruk lag in eerste instantie op de partijen die een belangrijke rol spelen binnen het operationele proces. De algemene indruk is dat de meeste partijen grotendeels voldoen aan het beleid van PMA. Op basis van de uitkomsten van het onderzoek heeft PMA de uitvoeringsorganisatie gevraagd om één van de IT-dienstverleners te vervangen. In het komende jaar zal PMA nadrukkelijk naar alle uitbestedingsrelaties blijven kijken om ervoor te zorgen dat deze voldoen aan de eisen die PMA stelt.

8.4 Risicomanagement en integriteit

Aan de bestuursleden van PMA en aan de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie Appolaris worden hoge eisen gesteld. Deze eisen betreffen niet alleen hun integriteit, maar ook ervaring en opleiding. Zowel het bestuur als de medewerkers van de uitvoeringsorganisatie ondertekenen jaarlijks de vastgestelde gedragscode. PMA wil de schijn van vermenging van zakelijke en privébelangen voorkomen. De gedragscodes bevatten richtlijnen op het gebied van ethiek, alsmede gedragsregels op het gebied van belangenconflicten, geheimhouding, handel met voorkennis en oneigenlijke beïnvloeding. Dit alles draagt bij aan de integriteit van het fonds en bestendigt het vertrouwen van betrokken organisaties, belanghebbenden en derden in het fonds.

De naleving van de gedragscode wordt door de externe compliance officer bewaakt. PMA heeft besloten om vanaf 1 mei 2019 de compliance

dienstverlening voort te laten zetten door HVG Law om op deze wijze compliance activiteiten binnen het pensioenfonds beter te borgen.

De compliance officer rapporteert ieder kwartaal over zijn bevindingen met betrekking tot het boekjaar 2019. De bevindingen zijn opgenomen in paragraaf 9.6.

8.5 Risicomanagement gedurende de financiële crisis

In augustus 2019 is als gevolg van de dalende rente de dekkinggraad gedaald tot onder de 95%. De daling heeft ertoe geleid dat het financieel crisisplan geactiveerd is. Naar aanleiding hiervan is door het bestuur een crisiscomité geformeerd. Het crisiscomité heeft gedurende enkele maanden wekelijks de mogelijke impact van de veranderingen op de financiële markten nauwgezet gevolgd om te bepalen of het renterisico verder afgedekt zou moeten worden om significante kortingen te voorkomen. Het bestuur heeft op advies van het crisiscomité besloten om geen additionele stappen te nemen zolang de dekkinggraad boven de 90% bleef, omdat het verder afdekken van het renterisico ook nadelige gevolgen heeft voor het herstelvermogen van PMA. Het Bestuur heeft wel additionele beleid opgesteld in het geval de dekkinggraad onder de 90% zou komen. De rentedekking wordt geleidelijk verhoogd tot maximaal 100% bij een dekkinggraad van 80% om te zorgen dat de maximale korting 20% bedraagt, conform de met Cao-partijen afgesproken risicohouding.

8.6 Risicobeoordeling

Periodiek voert PMA een strategische risicoanalyse en strategische integriteitsrisicoanalyse uit. Ten aanzien van de geïdentificeerde risico's heeft het bestuur in het derde kwartaal 2019 beoordeeld of de methodiek en/of de risico-inschatting aangepast moesten worden en of de bestaande beheersmaatregelen voldoen. Voor het vastleggen van de risicobereidheid worden door PMA drie dimensies gehanteerd: financieel, reputatie en tevredenheid.

Deze dimensies worden gebruikt voor de gehele reikwijdte van het (risico)spectrum. Ook is rekening gehouden met generatie-effecten en de randvoorwaarde dat de haalbaarheidstoets wordt gehaald.

Het bestuur is tot de conclusie gekomen dat de risicoclassificaties gehandhaafd kunnen blijven, waarbij gezien de lage rentestand extra aandacht is voor het renterisico.

De belangrijkste financiële en niet-financiële risico's inclusief de inschatting van het risico (inclusief de genomen beheersmaatregelen) en de mate waarin PMA bereid is het risico te lopen, zijn zichtbaar in het volgende schema.

GRAFIEK 3 – FINANCIËLE EN NIET-FINANCIËLE RISICO'S

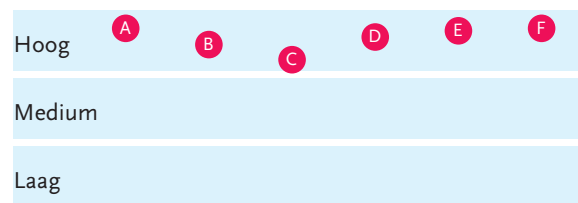
Financiële risico's

- A Renterisico
- B Marktrisico
- C Kredietrisico

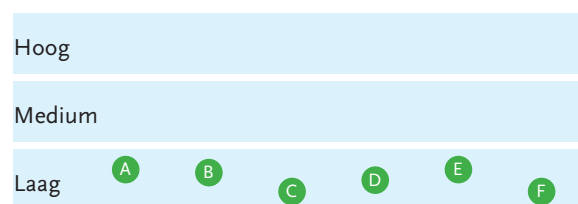
Niet-financiële risico's

- D Uitbestedingsrisico
- E IT-risico
- F Integriteitsrisico

Risicoinschatting

Risicobereidheid

Financiële risico's

A Renterisico

De dekkingsgraad van PMA is gevoelig voor schommelingen in de marktrente, omdat zowel de waarde van de verplichtingen als de beleggingen veranderen door wijzigingen in de marktrente. Het afdekken van de rente heeft een positief effect op de dekkingsgraad bij een dalende rente. Als de rente stijgt, profiteert PMA echter ook minder. Het eerder genoemde crisiscomité heeft vanaf augustus 2019 de rente nauwgezet gevolgd om te bepalen of het wenselijk was om het renterisico verder te verminderen.

Beheersmaatregelen

PMA beheert het renterisico door dit af te dekken met rentederivaten en vastrentende waarden. Daarnaast wordt het renterisico's inzichtelijk gemaakt door het simuleren van marktschokken. Per saldo is eind 2019 het renterisico (op basis van marktrente) voor 42% afgedekt.

B Marktrisico

Als de koersen op de financiële markten sterk stijgen of dalen dan heeft dit gevolgen voor de waarde van de beleggingen. Dit kunnen enerzijds koersen van aandelen of obligaties zijn, maar anderzijds ook valutakoersen, omdat PMA belegt in vreemde valuta.

Beheersmaatregelen

PMA spreidt de beleggingen over verschillende beleggingscategorieën, verschillende valuta's en verschillende regio's. Grote valutarisico's (dit betreft in het geval van PMA met name de Amerikaanse dollar) worden voor 75% afgedekt. Het beleggingsbeleid wordt verder toegelicht in hoofdstuk 7.

C Kredietrisico

De beleggingen van PMA kunnen failliet gaan, de betrokken partijen kunnen mogelijk hun financiële verplichtingen niet nakomen of de kredietwaardigheid van deze partijen kan verslechteren. Deze risico's kunnen effect hebben op de waardering van deze beleggingen. Verder heeft PMA liquide middelen bij financiële instellingen uitstaan om aan haar eigen verplichtingen te voldoen. Deze financiële instellingen kunnen eveneens failliet gaan waardoor PMA ook op deze partijen kredietrisico loopt.

Beheersmaatregelen

PMA heeft een stringent beleid ten aanzien van kredietrisico. Voor obligaties en bedrijfsleningen zijn limieten gesteld ten aanzien van de krediet-ratings hiervan en bij derivaten wordt onderpand ontvangen indien deze een positieve waarde hebben. Liquide middelen mogen alleen uitgezet worden bij partijen met een goede kredietwaardigheid. Beleggingsfondsen en beleggingsmandaten worden gescreend op de wijze waarop zij het kredietrisico mitigeren.

Niet-financiële risico's

D Uitbestedingsrisico

PMA heeft nagenoeg al haar activiteiten uitbesteed aan Appolaris en andere uitbestedingsrelaties, waardoor zij afhankelijk is van de kwaliteit van de dienstverlening van deze partijen.

Beheersmaatregelen

Om het uitbestedingsrisico te beheersen, heeft PMA heldere afspraken gemaakt in de vorm van contracten en dienstverleningsoverzichten. De uitvoeringsorganisatie rapporteert ieder half jaar aan het bestuur. Daarnaast hebben Appolaris en andere belangrijke uitbestedingsrelaties een ISAE 3402 type II-verklaring, waarvan de scope de belangrijkste activiteiten afdekt.

E IT risico

Dit is het risico dat IT-systemen niet meer beschikbaar zijn of dat anderen ongeoorloofd toegang hebben tot systemen en informatie. PMA maakt meer en meer gebruik van systemen om deelnemers, werkgevers en het bestuur van informatie te voorzien. Deze systemen bevatten gevoelige informatie die waardevol kan zijn voor derden.

Beheersmaatregelen

Om beschikbaarheid van de systemen te garanderen, zijn heldere afspraken gemaakt met (gecertificeerde) systeemleveranciers. Daardoor is de beschikbaarheid met hoge mate van zekerheid gegarandeerd. Daarnaast laat de uitvoeringsorganisatie jaarlijks de toegang tot haar systemen testen. Uit de recent uitgevoerde audit op de Cobit assessment is gebleken dat de belangrijkste IT risico's in voldoende mate beheerd worden.

F Integriteitsrisico

PMA heeft de beschikking over privacygevoelige informatie en belegt een aanzienlijk vermogen. Dit kan betekenen dat de integriteit van PMA kan worden beïnvloed door niet-integere of onethische gedragingen.

Beheersmaatregelen

PMA heeft een gedragscode die jaarlijks wordt getekend door het bestuur. PMA verlangt daarnaast dat de partijen waarmee zij zaken doet tenminste een vergelijkbare gedragscode hanteren. PMA wordt hierbij ondersteund door haar uitvoeringsorganisatie Appolaris en een gespecialiseerd bureau. PMA heeft adequate maatregelen genomen om te voldoen aan de vereisten op grond van de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG), de Europese privacywetgeving. In 2018 heeft PMA de AVG wetgeving geïmplementeerd in haar operationele processen. In 2019 is PMA gestart met het uitvoeren van een analyse tussen de AVG en de Gedragslijn Verwerking Persoonsgegevens Pensioenfondsen van de Pensioenfederatie. De verwachting is dat in 2020 waar mogelijk wordt voldaan aan de gedragslijn van de Pensioenfederatie.

De systemen kunnen geen volledige zekerheid bieden voor het daadwerkelijk behalen van de strategische, operationele en financiële doelstellingen, noch kunnen de systemen alle fouten van materieel belang, eventuele fraudegevallen en het niet voldoen aan alle relevante wet- en regelgeving volledig voorkomen. PMA heeft maatregelen getroffen die de impact van de genoemde risico's zoveel mogelijk beperken.

Het bestuur merkt verder op dat de aard van de werkzaamheden van het pensioenfonds met zich meebrengt dat sommige risico's, zoals de beleggingsrisico's en de gevolgen van demografische ontwikkelingen, buiten haar invloedssfeer liggen.

Het bestuur voert het risicomanagement uit via een governancestructuur waarbij de verschillende operationele activiteiten aan de diverse commissies zijn toegewezen. Onder meer aan de hand van de integrale risicorapportage bespreekt het bestuur de risicobeheersing binnen het fonds als geheel.

De interne en externe accountant alsmede de certificerend actuaire adviseren PMA naar aanleiding van bevindingen uit reguliere controlewerkzaamheden en specifieke onderzoeken. Voor specifieke onderzoeken maakt het bestuur ook gebruik van andere externe partijen.

De uitvoeringsorganisatie beschikt over een control framework van procesbeschrijvingen, controles en rapportages om een adequate risicobeheersing te waarborgen en onderhouden. De resultaten van de beoordeling van dit control framework inclusief de additionele beheersmaatregelen, bieden voor het bestuur voldoende zekerheid om te spreken van een beheerste bedrijfsvoering.

8.7 Uitvoeringsrapportage

Alle ontwikkelingen en activiteiten op het gebied van risicobeheersing, zowel van het fonds als van de uitvoeringsorganisatie, zijn gericht op het doorlopend 'in control' zijn van het bestuur. Het bestuur van PMA is verantwoordelijk voor de financiële positie van het fonds en in dat kader ook voor de opzet, het bestaan en de werking van de risico-beheersing- en controlesystemen.

Het fonds heeft een groot deel van haar operationele activiteiten uitbesteed. Om doorlopend in control te blijven, hecht het bestuur veel waarde aan zekerheid over het bestaan en de werking van de risico-beheersing- en controlesystemen.

De risicobeheersings- en controlesystemen zijn erop ingericht om een redelijke mate van zekerheid te bereiken ten aanzien van de identificatie en het beheersen van risico's, zowel bij het fonds, de uitvoeringsorganisatie als bij de partijen aan wie operationele activiteiten zijn uitbesteed.

9

Governance van het pensioenfonds

PMA heeft een paritair bestuursmodel. Het interne toezicht wordt uitgevoerd door een raad van toezicht. Aan het verantwoordingsorgaan wordt verantwoording afgelegd. Daarnaast heeft het verantwoordingsorgaan een adviesrol. PMA is zodanig georganiseerd dat de uitvoering van de pensioenregelingen en het beheer van het vermogen op een adequate en gecontroleerde manier plaatsvinden. Bij de inrichting van het fonds is zo veel mogelijk aangesloten bij de normen van de Code Pensioenfonds. Waar dat niet zo is, wordt dit toegelicht in dit verslag ('pas toe of leg uit').

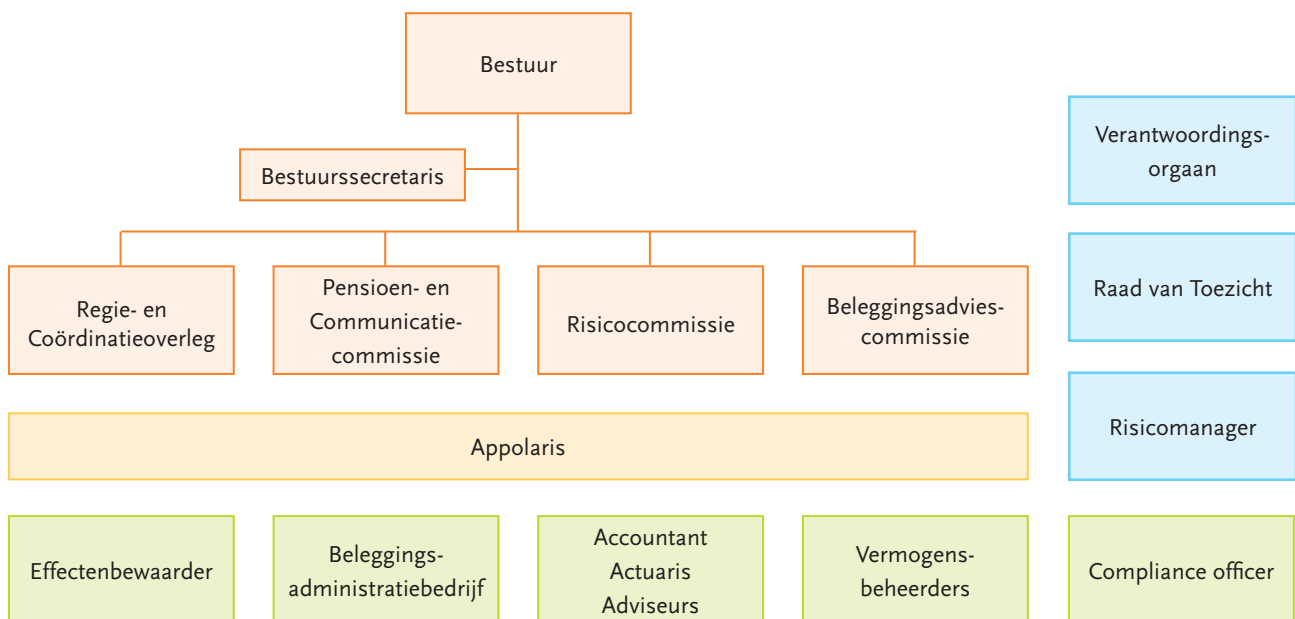
PMA is economisch eigenaar van Appolaris B.V. PMA heeft aan Appolaris diverse werkzaamheden heeft uitbesteed. Stichting Administratie Kantoor Appolaris is de juridisch eigenaar van Appolaris. Hieronder is een beschrijving opgenomen van de wijze waarop PMA formeel georganiseerd is (licht en donkerblauw is PMA, geel is Appolaris en groen zijn externe partijen).

9.1 Bestuur en bestuurscommissies

Het bestuur van PMA bestaat uit ten minste acht en maximaal negen leden. In 2019 bestond het bestuur uit vier leden die door werkgeversorganisaties zijn voorgedragen, drie leden die door werknemersorganisaties zijn voorgedragen en één gekozen bestuurslid (vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden). Er is een mogelijkheid om een extra bestuurslid, een onafhankelijk bestuurslid met specifieke deskundigheid op een door het bestuur bepaald aandachtsgebied, te benoemen. Van deze mogelijkheid is nog geen gebruik gemaakt.

Het bestuur is belast met het besturen van PMA. Het bestuur is eindverantwoordelijk voor al hetgeen door of namens PMA wordt gedaan of nagelaten. Bestuursleden besteden ten minste één dag per week aan PMA. Het bestuur heeft diverse commissies

SCHEMA 1 – ORGANOGRAM PMA

ingesteld, die onder meer tot taak hebben om besluiten die het bestuur moet nemen, voor te bereiden. Deze commissies rapporteren aan het bestuur. PMA heeft daarnaast een eigen risicomanager en een bestuurssecretaris die het bestuur ondersteunen bij zijn werkzaamheden. Voor bijzondere onderwerpen stelt het bestuur ad hoc commissies (stuur- of werkgroepen) samen. In 2019 waren dat commissies ten behoeve van het IT-beleid en informatiebeveiliging, het duurzaamheidsbeleid (ESG), beleggingsbeleid, de relatie PMA-Appolaris en het crisiscomité.

Gedurende 2019 hebben diverse bestuurswisselingen plaatsgevonden. Zo is de lang vacant gebleven bestuurszetel voor een CNV-vertegenwoordiger ingevuld door Iris Blankers. Bestuurslid op voordracht van werkgeversorganisaties, Marjolein Menheere trad medio 2019 af en is opgevolgd door bestuurslid Fons Bakker. Vanaf begin 2019 is na het aftreden van Toon van der Wijst een bestuurszetel voor een vertegenwoordiger op voordracht van werkgeversorganisaties vacant gebleven. Sinds juli 2019 loopt ter opvolging wel een kandidaat-bestuurslid mee.

Het *Regie- en Coördinatieoverleg* (RCO), bestaande uit de voorzitter, secretaris en penningmeester van het fonds, houdt zich bezig met de procedurele voorbereiding van (de agenda van) de bestuursvergaderingen en het opvolgen van besluitvorming van het bestuur. Daarnaast is het RCO het eerste aanspreekpunt voor de raad van toezicht, het verantwoordingsorgaan, cao-partijen, uitvoeringsorganisatie Appolaris en andere bij PMA betrokken partijen. Het RCO heeft geen (gemandateerde) beslissingsbevoegdheid wat betreft beleidszaken. De leden besteden 2 dagen per week aan hun werk voor PMA.

De *Beleggingsadviescommissie* (BAC), bestaande uit bestuursleden en externe deskundigen, adviseert het bestuur over het beleggingsbeleid en ziet toe op de uitvoering daarvan.

Belangrijkste onderwerpen in 2019 voor de BAC waren het evalueren en structureren van de portefeuille aan de hand van investment cases, het duurzaamheidsbeleid, een verdere kostenverlaging van het vermogensbeheer, central clearing en het optimaal inrichten van de LDI/vastrentende portefeuille.

De *Risicocommissie* (RC), bestaande uit bestuursleden en de risicomanager van PMA adviseert het bestuur op het gebied van risicomanagement, en bewaakt de effectieve inrichting daarvan. De RC heeft zich in 2019 met name beziggehouden met een aantal operational due diligence onderzoeken van uitbestedingspartners, het integreren van IT risicomanagement in een geïntegreerd risk & control framework en het verbeteren van de risicorapportages.

De *Pensioen- en Communicatiecommissie* (PC) bestaat uit bestuursleden en houdt zich onder meer bezig met het pensioenreglement, de toekenning van pensioenrechten, de premievaststelling en de communicatie. In 2019 waren met name de vernieuwde afspraken met cao-partijen over de regeling en premie, communicatie nieuwe stijl en communicatie over mogelijke kortingen belangrijke onderwerpen.

9.2 Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit vijf werknemersleden (benoemd door werknemersorganisaties), twee werkgeversleden (benoemd door werkgeversorganisaties) en één gekozen vertegenwoordiger van de pensioengerechtigden. Het verantwoordingsorgaan geeft jaarlijks een oordeel over het handelen van het bestuur, over het door het bestuur gevoerde beleid en de door het bestuur gemaakte beleidskeuzes. In 2019 is door het bestuur drie keer advies gevraagd aan het verantwoordingsorgaan, onder meer over de pensioenpremie, het beloningsbeleid en het communicatieplan.

9.3 Raad van toezicht

De raad van toezicht bestaat uit drie onafhankelijke leden en heeft tot taak het toezicht houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het fonds en staat het bestuur met raad ter zijde. De raad van toezicht heeft in 2019 regelmatig vergaderd, onderling maar ook met het bestuur en het verantwoordingsorgaan. De raad van toezicht is in 2019 drie keer om goedkeuring gevraagd, onder meer over kandidaat-bestuursleden en over het beloningsbeleid.

9.4 Uitvoeringsorganisatie

PMA heeft diverse werkzaamheden aan Appolaris uitbesteed, waaronder de pensioenadministratie, een deel van het risicomangement en ondersteunende activiteiten op het gebied van het beleggingsbeleid. De eisen waaraan de dienstverlening door Appolaris met betrekking tot deze werkzaamheden moet voldoen, zijn nader omschreven en overeengekomen in het bij de Uitbestedingsovereenkomst (UBO) horende Dienstverleningsoverzicht (DVO).

Ook in 2019 is PMA ten minste eenmaal per kwartaal schriftelijk op de hoogte gesteld van de wijze waarop Appolaris uitvoering geeft aan de werkzaamheden die in het kader van het Dienstverleningsoverzicht aan haar uitbesteed zijn. Hierbij werd gebruik gemaakt van reguliere rapportages (zoals de jaarlijkse ISAE 3402-verklaring) en specifieke DVO-rapportages.

Daarnaast zijn er afspraken gemaakt over de wijze waarop Appolaris aan PMA inzicht geeft in de mate waarin zich risico's (kunnen) voordoen en de wijze waarop deze beheerst worden.

9.5 Code Pensioenfondsen

Op grond van artikel 11 besluit uitvoering Pensioenwet en Wet verplichte beroepspensioenregeling doet een pensioenfonds in het jaarverslag mededeling over de naleving van de normen zoals neergelegd in de Code Pensioenfondsen. Als een pensioenfonds de normen uit de Code niet heeft nageleefd of niet voornemens is deze in het lopende en daaropvolgende boekjaar na te leven, doet het daarvan in het jaarverslag gemotiveerd opgave.

Eind 2018 is een nieuwe Code Pensioenfondsen in werking getreden. De Code wordt uiteraard zoveel mogelijk door PMA nageleefd. Het bestuur van PMA onderschrijft het streven naar optimalisering van de kwaliteit van het pensioenfondsbestuur en doet daarover uitgebreid verslag in dit document. Ook in 2019 zijn de onderwerpen uit de Code onderwerp van gesprek geweest, zowel binnen het bestuur als in de dialoog met de overige organen van PMA, de toezichthouder en andere belanghebbenden. Het bestuur is van mening dat deze dialoog bijdraagt

aan een afgewogen besluitvorming door het bestuur en aan een deugdelijke invoering en naleving van de normen zoals omschreven in de Code Pensioenfondsen.

PMA heeft een klachten- en geschillenregeling. In 2019 heeft PMA een klein aantal klachten en/of geschillen ontvangen via de uitvoeringsorganisatie. Dit heeft niet geleid tot aanpassingen in het beleid of de procedures. De klachten zijn door de uitvoeringsorganisatie naar tevredenheid afgehandeld en aan het bestuur gerapporteerd. Het bestuur is tevreden met de wijze van afhandeling.

Hierna wordt ingegaan op de normen die (nog) niet zijn vastgelegd of (nog) niet worden nageleefd.

Diversiteit

PMA is verheugd over de komst van bestuurslid Iris Blankers. Met haar komst heeft het bestuur een vrouw én een bestuurslid jonger dan 40 jaar in zijn midden. Desalniettemin streeft PMA naar een betere afspiegeling van belanghebbenden in haar bestuur. PMA stelt bij vacatures aan de voordragende organisaties dan ook steeds expliciet de vraag rekening te houden met het door PMA geformuleerde diversiteitbeleid. Eind 2019 is het fonds samen met cao partijen gestart met een wervingsactie om jongeren/vrouwen voor het bekleden van een functie binnen het fonds te interesseren. Binnen het bestuur zijn vrouwen helaas in de minderheid, maar in de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan zijn de vrouwen in de meerderheid.

Benoemingsprocedure

De benoemingsprocedure voor een lid van de raad van toezicht was niet in lijn met de Code Pensioenfondsen. Volgens de Code Pensioenfondsen wordt een lid van de raad van toezicht benoemd door het bestuur na bindende voordracht door het verantwoordingsorgaan. Bij PMA was de procedure zo dat het verantwoordingsorgaan een adviesrecht had bij de benoeming van een lid van de raad van toezicht. Hoewel er in 2019 geen vacatures bij de raad van toezicht ontstonden, heeft het bestuur eind 2019 met instemming van de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan de procedure in lijn gebracht met de Code Pensioenfondsen.

9.6 Certificering, controle en compliance

De extern certificerend actuaaris van het fonds controleert jaarlijks onder meer of de technische voorzieningen, conform de grondslagen van het fonds, toereikend zijn vastgesteld. Het fonds heeft Willis Towers Watson als certificerend actuaaris benoemd. De verklaring van de actuaaris is opgenomen op bladzijde 83 van dit verslag.

De extern accountant controleert jaarlijks de onder verantwoordelijkheid van het bestuur opgestelde jaarrekening. Deze controle wordt zodanig uitgevoerd dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de jaarrekening geen onjuistheden van materieel belang bevat. Het fonds heeft PricewaterhouseCoopers als externe accountant benoemd. De verklaring van de accountant is opgenomen op bladzijde 85 van dit verslag.

De externe compliance officer is belast met het toezicht op de naleving van de gedragscode waarover ieder kwartaal gerapporteerd wordt. Partner in Compliance is door het fonds met ingang van 1 mei 2019 vervangen als compliance officer door HVG Law. De compliance officer heeft 21 augustus 2019, 23 oktober 2019 en 13 februari 2020 aan het bestuur zijn bevindingen gerapporteerd. De externe compliance officer heeft de 24 verbonden personen van PMA in 2019 allen digitaal aangeschreven en heeft van alle 24 verbonden personen de Verklaring inzake naleving van de gedragscode ontvangen. Hiermee hebben alle verbonden personen verklaard dat zij de Gedragscode hebben nageleefd in 2019. De externe compliance officer heeft van de 13 Insiders de Verklaring inzake ontvangst en naleving van de insiderregeling ontvangen. Hiermee hebben alle insiders verklaard dat zij de insiderregeling hebben ontvangen en hebben nageleefd in 2019.

In 2019 is er eenmaal sprake geweest van een melding door een verbonden persoon met betrekking tot het voornemen tot het accepteren van een nevenfunctie die niet door het bestuur kon worden goedgekeurd, omdat deze nevenfunctie mogelijk een verhoogd risico op reputatieschade met zich mee bracht voor PMA. De externe compliance officer heeft op grond van de aangeleverde

informatie en de toetsing van de naleving van de gedragscode over het jaar 2019 geen vermoeden van een overtreding van de gedragscode door verbonden personen en/of Insiders die onder haar toetsing vallen.

9.7 Geschiktheidsbevordering

Het bestuur zorgt voor geschiktheid, complementariteit en continuïteit binnen het bestuur. Het bestuur toetst de geschiktheid van de bestuursleden bij het aantreden en via evaluaties gedurende het bestuurslidmaatschap. Per vacature in het bestuur wordt een profiel opgesteld, mede op basis van de in het competentieoverzicht van het bestuur als geheel op dat moment geldende beschrijving en eisen. Verder stelt het bestuur jaarlijks een geschiktheidsplan op, met zowel individuele als collectieve ontwikkeldoelen. In de periodieke zelfevaluatie wordt door het bestuur onder meer de effectiviteit van de uitkomsten van dit plan nader bekeken.

Eind 2018 heeft een delegatie van het bestuur, de raad van toezicht en het verantwoordingsorgaan, een gezamenlijk traject doorlopen naar aanleiding van wat ontstane fricties in 2018. De afronding hiervan vond plaats in januari 2019 en werd beschouwd als een gezamenlijke zelfevaluatie onder leiding van een externe deskundige met een positief gevolg.

9.8 Beloningsbeleid

In 2018 heeft het bestuur het beloningsbeleid grondig herzien. In 2019 zijn alleen de beloningen van kandidaat-bestuursleden gewijzigd. Kandidaat-bestuursleden krijgen vanaf medio 2019 een vacatievergoeding voor de bijgewoonde vergaderingen bij het fonds.

Uitgangspunt van het bestuur ten aanzien van het beloningsbeleid is dat PMA belang heeft bij kwalitatief goede bestuurders en toezichthouders. PMA wenst daarom marktconform te belonen, zodat kwalitatief goede bestuurders en toezichthouders kunnen worden aangetrokken.

PMA kent voor leden van het bestuur en de raad van toezicht uitsluitend vaste vergoedingen en geen variabele beloningen. Deze vergoeding is gebaseerd op de tijd die een lid geacht wordt aan het fonds te besteden. De standaard jaarvergoeding voor een bestuurder bedraagt € 25.000 per jaar (op basis van één dag in de week). De RCO leden ontvangen een vergoeding op basis van twee dagen per week. De bestuurder die voorzitter is van een permanente beleidscommissie of van het bestuur ontvangt een toeslag van € 2.500, tenzij een commissievoorzitters tevens RCO-lid is.

De jaarlijkse vergoeding voor leden van de raad van toezicht bedraagt € 12.500, waarbij de voorzitter een toeslag van € 2.500 ontvangt.

Voor leden van het verantwoordingsorgaan wordt op eigen verzoek het SER-systeem gevolgd, wat inhoudt dat vacatievergoedingen worden gegeven op basis van het bijwonen van vergaderingen.

*Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds
Medewerkers Apotheken,*

*Dhr. drs. A.J.M. (Fons) Bakker
Dhr. J.H.M. (Joris) van Basten Batenburg
Mw. I.J. (Iris) Blankers MSc
Dhr. mr. H.C.J. (Huub) Overgaag, penningmeester
Dhr. T. (Ton) Teitsma RA
Dhr. drs. J.P. (Jan Paul) Veenhuizen, secretaris
Dhr. R.A. (Remco) Velasquez, voorzitter*

Den Haag, 3 juni 2020

10

Verklaring van het Verantwoordingsorgaan

Oordeel Verantwoordingsorgaan Pensioenfondsen Medewerkers Apotheke (PMA) over het door het bestuur in 2019 gevoerde beleid.

Werkwijze Verantwoordingsorgaan

Het is de taak van het Verantwoordingsorgaan (VO) om het door het bestuur gevoerde beleid te toetsen. Het bestuur van het pensioenfonds legt hiertoe verantwoording af aan het VO. Het oordeel van het VO is gebaseerd op de informatie zoals die door het bestuur en het bestuursbureau aan het VO ter beschikking is gesteld. Deze informatie is verkregen door zowel rechtstreeks contact met het bestuur (of bestuursleden) alsook met vertegenwoordigers van PMA en Appolaris. Tevens heeft het VO meermaals met de Raad van Toezicht (RvT) overleg gevoerd, en daarnaast met de certificerend actuaire en de controlerend accountant inzake de jaarstukken. In mei 2020 hebben het bestuur en de RvT verantwoording afgelegd aan het VO over het in 2019 gevoerde beleid en uitvoering van werkzaamheden. Het VO heeft zich het afgelopen jaar, naast de wettelijke taken en verantwoordelijkheden, gericht op drie vooraf vastgestelde speerpunten:

- de toekomst van het fonds (incl. de relatie tussen PMA en Appolaris),
- het communicatiebeleid en
- de implementatie van duurzaamheidsprincipes in het beleggingsbeleid.

Het VO kwam in het verslagjaar 2019 zevenmaal bijeen, waaronder drie vergaderingen met (een delegatie van) het bestuur en tweemaal met de RvT.

Governance

Het VO heeft een positief advies uitgebracht over een aanvulling van het beloningsbeleid. De beloning van functionarissen is hiermee in lijn gebracht met de adviezen van de SER. Er heerst bij het VO enige zorg over de zwaarte van de bestuurswerkzaamheden. Enerzijds veroorzaakt door de steeds zwaardere eisen die De Nederlandse Bank (DNB) oplegt. Anderzijds zijn er zorgen over de vacatures die aankomende periode gaan ontstaan doordat een aantal bestuursleden gaat aftreden of

heeft aangegeven minder inzetbaar te zijn. Kandidaat bestuursleden worden voorgedragen door sociale partners of werkgeversorganisaties. De vraag rijst of er voldoende belangstelling is om een bestuursfunctie te bekleden, waarbij affiniteit met de apothekbranche voor het VO van groot belang is.

Pensioen en Communicatie

Met de inzet van een extern communicatiedeskundige is een professionaliseringsslag gemaakt wat zich vertaalt in het communicatieplan van 2020. Communicatie richting de deelnemers van het fonds is en blijft een speerpunt van het VO. Het VO heeft een positief advies uitgebracht over het communicatieplan voor 2020. Het VO daagt het bestuur daarbij uit om een actief social media beleid te gaan uitvoeren, teneinde ook de huidige generatie deelnemers te enthousiasmeren voor het pensioenvraagstuk.

Financieringsbeleid

Het VO heeft positief geadviseerd over de vastgestelde pensioenpremie voor 2020 en is tevreden dat hierover met de sociale partners een bestendig akkoord voor de komende jaren is bereikt. Het VO heeft tevens positief geadviseerd over de voorgestelde wijzigingen in het uitvoeringsreglement voor 2020, waarbij eventuele toekomstige verhogingen van de pensioenen gebaseerd worden op consumentenprijzen in plaats van CAO lonen. Gezien de financiële positie van het fonds kan er ook in 2020 helaas geen sprake zijn van indexatie.

Beleggingsbeleid

Het VO heeft een actieve bijdrage geleverd in de werkgroep die de Environmental Social and Corporate Governance (ESG) principes heeft opgesteld. Het VO is verheugd met het opgestelde beleggingsbeleid, waarin de ESG richtlijnen zijn opgenomen. Het VO zal kritisch volgen of de implementatie van de ESG principes in het beleggingsbeleid een positieve invloed op de rentabiliteit zal hebben.

Uitbestedingsbeleid

Het VO is op gezette tijden geïnformeerd over de voorgenomen fusie tussen uitvoeringsorganisatie Appolaris en PMA (de zogenaamde herzaffing) die in het volgende verslagjaar zijn beslag zal krijgen. Het VO is positief gestemd over het in eigen hand nemen van het pensioenbeheer door PMA en het voorstel om het vermogensbeheer uit te besteden aan een fiduciair manager.

Risicomangement

In augustus 2019 is het crisisplan in werking getreden. Het opgerichte crisiscomité heeft, naar aanleiding van de daling van de dekkinggraad naar de kritische grens, beoordeeld of verdere afdekking van het renterisico nodig was. Door het herstel van de beurzen bleek dit uiteindelijk niet nodig. Het VO is tevreden over de communicatie die het bestuur heeft onderhouden over de aanpak van de crisis.

Relatie Verantwoordingsorgaan met bestuur en raad van toezicht

De relatie tussen enerzijds het VO en het bestuur en anderzijds tussen het bestuur en de RvT was in 2018 onder druk komen te staan door suboptimale communicatie en verschil van inzicht over het beloningsbeleid.

In 2019 is deze relatie sterk verbeterd. Zo is bij elke vergadering van het VO deels een afvaardiging van het bestuur aanwezig om geagendeerde onderwerpen en de besluitvorming toe te lichten. Daarnaast wordt na elke bestuursvergadering een fysiek voorzittersoverleg tussen de bestuursorganen belegd om de besproken onderwerpen toe te lichten.

Eindoordeel

Het gebruik van visualisaties van de kengetallen, het formuleren van heldere speerpunten en het opnemen van een vergelijking tussen doelstelling en resultaat, zorgt voor een prettig leesbaar en overzichtelijk jaarverslag.

Het VO geeft een positief oordeel over het handelen van het bestuur en het gevoerde en voorgenomen beleid.

Het VO spreekt haar waardering uit voor de door het bestuur in 2019 genomen acties en voor de actieve ondersteunende rol van de RvT.

Tevens dankt het VO de certificerend actuaire en de controlerend accountant voor hun respectievelijke toelichtingen op de jaarstukken.

Het VO blijft zich in 2020 actief opstellen, waarbij de financiële ontwikkeling van het fonds, de fonds-communicatie en de toekomst van PMA (inclusief de fusie tussen Appolaris en PMA) een belangrijke leidraad zullen zijn.

Den Haag, mei 2020

Dhr. drs. L.C.G.M. (Bart) Bakkers, voorzitter

Verantwoordingsorgaan

Mw. J.C.M. (Jacqueline) Beemsterboer

Mw. E. (Els) van der Graaf

Mw. G.M. (Bea) van der Linden

Dhr. C.J. (Kees) Piket

Mw. S.C.R. (Sonja) Terlouw

Mw. K.W. (Wil) de Vries

Reactie PMA bestuur op de verklaring van Verantwoordingsorgaan PMA

Het bestuur bedankt het Verantwoordingsorgaan voor zijn verslag van bevindingen en zijn positief oordeel over het handelen van het bestuur. Het bestuur hoopt en verwacht dat geconstateerde verbeterde onderlinge verhoudingen ook in 2020 tot een nog beter overleg tussen bestuur en VO zullen leiden.

Den Haag, 3 juni 2020

Namens het bestuur van PMA

Dhr. R.A. (Remco) Velasquez, voorzitter

Verslag van bevindingen raad van toezicht PMA

Werkwijze raad van toezicht

De raad van toezicht stelt jaarlijks een werkplan op waarin de aandachtspunten voor dat kalenderjaar zijn benoemd. Hierin worden ook de wettelijke taken van de raad van toezicht meegenomen, zijnde

- toezicht houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken in het pensioenfonds;
- toezien op adequate risicobeheersing;
- toezien op een evenwichtige belangenafweging door het bestuur;
- het afleggen van verantwoording aan het verantwoordingsorgaan;
- het bestuur met raad terzijde staan.

De raad heeft bij de wijze van uitoefening van zijn werkzaamheden gebruik gemaakt van de normen zoals vastgelegd in de toezichtcode van de Vereniging Intern Toezichthouders in de Pensioensector (VITP) en van de acht thema's zoals vastgelegd in de Code Pensioenfondsen 2018.

Samenstelling raad van toezicht

In 2019 bestond de raad van toezicht uit mevrouw Edith Snoeij (voorzitter), mevrouw Inge Nijhuis en de heer Jos Berkemeijer. De heer Berkemeijer is per 1 januari 2019 herbenoemd voor de tweede (en laatste) termijn van vier jaar.

Werkzaamheden in 2019

De raad van toezicht heeft gedurende 2019 7 maal vergaderd, waaronder begrepen het regulier overleg met (een delegatie van) het bestuur en het verantwoordingsorgaan.

In het kader van goedkeuring van de jaarrekening en het jaarverslag zijn naar tevredenheid van de raad relevante gesprekken gevoerd met de externe accountant en de certificerend actuaaris.

Om zich een compleet beeld te kunnen vormen van het functioneren van het pensioenfonds woont de raad als toehoorder verschillende commissievergaderingen bij. In 2019 is twee maal een vergadering van de Beleggings Advies Commissie

(BAC), een maal een vergadering van de van de Risico Commissie en een maal een vergadering van de Pensioen en Communicatie Commissie (PCC) bezocht.

De raad heeft in 2019 zijn bevoegdheden gebruikt voor goedkeuring van:

- Het besluit van het bestuur om het jaarverslag en de jaarrekening 2018 vast te stellen;
- Het voornemen van het bestuur om twee nieuwe bestuursleden, namelijk Iris Blankers en Fons Bakker, te benoemen;
- Het gewijzigde vergoedingsreglement (vacatievergoeding voor kandidaat bestuursleden);
- Het profiel voor een nieuw bestuurslid, namelijk de opvolger van Jan Paul Veenhuizen.

Daarnaast heeft de raad van toezicht het bestuur met raad terzijde gestaan met betrekking tot:

- De ontwikkelingen PMA – Appolaris en het besluit van het bestuur tot uitbesteding van het fiduciaire management;
- De financiële crisis 2019, ontstaan door de sterke daling van de rente en de daarmee verband houdende daling van de dekkingsgraad vanaf augustus dat jaar;
- De werking van de LDI manager BlackRock; hierin is duidelijk voortgang geboekt door het bestuur;
- Het wijzigen van de werving- en selectieprocedure voor leden van de raad van toezicht.

De raad van toezicht heeft met het bestuur in 2019 twee maal een strategisch overleg gevoerd. Dit ging over de ontwikkelingen PMA – Appolaris en daarbij in het bijzonder de toekomstbestendigheid van uitvoeringsorganisatie Appolaris in relatie tot een nieuw pensioenstelsel. De tweede maal ging het overleg met name over de speerpunten van het bestuur voor het kalenderjaar 2020.

De raad van toezicht heeft in 2019 haar functioneren zelf geëvalueerd. Naast de leden van de raad zijn ook de voorzitter van het bestuur en van het verantwoordingsorgaan om input gevraagd.

De uitkomsten van deze zelfevaluatie heeft de raad gebruikt om het vergaderproces en de rol van de raad vanaf 2020 te optimaliseren.

Bevindingen raad van toezicht

Op basis van de ter beschikking staande gegevens, bestuurs- en commissieverslagen, het overleg met het bestuur en het verantwoordingsorgaan en gesprekken met de certificerend accountant en actuaris, geeft de raad van toezicht onderstaand zijn bevindingen weer.

Bestuur en bestuurscommissies

De raad van toezicht is verheugd met de twee nieuwe, ervaren bestuursleden met wie het bestuur in 2019 is versterkt. Hiermee is het bestuur weer verder versterkt en wordt er ook weer voldaan aan de diversiteitsvereisten van het bestuur, zijnde dat het bestuur bestaat uit tenminste één vrouw en tevens één bestuurslid van onder de 40 jaar.

Relatie bestuur en raad van toezicht met verantwoordingsorgaan

In 2018 was de relatie tussen het bestuur en de raad van toezicht enerzijds en het verantwoordingsorgaan anderzijds onder druk komen te staan vanwege het verschil van inzicht omtrent het beloningsbeleid. Dit hebben bestuur en de raad eind 2018 aangepakt door met ondersteuning van Mens en Kennis nieuwe (proces) afspraken te maken tussen respectievelijk bestuur, de raad en VO. Met goed gevolg; de drie partijen begrijpen nu elkaars standpunten en overwegingen beter. In 2019 heeft deze verbeterde relatie tussen de verschillende gremia zich in positieve zin verder ontwikkeld. De raad is blij dat de relatie hersteld is en dankt het verantwoordingsorgaan en het bestuur voor de constructieve en prettige samenwerking het afgelopen jaar.

Relatie PMA – Appolaris

De raad van toezicht ondersteunt het besluit van het bestuur om het fiduciaire management van PMA elders uit te besteden. Appolaris is en blijft een kleine uitvoeringsorganisatie en is kwetsbaar op dat punt. Het bestuur heeft in 2019 zijn visie geformuleerd over de relatie met Appolaris. In het formuleren van die visie heeft het bestuur gedurende 2019 zijn gedachten en voorstellen over onder meer de kwetsbaarheid van de afdeling vermogensbeheer van Appolaris, de outsourcing van vermogensbeheer, de toekomstbestendigheid van de

administratie en de herzaffing, diverse malen met de raad gedeeld. De raad is tevreden over de wijze waarop het bestuur door middel van (in)formele gesprekken hierover met de raad van gedachten wisselt, omdat op deze wijze de raad in de gelegenheid is hier gevraagd en ongevraagd advies over uit te brengen. Dat heeft het uiteindelijke resultaat en draagvlak van de genomen besluiten inzake herzaffing en uitbesteding van vermogensbeheer, versterkt.

Uitbestedingspartners van PMA/Appolaris

De raad van toezicht heeft tot haar tevredenheid vastgesteld dat op verzoek van het bestuur vermogensbeheer- en ICT-partijen onderzocht, bezocht en beoordeeld zijn. Het bestuur heeft in dit uitbestedingsproces de offrerende partijen beoordeeld op een uitgebreide basisset aan criteria, waaronder de zogenaamde 8P- en 5R-criteria. Het bestuur heeft hierdoor een adequate regie gevoerd op het aanbestedingsproces van het vermogensbeheer.

Risicomanagement

Ook de mate van risicobeheersing is in 2019 verder toegenomen. Op basis van het DNB-Volwassenheidsmodel (schaal 1 t/m 4) werd naar het oordeel van het bestuur op vrijwel alle onderdelen een volwassenheidsniveau 4 bereikt. De raad constateert dat dit met name te danken is aan de vasthoudende aandacht van het bestuur voor adequaat risicomanagement bij zowel bij PMA als bij Appolaris.

IORP II

Het bestuur en de raad hebben een aantal malen van gedachten gewisseld over de wijze waarop het bestuur voornemens was de functies van sleutel-functiehouders en -vervullers in te vullen. Hoewel beide gremia aanvankelijk verschillende ideeën daarover hadden, heeft het overleg geleid tot een voorstel van de zijde van het bestuur dat de instemming had van de raad.

Balansbeheer

De raad ziet dat het bestuur in 2019 stappen heeft gezet ter versterking van het balansbeheer. In het kader van het speerpunt evaluatie en structureren van de portefeuille aan de hand van investment case, is voor een aantal beleggingscategorieën een investment case opgesteld. Ook heeft PMA 2019 een ESG-beleid en een implementatieplan vastgesteld.

De bovengrens van het speerpunt kostenverlaging van het vermogensbeheer van 0,4% is door het uitvoeren van het Beleggingsplan 2020 gerealiseerd. Verder heeft het bestuur besloten om het fiduciair management per medio 2020 aan een derde partij uit te besteden. Ook heeft PMA de werking van het financieel crisisplan geconcretiseerd door middel van de tijdelijke maatregel inzake verhoging van de rente-afdekking bij een dekkingsgraad lager dan 90%. Ondanks het goede rendement in 2019 bleef de portefeuille verder achter bij de aangroei van de verplichtingen. Het risico op een MVEV korting in 2021 is nog steeds aanwezig.

Pensioen en Communicatie

Op het gebied van communicatie was met name de communicatie over mogelijke korting in 2020 en 2021 van belang. De raad heeft gezien dat het bestuur door middel van een activiteitenkalender goed heeft kunnen sturen op dit punt van mogelijke korting. Daarnaast was de raad content met het feit dat het bestuur voor het eerst met een meerjarenplan op het gebied van communicatie is gekomen. Dit beleidsplan van 2019 tot 2021 kan zorgen voor een betere en continuerende aansluiting bij de behoeften van de deelnemers.

De raad betreurt het dat op het gebied van pensioenbeheer de automatisering en digitalisering van al hetgeen dat samenhangt met deelnemerscommunicatie vertraging heeft opgelopen. PMA kan het zich niet veroorloven op dit onderdeel, waarin PMA niet bepaald voorop loopt, nog verder achter te blijven. De raad vertrouwt er op dat het bestuur in 2020 zal toezien op het aanhaken bij de trend tot automatiseren en digitaliseren van documentenstromen, zoals die al langere tijd in pensioenland gaande is. De RvT zal deze activiteit in 2020 dan ook nauwgezet volgen aan de hand van een voortgangsrapportage door het bestuur.

Conclusie met betrekking tot jaarverslag en jaarrekening 2019

Op grond van artikel 104 lid 3 van de Pensioenwet is een voorgenomen besluit van het bestuur tot vaststelling van het jaarverslag en de jaarrekening onderworpen aan de goedkeuring van de raad.

De raad van toezicht heeft het bestuursbesluit tot vaststelling van het onderhavige jaarverslag en jaarrekening goedgekeurd. Het proces van totstandkoming van dit besluit is zorgvuldig geweest en het bestuur heeft naar de mening van de raad van toezicht voldoende blij gegeven van een adequate risicobeheersing en evenwichtige belangenafweging bij de uitoefening van zijn taak en bij het opstellen van dit besluit en de onderliggende stukken.

Zoals al eerder aangegeven dankt de raad het verantwoordingsorgaan en het bestuur voor de constructieve en prettige samenwerking het afgelopen jaar.

Den Haag 3 juni 2020

*Dhr. J.N. (Jos) Berkemeijer AAG
Mw. drs. I.A. (Inge) Nijhuis MMS
Mw. E.L. (Edith) Snoeij*

Reactie van het bestuur van PMA op het verslag van bevindingen van de raad van toezicht.

Het bestuur bedankt de Raad van Toezicht voor zijn verslag van bevindingen en het positieve oordeel over jaarverslag en jaarrekening. Het bestuur verwacht dat de samenwerking ook in 2020 zich verder in positieve zin zal ontwikkelen.

Den Haag, 3 juni 2020

*Namens het bestuur van PMA
Dhr. R.A. (Remco) Velasquez, voorzitter*

PMA JAARREKENING ■ 2019

1.1 Balans per 31 december

BEDRAGEN x € 1.000, na bestemming resultaat

	*)	31-12-2019	31-12-2018
ACTIVA			
Beleggingen	(1)		
Vastgoed		380.908	296.021
Aandelen		1.153.936	805.814
Private Equity		28.523	37.898
Vastrentende waarden		1.963.915	1.797.798
Derivaten		187.676	21.601
Deposito's en Liquiditeiten		14.477	28.618
Totaal Beleggingen		3.729.434	2.987.750
Deelnemingen	(2)	2.305	2.126
Vorderingen en overige activa	(3)	36.567	8.683
Liquide middelen	(4)	2.088	1.007
Totaal Activa		3.770.394	2.999.566
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(5)		
I Stichtingskapitaal		0	0
II Overige reserves		-61.267	-48.481
Totaal Stichtingskapitaal en reserves		-61.267	-48.481
Technische voorzieningen	(6)	3.642.043	2.989.290
Overige schulden en overlopende passiva	(7)	175.437	21.836
Beleggingen Derivaten	(1)	14.181	36.921
Totaal Passiva		3.770.394	2.999.566

*) De nummering verwijst naar de toelichting

1.2 Staat van baten en lasten

BEDRAGEN x € 1.000

		2019	2018
BATEN			
Premieontvangsten	(8)	94.987	91.349
Beleggingsopbrengsten	(9)	592.895	-24.288
Overige baten	(10)	0	493
Totaal baten		687.882	67.554
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(11)	42.279	39.536
Pensioenuitvoeringskosten	(12)	3.398	3.398
Mutatie voorziening pensioenverplichtingen (VPV)	(6)		
– Pensioenopbouw		106.750	99.152
– Rentetoevoeging		-7.049	-7.375
– Sterfte en arbeidsongeschiktheid		1.634	1.039
– Onttrekking voor pensioenuitkeringen		-42.549	-39.810
– Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten		-851	-796
– Wijziging marktrente		595.481	158.378
– Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten		-2.636	-8.057
– Overige mutatie voorziening		184	-437
– Wijziging actuariële methoden		0	-39.696
Totaal Mutatie VPV		650.964	162.398
Voorziening uitlooprisico AO		1.789	-377
Totaal Mutatie Technische Voorzieningen		652.753	162.021
Overdracht van rechten			
– Inkomende waarde-overdrachten		-2.410	-3.838
– Uitgaande waarde-overdrachten		4.649	11.616
Totaal overdrachten van rechten		2.239	7.778
Totaal lasten		700.669	212.733
Totaal baten en lasten		-12.787	-145.179

Bestemming van het saldo van baten en lasten

RESULTAATBESTEMMING			
Wettelijke en statutaire reserves		0	0
Overige reserves		-12.787	-145.179
Totaal baten en lasten		-12.787	-145.179

1.3 Kasstroomoverzicht

BEDRAGEN x € 1.000

	2019	2018
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
– Ontvangen premies	94.312	93.027
– Ontvangen in verband met overdracht van rechten	2.568	3.842
– Betaalde pensioenuitkeringen	-41.337	-39.421
– Betaald in verband met overdracht rechten	-4.649	-11.616
– Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-3.617	-2.874
– Overige ontvangsten en uitgaven	493	0
Totaal kasstroom uit pensioenactiviteiten	47.770	42.958
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
– Verkopen en aflossingen van beleggingen	1.619.798	2.975.111
– Ontvangen beleggingsopbrengsten	60.642	50.419
– Betaalde beleggingsuitvoeringskosten	-2.945	-2.993
– Aankoop beleggingen	-1.724.184	-3.066.607
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten	-46.689	-44.070
Totale kasstroom	1.081	-1.112
Mutatie liquide middelen		
Saldo liquide middelen per 1 januari	1.007	2.119
Saldo liquide middelen per 31 december	(4) 2.088	1.007
Saldo mutatie	1.081	-1.112

1.4 Grondslagen van de jaarrekening

Algemene grondslagen

Beleggingen voor risico pensioenfondsen

PMA heeft uitsluitend beleggingen voor eigen rekening en geen beleggingen voor risico van de deelnemers. Om die reden wordt in de balans geen melding gemaakt voor wiens risico de beleggingen zijn; immers deze zijn altijd voor risico pensioenfondsen.

PMA heeft geen rechtstreekse beleggingen in premie bijdragende ondernemingen. PMA belegt grotendeels in fondsen en derhalve is het niet uitgesloten dat er in dergelijke ondernemingen belegd wordt. De omvang is in dergelijke gevallen gering.

Overeenstemmingsverklaring

De wijze van verslaggeving is conform de bepalingen in Titel 9 Boek 2 BW en de Richtlijnen voor de jaarverslaggeving, die onder verantwoordelijkheid van de Raad voor de Jaarverslaggeving is opgesteld.

Schattingswijziging

De voorziening uitloopriscio arbeidsongeschiktheid is aangepast om deze nauwkeuriger te kunnen berekenen. Deze voorziening werd berekend als tweemaal de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid in het huidige boekjaar.

Per 1 januari 2019 wordt deze voorziening berekend als de som van de risicopremies voor arbeidsongeschiktheid over de afgelopen twee boekjaren, vastgesteld als percentage van de actuariële benodigde premie voor opbouw van ouderdoms- en partnerpensioen.

Als gevolg van deze aanpassing is de voorziening uitloopriscio arbeidsongeschiktheid met € 301 duizend gestegen.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd gebleven ten opzichte van het voorgaande jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in de desbetreffende paragrafen.

- 1 Vanaf 2019 is besloten om de opgelopen interest voor derivaten met een positieve waarde op te nemen onder de activakant en voor derivaten met een negatieve waarde onder de passivakant. Om de vergelijkbaarheid van de jaarrekening te faciliteren is dit ook voor de vergelijkende cijfers in de 2019-jaarrekening uitgevoerd.
- 2 In de verloopstaat van de beleggingen is bij de derivaten het bedrag positieve bedrag dat was gepresenteerd als afname, opgenomen als toename. Daardoor zijn de totalen van de toe- en afname gewijzigd en is het kasstromen overzicht ook gewijzigd.

Consolidatie

Stichting Administratiekantoor Appolaris (StAK Appolaris) is juridisch eigenaar van Appolaris BV. De aandelen Appolaris BV zijn gecertificeerd. PMA is eigenaar van de certificaten van deze aandelen en derhalve economisch eigenaar van Appolaris BV. Omdat de omvang van Appolaris ten opzichte van het totaal vermogen van PMA gering is, de invulling van de consolidatiecriteria geen éénduidig beeld geeft of consolidatie wenselijk is en er geen wijzigingen zijn in feiten en omstandigheden die leiden tot een heroverweging van de verwerkingswijze van Appolaris, wordt afgezien van consolidatie van Appolaris in de jaarrekening van PMA.

Transacties met verbonden partijen

De uitvoeringskosten die Appolaris maakt ten behoeve van PMA worden doorbelast met een opslag van 6%. In de kosten per deelnemer worden de kosten zowel inclusief als exclusief deze opslag gepresenteerd.

Opname van een actief of een verplichting

Voor zover niet anders vermeld, zijn de beleggingen opgenomen tegen reële waarde en de activa en passiva tegen actuele waarde per jaareinde.

Liquide middelen

Liquide middelen worden gewaardeerd tegen de nominale waarde. Onder de liquide middelen zijn opgenomen die kas- en banktegoeden die onmiddellijk opeisbaar zijn dan wel een looptijd korter dan twaalf maanden hebben. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen. Rekening-courantschulden bij banken zijn opgenomen onder schulden aan kredietinstellingen onder kortlopende schulden.

Stichtingskapitaal en reserves

Stichtingskapitaal en reserves worden bepaald door het bedrag dat resteert nadat alle actiefposten en posten van het vreemd vermogen, inclusief de voorziening pensioenverplichtingen voor risico van het pensioenfonds en overige technische voorzieningen, volgens de van toepassing zijnde waarderingsgrondslagen, in de balans zijn opgenomen.

Valutakoersen (ultimo)

Valuta kosten ultimo (in €)	2019	2018
Amerikaanse dollar (USD)	0,89	0,87
Britse pond (GBP)	1,18	1,11
Japanse Yen (JP)	0,01	0,01

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

De euro is zowel de functionele valuta als de presentatievaluta van PMA.

Verantwoording van baten en lasten

Transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post 'nog af te wikkelen beleggingstransacties'. Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, en in toekomstige perioden waarvoor de herziening gevolgen heeft.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Specifieke grondslagen

Beleggingen

De waardering van de beleggingen is als volgt:

- Beursgenoteerde effecten: opgenomen voor de per balansdatum geldende beurskoers.
- Participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen: opgenomen voor de per balansdatum geldende beurskoers.
- Participaties in niet beursgenoteerde beleggingsinstellingen: opgenomen voor de door de beleggingsinstelling opgegeven reële waarde van de participaties per de balansdatum; de netto vermogenswaarde. Voor zover bij ons bekend zal deze waarde doorgaans als volgt zijn bepaald:

- Binnen de participatie aanwezige beursgenoteerde effecten: opgenomen voor de beurskoers per balansdatum.
 - Binnen de participatie aanwezige niet beursgenoteerde vastrentende componenten: opgenomen voor de door de beleggingsinstelling opgegeven geschatte toekomstige nettokasstroom (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de ultimo boekjaar geldende marktrente en rekening houdend met het risicoprofiel (kredietrisico; oninbaarheid) en de looptijden.
 - Binnen de participatie aanwezige vastgoedbeleggingen: opgenomen voor de reële waarde per balansdatum, gebaseerd op door onafhankelijke deskundigen verrichte periodieke taxaties. Indien daartoe aanleiding is, zal bij de waardering rekening gehouden zijn met de feitelijke verhuursituatie en/of renovatieactiviteiten.
 - Binnen de participatie aanwezige andere componenten: opgenomen voor de waarde per balansdatum gecalculeerd op een voor de betreffende component gangbare en algemeen geaccepteerde wijze.
- De door de beleggingsinstelling opgegeven waarde wordt voor zover redelijkerwijs mogelijk getoetst en onderbouwd.
- Leningen op schuldbekentenis: opgenomen voor de contante waarde van toekomstige rente- en aflossingsbestanddelen, vastgesteld op basis van de effectieve rentevoet. De effectieve rentevoet wordt bepaald met behulp van de door De Nederlandsche Bank gepubliceerde rente termijnstructuur per balansdatum.
 - Liquiditeiten en deposito's: voor de nominale waarde.
 - Overige beleggingen: deelnemingen opgenomen tegen netto vermogenswaarde.

Derivaten

Derivaten ofwel afgeleide financiële instrumenten zijn opgenomen tegen reële waarde, voor zover niet anders aangegeven. De reële waarde wordt bepaald op basis van de koersen van de financiële instrumenten waar deze van afgeleid zijn.

Deelnemingen

Deelnemingen worden gewaardeerd volgens de vermogensmutatiemethode (nettovermogenswaarde).

Liquide middelen

Onder liquide middelen zijn direct opeisbare tegoeden ten behoeve van de pensioenuitvoering opgenomen.

Vorderingen en overlopende activa

Eerste waardering tegen reële waarde en vervolgwaaardering tegen geamortiseerde kostprijs die gelijk is aan de reële waarde zoals gepresenteerd op de balans.

Stichtingskapitaal

Dit betreft de storting bij oprichting van PMA.

Beleidsdekkingsgraad

De beleidsdekkingsgraad wordt berekend als het gemiddelde van de laatste 12 dekkingsgraden per maandeinden.

Overige reserves

De overige reserves vormen de buffer of de reserve die PMA heeft bovenop de technische voorzieningen. Mutaties in de overige reserves kunnen onder andere ontstaan door verwerking van de winstbestemming van het boekjaar.

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen (VPV) is berekend als de actuariële contante waarde van de aanspraken en rechten naar het niveau op 1 januari van het volgende boekjaar, dus inclusief de eventueel toegekende toeslag. De aanspraken en rechten zijn aldus volledig afgefinancierd.

De VPV is gelijk aan de actuariële contante waarde van de op de balansdatum opgebouwde pensioenaanspraken. De opgebouwde pensioenaanspraken zijn de tijdsevenredige aanspraken conform de pensioenreglementen. Voor arbeidsongeschikte deelnemers is de vaststelling gebaseerd op de in uitzicht gestelde pensioenen zonder rekening te houden met tussentijdse revalidatie. De VPV bevat verder de contante waarde van de tot de balansdatum toegekende toeslagen op de pensioenen van de pensioengerechtigden en gewezen deelnemers.

De berekening van de VPV ultimo 2019 is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

	Overlevingstafel	Startkolom	Leeftijdsterugstelling
Mannen	AG Prognosetafel 2018	2020	Sprenkels & Verschuren ervaringssterftemodel 2018 – Individueel
Vrouwen	AG Prognosetafel 2018	2020	Sprenkels & Verschuren ervaringssterftemodel 2018 – Individueel
Wezen	Geen sterftetekansen	n.v.t.	n.v.t.

De berekening van de VPV ultimo 2018 is gebaseerd op de volgende actuariële grondslagen:

	Overlevingstafel	Startkolom	Leeftijdsterugstelling
Mannen	AG Prognosetafel 2018	2019	Sprenkels & Verschuren ervaringssterftemodel 2018 – Individueel
Vrouwen	AG Prognosetafel 2018	2019	Sprenkels & Verschuren ervaringssterftemodel 2018 – Individueel
Wezen	Geen sterftetekansen	n.v.t.	n.v.t.

Om van bevolkingssterfte te komen tot sterftetekansen voor hoofdverzekerden en medeverzekerden worden zogeheten ervaringssterftefactoren toegepast op de bevolkingssterftetekansen. Deze factoren voor de ervaringssterfte hebben betrekking op de verhouding van de sterftetekansen van verzekerden gemeten in verzekerde bedragen ten opzichte van de sterftetekansen voor de gehele Nederlandse bevolking. Hierin zijn sectorspecifieke en inkomensafhankelijke factoren meegenomen alsmede het verschil in sterfte tussen pensioenverzekerden en de gehele Nederlandse bevolking.

Rentevoet

De factoren voor het contant maken zijn ontleend aan de per jaareinde geldende rentetermijnstructuur (rts), zoals door DNB is gepubliceerd.

Rentetoevoeging

De rentetoevoeging wordt berekend over de beginstand van de voorziening pensioenverplichtingen en de mutaties hierin gedurende het jaar. Als percentage voor de rentetoevoeging wordt de eerstejaarsrente van de rts gehanteerd.

Onttrekking voor pensioenuitkeringen en pensioenuitvoeringskosten

Deze post betreft de vrijval ten behoeve van de financiering van de kosten (2% van de uitkeringen) en uitkeringen van het verslagjaar. De kostenopslag van 2% is in combinatie met de kostenopslag in de pensioenpremie voldoende om de jaarlijkse pensioenuitvoeringskosten te dekken.

Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de huidige DNB rentetermijnstructuur zijnde de Ultimate Forward Rate of UFR. Het effect van de verandering van de rente wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente.

Partnerfrequenties

Bij de vaststelling van de VPV van het meeverzekerde partnerpensioen wordt tot de pensioengerechtigde leeftijd het zogenaamde 'onbepaalde partnersysteem' toegepast. Dit houdt in dat voor iedere verzekerde, ongeacht de burgerlijke staat of eventuele samenleving in de zin van het pensioen-

reglement, een partnerpensioen wordt meeverzekerd. De reservering is gebaseerd op partnerfrequenties op basis van CBS cijfers 2013. Op de pensioenleeftijd van 67 jaar wordt uitgegaan van een partnerfrequentie van 100% en na de pensioenleeftijd wordt het bepaalde partnersysteem gehanteerd.

Wezen

De voorziening voor latent wezenpensioen is bepaald op basis van CBS-statistieken en kenmerken van de pensioenfondspopulatie

Overlijdensuitkering

In de VPV is een opslag opgenomen van 0,5% van de voorziening ouderdomspensioen ter dekking van de overlijdensuitkeringen. Na het overlijden van de gepensioneerde of gerechtigde op arbeidsongeschiktheidspensioen, ontvangt diens nabestaande een uitkering ineens, waarvan het bedrag gelijk is aan twee maal het laatst voor de overledene geldende maandelijkse bedrag aan (tijdelijk) ouderdoms-, of arbeidsongeschiktheidspensioen.

Excassokosten

In de VPV is een opslag opgenomen van 2,0% plus € 7,5 miljoen ter dekking van toekomstige uitkeringskosten (excassokosten).

Bepaling leeftijden

Bij de vaststelling van de leeftijden van de verzekerden wordt er vanuit gegaan dat iedere verzekerde op 1 juli is geboren. Verondersteld wordt dat een mannelijke verzekerde altijd een drie jaar jongere vrouwelijke partner heeft. Een vrouwelijke verzekerde heeft altijd een drie jaar oudere mannelijke partner.

Uitkeringen

Bij de waardering is uitgegaan van de veronderstelling dat de pensioenuitkeringen continu geschieden. Onderdeel van de uitkeringen is de vakantietoeslag. Deze vakantietoeslag is verwerkt als opslag op de VPV van 8%.

Toeslagverlening

De toeslagen worden normaliter gebaseerd op de algemene loonindex in de sector van een jaar, en verwerkt in de voorziening pensioenverplichtingen van het betreffende jaar.

Voorziening uitloopriscio arbeidsongeschiktheid

Deze voorziening wordt berekend als de som van de risicopremies voor arbeidsongeschiktheid over de afgelopen twee boekjaren, vastgesteld als percentage van de actuariel benodigde premie voor opbouw van ouderdoms- en partnerpensioen. Voor 2018 was de voorziening vastgesteld op twee maal de risicopremie.

Toevoegingen dan wel onttrekkingen aan deze voorziening komen respectievelijk ten laste van / ten gunste van het resultaat op arbeidsongeschiktheid.

Overige schulden en overlopende passiva

Eerste waardering tegen reële waarde en vervolgwwaardering tegen geamortiseerde kostprijs die gelijk is aan de reële waarde zoals gepresenteerd op de balans.

Grondslagen voor de resultaatbepaling

Baten en lasten

De in de staat van baten en lasten opgenomen posten zijn in belangrijke mate gerelateerd aan de in de balans gehanteerde waarderingsgrondslagen voor beleggingen en de voorziening pensioenverplichtingen. Zowel gerealiseerde als ongerealiseerde resultaten worden rechtstreeks verantwoord in het resultaat.

Premiebijdragen (van werkgevers en werknemers)

Onder premiebijdragen van werkgevers en werknemers wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben. Extra stortingen en opslagen op de premie zijn eveneens als premiebijdragen verantwoord.

Beleggingsopbrengsten

Onder directe beleggingsopbrengsten worden verantwoord: de aan het boekjaar toe te rekenen interest, alsmede de in het boekjaar ontvangen dividenden, kortingen op- en betaalde management fees.

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Transactiekosten zijn verrekend in de aan- en verkoopkoersen van de verhandelde beleggingen.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op basis van het pensioenreglement en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Saldo overdracht van rechten

De overgenomen pensioenverplichtingen en overdragen pensioenverplichtingen worden berekend volgens de regels die van toepassing zijn bij het wettelijk recht op individuele waardeoverdracht.

Pensioenuitvoeringskosten

Deze betreffen de aan het verslagjaar toe te rekenen kosten van het pensioenfonds. Organisatiekosten die het beheer van het belegd vermogen betreffen zijn toegerekend aan de kosten van vermogensbeheer.

Methode opstellen kasstroomoverzicht

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode, met waardering tegen nominale waarde. Het geeft inzicht in de herkomst en de aanwending van de liquide middelen, gerubriceerd naar pensioenuitvoering en beleggingsactiviteiten.

De mutaties van de bankrekeningen ten behoeve van beleggingen zijn gesaldeerd weergegeven.

1.5 Toelichting op de balans

1.5.1 Toelichting Activa

BEDRAGEN X € 1.000

1 Beleggingen – Verloopstaat 2019	01-01-2019	Bij	Af	Waarde- mutatie	31 12 19
Vastrentende waarden	1.797.798	1.477.805	-1.394.772	83.084	1.963.915
Aandelen	805.814	130.312	-10.727	228.537	1.153.936
Vastgoed	296.021	203.163	-184.343	66.067	380.908
Private Equity	37.898	18.282	-15.771	-11.886	28.523
Derivaten	-15.320	20.809	0	168.006	173.495
Deposito's en liquiditeiten	28.618	0	-14.183	42	14.477
Totaal	2.950.829	1.850.370	-1.619.795	533.849	3.715.253
Derivaten gepresenteerd als schuld	36.921				14.181
Totaal activa beleggingen	2.987.750				3.729.434

BEDRAGEN X € 1.000

1 Beleggingen – Verloopstaat 2018	01-01-2018	Bij	Af	Waarde- mutatie	31 12 18
Vastrentende waarden	1.387.238	2.278.697	-1.871.035	2.898	1.797.798
Aandelen	1.158.210	402.350	-698.898	-55.848	805.814
Vastgoed	262.212	422.052	-377.175	-11.068	296.021
Private Equity	41.886	3.228	-160	-7.056	37.898
Derivaten	-30.645	15.651	0	-326	-15.320
Deposito's en liquiditeiten	66.166	0	-37.792	244	28.618
Totaal	2.885.067	3.121.978	-2.985.060	-71.156	2.950.829
Derivaten gepresenteerd als schuld	41.778				36.921
Totaal activa beleggingen	2.926.845				2.987.750

Bij de waardering van de beleggingen van PMA wordt voor het grootste deel gebruik gemaakt van marktnoteringen. Zie voor nadere toelichting de specifieke grondslagen. De verloopstaat sluit aan bij de balanswaardering. De valutatermijncontracten en renteswaps staan op de balans voor het ongerealiseerde resultaat. De waardemutatie is positief, met name doordat de renteswaps in 2019 met € 184,9 miljoen in waarde

zijn gestegen als gevolg van de gedaalde rente in 2019. De liquiditeiten en deposito's worden aangehouden bij Nederlandse banken. De vastrentende waarden worden voor meer dan de helft via mandaten beheerd, wat leidt tot grote mutaties binnen de categorie vastrentende waarden. Dat is ook bij een deel van de vastgoed portefeuille het geval. Bij de overige categorieën betreffen de mutaties vooral in- en uittreding bij fondsen.

Waarderingsmethode 2019	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4
Vastrentende waarden	94%	0%	0%	6%
Aandelen	98%	0%	0%	2%
Vastgoed	79%	21%	0%	0%
Private Equity	0%	0%	100%	0%
Derivaten	0%	0%	100%	0%
Deposito's en liquiditeiten	100%	0%	0%	0%
Totale portefeuille	89%	2%	5%	4%

Waarderingsmethode 2018	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3	Niveau 4
Vastrentende waarden	92%	0%	0%	8%
Aandelen	100%	0%	0%	0%
Vastgoed	80%	20%	0%	0%
Private Equity	0%	0%	100%	0%
Derivaten	0%	0%	100%	0%
Deposito's en liquiditeiten	100%	0%	0%	0%
Totale portefeuille	93%	2%	1%	5%

Waarderingsmethode is conform RJ 290 standaard:

- 1 De waarde van de belegging is gebaseerd op direct waarneembare marktnoteringen in een actieve markt.
- 2 Reële waarde wordt vastgesteld aan de hand van onafhankelijke taxaties.
- 3 De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata. Hieronder vallen de netto contante waarde berekeningen van de derivaten.
- 4 De waarde wordt vastgesteld met waarderingsmodellen waarin geen gebruik is gemaakt van waarneembare marktdata.

Uit deze tabellen blijkt dat het grootste deel van de beleggingen niveau 1 waarderingen heeft, dus met marktnotering danwel beursgenoteerd. Niveau 2 komt alleen bij het vastgoed voor. Bij de vastrentende waarden heeft het deel bedrijfsleningen en micro-financiering een niveau 4 waardering.

Vastgoed – Beursnotering	2019	2018
Beursgenoteerd	79%	80%
Niet beursgenoteerd	21%	20%
Totale portefeuille	100%	100%

De derivaten bestaan voornamelijk uit valutatermijncontracten en rentederivaten. De valutatermijncontracten worden aangehouden ter gedeeltelijke afdekking van het US dollar risico op Amerikaanse aandelen en op in US dollar luidende overige beleggingen. De mandaten hebben beperkte ruimte om derivatenposities in te nemen, onder andere om valuta- en renterisico's af te dekken (zie ook toelichting onder de tabel 'Derivaten - Posities').

Derivaten – Posities	31-12-2019	31-12-2019	Nominale waarde	Looptijd
	Actief	Passief		
Valutaderivaten	2.895	0	398.571	<= 0,25 jaar
Rentederivaten, swaps	184.781	-14.181	787.650	van 1 tot 50 jaar
Totale portefeuille	187.676	-14.181	1.186.221	

PMA heeft de US dollar positie voor ongeveer driekwart afgedekt met een valutaswap met een looptijd van 3 maanden en een nominale waarde van € 398 miljoen (op 31 december 2019). Dit is veruit het grootste deel van de valutaderivaten. De overige derivaten vallen binnen de ruimte die hiervoor is geboden in de mandaten om de portefeuille optimaal te kunnen beheren en/of om risico's af te dekken. De futures, opties en swaps worden dagelijks afgerekend.

De rentederivaten bestaan grotendeels uit negentien renteswaps in de LDI-portefeuille (met resterende looptijden van 27 tot 50 jaar).

Binnen de beleggingsfondsen wordt gebruik gemaakt van derivaten, met name om valuta- en renterisico te beperken. Deze posities zijn niet in bovenstaande tabel opgenomen en zijn onderdeel van het beleid van de beleggingsfondsen zelf. Middels de look through informatie wordt hier wel op gemonitord.

PMA heeft geen securities lending programma. PMA heeft geen rechtstreekse beleggingen in premie bijdragende ondernemingen. PMA belegt grotendeels in fondsen en derhalve is het niet uitgesloten dat er in dergelijke ondernemingen belegd wordt. De omvang is in dergelijke gevallen gering.

1.5.2 Risicobeheer

Risicobeleid

Het bestuur heeft de beschikking over de diverse beleidsinstrumenten om risico's te managen. Hieronder vallen bijvoorbeeld het ALM-beleid en renteafdekking (duration-matching), premie- en indexatiebeleid, de dekkingsgraad en financiering van het fonds, alsmede herverzekering en uitbestedingsbeleid. Welke beleidsinstrumenten het bestuur op welke manier hanteert, wordt bepaald op

basis van uitvoerige analyses van de te verwachten toekomstige ontwikkelingen van de verplichtingen en de ontwikkelingen op de financiële markten. Voor deze analyses gebruikt men onder andere Asset-Liability Managementstudies (ALM).

Een ALM-studie analyseert de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's. Op basis van de uitkomsten van deze analyses stelt het bestuur jaarlijks beleggingsrichtlijnen vast waarop het door het fonds uit te voeren beleggingsbeleid wordt gebaseerd. De beleggingsrichtlijnen zetten uiteen binnen welke grenzen en normen het beleggingsbeleid moet worden uitgevoerd en richten zich op het beheersen van de belangrijkste (beleggings-) risico's. De waarde van de beleggingen wordt beïnvloed door de marktprijzen, de rentes en valutaschommelingen. De beleggingsdoelstellingen bepalen de strategie die PMA volgt ten aanzien van het beleggingsrisico. In de dagelijkse praktijk ziet de beleggingscommissie toe op het risico conform de binnen het pensioenfonds aanwezige beleidskaders en de beleggingsrichtlijnen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

Het bestuur van PMA heeft de ambitie om de pensioenen te indexeren. De mate waarin dit kan worden gerealiseerd is afhankelijk van de ontwikkelingen in rente, rendement, looninflatie en demografie. Uitdrukkelijk wordt opgemerkt dat de indexatietoezegging voorwaardelijk is.

Risicobudget

De bewegingen in koersen en rente hebben historisch gezien een bepaalde kans van voordoen. Extreme schommeling worden opgevangen met voldoende buffer. PMA heeft gekozen om vanaf 2016 het vereist eigen vermogen als risicobudget te beschouwen en toetst beleggingskeuzes mede op het effect hiervan op deze buffervereiste.

Risicobudget	2019	2019	2018	2018
	Feitelijk	Strategisch	Feitelijk	Strategisch
Risicofactoren (als % verplichtingen)				
S1 Rente	3,0%	2,6%	5,3%	5,0%
S2 Zakelijke waarden	15,7%	14,3%	13,8%	14,3%
S3 Valuta	4,6%	4,4%	3,3%	3,5%
S5 Krediet	4,5%	5,8%	4,9%	4,9%
S6 Verzekeringstechnisch	3,5%	3,5%	3,7%	3,7%
S10 Actieve beleggingen	0,5%	0,5%	0,1%	0,1%
Diversificatie	-11,0%	-11,1%	-10,7%	-10,9%
Totaal	20,8%	20,0%	20,4%	20,6%

Op de hierna volgende pagina's worden deze risicofactoren nader toegelicht.

Het grondstofrisico (S4) kent een bufferpercentage van 35%. Momenteel wordt er niet in grondstoffen belegd. Voor het liquiditeitsrisico (S7), concentratie-
risico (S8) en het operationeel risico (S9) zijn in het standaardmodel geen buffers vereist.

S1 - Renterisico

Het renterisico is het risico dat de waarden van de portefeuille vastrentende waarden en de pensioenverplichtingen veranderen als gevolg van ongunstige veranderingen in de marktrente. Maatstaf voor het meten van rentegevoeligheid is de duration. De duration geeft de waardeverandering weer als de rente met 1% verandert:

Indien de duration van de beleggingen op balansdatum aanzienlijk lager is dan de duration van de verplichtingen is er sprake van een zogenaamde 'duration-mismatch'. Bij een rentestijging zal de waarde van beleggingen minder snel dalen dan de waarde van de verplichtingen, met als gevolg dat de dekkingsgraad stijgt. Voor PMA geldt dat bij een rentedaling de waarde van de beleggingen minder snel stijgt dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt. Eind 2019 is 59,3% van het rente-effect (op basis van UFR-curve) afgedekt door de vastrentende waarden. De renteafdekking op basis van de marktrente (swapcurve) is 42,4%. PMA is terughoudend in het gebruik van rentederivaten. Voor de rente-afdekking wordt passief gebruik gemaakt van interest rate swaps.

	2019	2018
Duration totale portefeuille (incl. renteswaps)	12,3	11,3
Duration van de pensioenverplichtingen – markt	26,2	24,3
Duration van de pensioenverplichtingen – UFR	20,3	19,6

De vastrentende waarden kunnen als volgt uitgesplitst worden naar looptijd van de leningen (de rente vaste periode kan korter zijn):

BEDRAGEN X MILJOEN €

Vastrentende waarden – Looptijd	2019	2019	2018	2018
Resterende looptijd < 1 jaar	202	10%	95	5%
Resterende looptijd 1 < > 5 jaar	638	33%	422	23%
Resterende looptijd 5 < > 10 jaar	471	24%	580	32%
Resterende looptijd > 10 jaar	637	32%	605	34%
Subtotaal	1.948	99%	1.702	94%
Lopende interest	12	1%	11	1%
Rubricering overige beleggingscategorieën	4	0%	85	5%
Totaal	1.964	100%	1.798	100%

De rubricering overige beleggingscategorieën is te specificeren als volgt: Aandelen +€ 9 miljoen, Derivaten -€ 3 miljoen, Liquiditeiten -€ 2 miljoen, (2018: Aandelen +€ 8 miljoen, Derivaten +€ 2 miljoen, Liquiditeiten +€ 79 miljoen).

S2 - Zakelijke waarden (markt) risico

Marktrisico is het risico dat door de ontwikkeling van marktprijzen (veroorzaakt door factoren die samenhangen met een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren) waardewijzigingen plaatsvinden. Wijzigingen in marktomstandigheden hebben altijd direct invloed op het beleggingsresultaat, omdat alle beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk worden verwerkt in het saldo van baten en lasten. Onder andere spreiding binnen de portefeuille (diversificatie) mitigeert het marktrisico. Het risico kan ook afgedekt worden door gebruik te maken van afgeleide financiële instrumenten (derivaten), zoals opties en futures.

Diversificatie

Specifieke beleggingen met relatief grote waarde leiden tot concentratierisico. Per beleggingscategorie worden alle instrumenten met dezelfde debiteur opgeteld. Als relatief groot wordt aangemerkt elke belegging die meer dan 2% van het balanstotaal

uitmaakt. Eind 2019 is dit een waarde groter dan circa € 74 miljoen. Binnen de categorie vastrentende waarden zijn er eind van het jaar twee landen met een belang groter dan 2% van het totaal in deze categorie, te weten Duitsland (€ 553 miljoen = 14,9% (in 2018 € 494 miljoen = 16,6%)), Frankrijk (€ 417 miljoen = 11,2% (in 2018 € 259 miljoen = 8,7%)), België (€ 99 miljoen = 2,7%) en Nederland (€ 78 miljoen = 2,1%). Alle landen hebben een degelijke reputatie en worden wereldwijd als veilige landen beschouwd. Binnen de beleggingsfondsen wordt gespreid naar veel verschillende debiteuren. De totaalwaarde van een beleggingsfonds mag daarmee groter dan 2% zijn.

In het algemeen geldt dat het concentratierisico groter is als adequate spreiding van de beleggingen ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in economische sector, regio of tegenpartij. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico. Overigens beperken concentratierisico's zich niet uitsluitend tot de beleggingen.

In onderstaande tabellen zijn de beleggingen in de categorieën met hoogste waarde uitgesplitst naar diverse regio's, typeringen en sectoren.

BEDRAGEN X MILJOEN €

Vastrentende waarden – naar regio	2019	2019	2018	2018
Europa (EU + niet EU)	1.798	92%	1.411	78%
Noord-Amerika	104	5%	224	12%
Emerging Markets	39	2%	45	3%
Rest van de wereld	7	0%	22	1%
Subtotaal	1.948	99%	1.702	94%
Lopende interest	12	1%	11	1%
Rubricering overige beleggingscategorieën	4	0%	85	5%
Totaal	1.964	100%	1.798	100%

Vastrentende waarden – type	2019	2019	2018	2018
Staatsobligaties	1.240	63%	930	51%
Bedrijfsobligaties	605	31%	609	34%
Bedrijfsleningen	103	5%	163	9%
Subtotaal	1.948	99%	1.702	94%
Lopende interest	12	1%	11	1%
Rubricering overige beleggingscategorieën	4	0%	85	5%
Totaal	1.964	100%	1.798	100%

Aandelen – naar regio	2019	2019	2018	2018
Europa	466	40%	360	45%
Noord-Amerika	403	35%	307	38%
Emerging Markets	253	22%	149	18%
Rest van de wereld	44	4%	26	3%
Subtotaal	1.166	101%	842	104%
Rubricering overige beleggingscategorieën	-12	-1%	-36	-4%
Totaal	1.154	100%	806	100%

De rubricering overige beleggingscategorieën is te specificeren als volgt: Vastrentende waarden -€ 9 miljoen, Vastgoed +€ 17 miljoen, Private Equity -€22 miljoen, Liquiditeiten +€ 2 miljoen, (2018: Vastrentende waarden -€ 8 miljoen, Vastgoed +€ 8 miljoen, Private Equity -€ 38 miljoen, Liquiditeiten +€ 2 miljoen).

BEDRAGEN X MILJOEN €

Aandelen – naar sectoren	2019	2019	2018	2018
Basismaterialen	55	5%	42	5%
Communicatie diensten	45	4%	29	4%
Duurzame consumptiegoederen	114	10%	72	9%
Verbruiks-consumptiegoederen	119	10%	82	10%
Gezondheidszorg	185	16%	134	17%
Energie	60	5%	62	8%
Financiële dienstverlening	211	18%	156	19%
Industrie	84	7%	66	8%
Nutsbedrijven	33	3%	24	3%
Technologie	242	21%	149	18%
Diversen	18	2%	26	3%
Subtotaal	1.166	101%	842	104%
Rubricering overige beleggingscategorieën	-12	-1%	-36	-4%
Totaal	1.154	100%	806	100%

Vastgoed – naar regio	2019	2019	2018	2018
Europa	198	52%	138	47%
Noord-Amerika	145	38%	126	42%
Rest van de wereld	54	14%	41	14%
Subtotaal	397	104%	305	103%
Rubricering overige beleggingscategorieën	-16	-4%	-9	-3%
Totaal	381	100%	296	100%

De rubricering overige beleggingscategorien is te specificeren als volgt: liquide middelen +€ 1 miljoen, Aandelen -€ 17 miljoen, (2018: Vastrentend -€ 14 miljoen, Aandelen +€ 5 miljoen).

BEDRAGEN X MILJOEN €

Vastgoed – naar sectoren	2019	2019	2018	2018
Kantoren	18	5%	37	13%
Winkels	26	7%	50	17%
Woningen	9	2%	25	8%
Participaties in vastgoedmaatschappijen	344	90%	193	65%
Subtotaal	397	104%	305	103%
Rubricering overige beleggingscategorien	-16	-4%	-9	-3%
Totaal	381	100%	296	100%

S3 - Valutarisico

Eind 2019 wordt een deel van de beleggingsportefeuille belegd buiten de eurozone, met name in de VS. Hiervan is een deel binnen de fondsen afgedekt. Het strategische beleid in 2019 van PMA wordt gekenmerkt door een streven 75% (tussen de 65% en 85%) van de resterende US dollar positie af te

dekken. De waarde van de per het einde van het verslagjaar uitstaande valutatermijncontracten bedraagt € 2,9 miljoen (2018: € -1,0 miljoen).

De belangrijkste valuta komen in de beleggingen van PMA als volgt voor.

Valutapositie – Voor en na afdekking (in %)	Bruto	Door PMA afgedekt	Netto 2019	Netto 2018
Euro	60%	17%	77%	84%
Amerikaanse dollar	19%	-14%	4%	2%
Britse pond	6%	-2%	4%	3%
Japanse yen	1%	0%	1%	1%
Overige	14%	0%	14%	10%
Totaal	100%	1%	100%	100%

Valutapositie per categorie (in %)	2019	2019	2018	2018
	Euro	Niet euro	Euro	Niet euro
Vastrentende waarden	90%	10%	96%	4%
Aandelen	19%	81%	22%	78%
Vastgoed	31%	69%	28%	72%
Private Equity	43%	57%	62%	38%
Valuta-afdekking door PMA	4%	-4%	11%	-11%
Totaal	64%	36%	68%	32%

S5 - Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst en marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aange-

gaan. Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten, waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds, en het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij het uitlenen van effecten indien dat gedaan zou worden. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlement-systeem functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven, op basis van beschikbare ratings van de grote agencies (S&P, Moody's en Fitch, waarbij de op een na hoogste geselecteerd wordt, indien slechts twee beschikbaar dan geldt de hoogste van beide).

In de categorie 'Geen rating' vallen de fondsen voor bedrijfsleningen en microfinanciering.

Vastrentende waarden – Kredietwaardigheid	2019	2018
AAA	32%	32%
AA	34%	25%
A	5%	9%
BBB	0%	9%
Subtotaal 'Investment Grade'	71%	75%
<BBB	15%	13%
Geen rating	14%	12%
Totale portefeuille	100%	100%

S6 - Verzekeringstechnische risico's (actuariële risico's)

De grootste actuariële risico's zijn het langlevens-, overlijdens- en het arbeidsongeschiktheidsrisico:

- Het belangrijkste actuariële risico is het langlevensrisico (het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen). Als gevolg hiervan is de pensioenvermogenopbouw niet toereikend voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van de AG Prognosetafel 2018 met ervaringssterftecorrectie op basis van Sprenkels & Verschuren ervaringssterfmodel 2018 is het langlevensrisico zo goed mogelijk verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen. Voor de gevoeligheid van wijzigingen in de belangrijkste actuariële veronderstellingen verwijzen wij naar de toelichting op de Technische Voorzieningen.
- Het overlijdensrisico houdt in dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandepensioen moet toekennen waarvoor het fonds geen voorzieningen heeft getroffen. Dit risico kan worden uitgedrukt in risicokapitalen.
- Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen ('schadereserve'). Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

S10 - Actief beheer risico

Dit is het risico dat beursgenoteerde aandelenfondsen die actief beheerd worden (met tracking error groter dan 1%) door dit actieve beheer een verlies oplopen. Vergeleken vorig jaar heeft PMA per saldo meer passief belegd waardoor de buffervereiste voor het actief beheer is gedaald.

Liquiditeitsrisico

Het liquiditeitsrisico is niet in het VEV-model opgenomen en is ook beperkt. Dit is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico wordt gemitigeerd door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquide middelen en liquide beleggingen, rekening houdend met directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Daarnaast is er een kredietfaciliteit overeengekomen met Caceis, gerelateerd aan de omvang van de beleggingen in depot bij Caceis.

Voor het liquiditeitsrisico is het van belang dat naar verwachting zeker de komende 15 jaar de inkomende premies het niveau van de uitkeringen overtreffen. Ultimo 2019 zijn er ook voldoende obligaties die snel zonder waardeverlies te gelde kunnen worden gemaakt om een eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren. Het grootste deel van de beleggingsfondsen is op korte termijn (binnen 5 werkdagen) te liquideren.

Voor het gebruik van derivaten voor rente- en valuta-afdekking is geld nodig om de posities af te rekenen. PMA houdt rekening met een behoefte aan liquide middelen zo groot als de standaard schok die ook voor DNB op deze derivaten berekend wordt. De som cash geld en snel te liquideren beleggingen moet groter zijn dan 4x de behoefte vanuit de derivaten (beschikbaarheidsfactor). Door de renteafdekking met extra renteswaps eind 2019 is de beschikbaarheidsfactor gedaald maar nog steeds ruim voldoende.

BEDRAGEN X MILJOEN €

Liquiditeit	2019	2019	2018
Cash op bankrekeningen	271	8%	5%
Liquide belegd (<5 dagen te verkopen)	2.573	66%	74%
Illiquide (meer dan een week)	735	27%	21%
Totale portefeuille	3.579	101%	100%
Korte termijn behoefte van rente- en valutaschok	390	11%	7%
Beschikbaarheidsfactor (>4)	7		11

Overige niet-financiële risico's

Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles en kwaliteit van geautomatiseerde systemen. Deze kwaliteitseisen (waaronder ISAE 3402 certificering, service level agreement, etc.) worden periodiek getoetst door het bestuur.

Uitbestedingsrisico

PMA loopt een uitbestedingsrisico doordat diensten worden uitbesteed op gebied van onder andere pensioenuitvoering, vermogensbeheer en beleggings-administratie. Het risico dat de belangen van PMA in het gedrang komen doordat deze uitbestede diensten niet volgens de normen en afspraken uitgevoerd worden, wordt gemitigeerd door uitgebreid vooronderzoek (Due Dilligence, KYC) bij nieuwe relaties, heldere vastlegging van de afspraken in SLA's, verantwoording van werkprocessen via ISAE 3402 verklaringen, regelmatig contact en evaluatiemomenten en rapportages.

BEDRAGEN X € 1.000

2 Deelnemingen	2019	2018
Certificaten STAK Appolaris		
Waarde per 1 januari	2.126	1.933
Resultaat boekjaar	179	193
Totaal Deelnemingen	2.305	2.126

De uitvoeringsorganisatie is ondergebracht in Appolaris B.V. (Appolaris). Tussen PMA en Appolaris is een Stichting Administratiekantoor (STAK) Appolaris geplaatst. StAK is juridisch eigenaar van Appolaris BV. De aandelen Appolaris BV zijn gecertificeerd. PMA is eigenaar van de certificaten van deze aandelen en derhalve economisch eigenaar van Appolaris BV.

BEDRAGEN X € 1.000

3 Vorderingen en overige activa	2019	2018
Debiteuren en overlopende activa		
Dividendbelasting, terug te vorderen	5.415	3.719
Nog af te wikkelen beleggingstransacties	29.618	2.346
Beleggingsopbrengsten, te ontvangen	794	1.499
Pensioenpremies	740	626
Vordering SRMA	0	493
Totaal Vorderingen	36.567	8.683

De vorderingen en overlopende activa hebben een looptijd korter dan een jaar. De nog af te wikkelen beleggingstransacties betreft met name een vooruitbetaling van € 25 miljoen een belegging in een beleggingsfonds voor syndicated leningen. Dit bedrag wordt op 2 januari 2020 omgezet in aandelen in het fonds.

BEDRAGEN X € 1.000

4 Liquide middelen	2019	2018
Banken (rekening courant)	2.088	1.007
Totaal Liquide middelen	2.088	1.007

De liquide middelen staan ter vrije beschikking van PMA.

1.5.3 Toelichting Passiva

BEDRAGEN X € 1.000

5 Stichtingskapitaal en reserves	2019	2018
Stichtingskapitaal	0	0
Overige reserves per 1 januari	-48.481	96.698
Resultaat boekjaar	-12.787	-145.179
Totaal Overige reserves per 31 december	-61.267	-48.481

Het stichtingskapitaal is ongewijzigd in beide boekjaren.

De financiële positie van het fonds kan worden vastgesteld aan de hand van de dekkingsgraad op basis van marktwaarde. Deze is gelijk aan de verhouding tussen het pensioenvermogen (de activa minus de overige passiva) en de technische voorzieningen. Op basis van de Pensioenwet en het daarbij behorende Financieel Toetsingskader is sprake van een tweetal toetsingsgrenzen: het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen.

Minimaal vereist eigen vermogen PMA

De Pensioenwet bepaalt dat fondsen dienen te beschikken over een minimaal vereist eigen vermogen. Dit vloeit voort uit de richtlijn pensioeninstellingen (2003/41/EG). Daarbij is tevens aangegeven dat dit minimaal vereist eigen vermogen circa 5% bedraagt van de technische voorzieningen; de som van beide is de minimaal vereiste dekkingsgraad. Het minimaal vereist eigen vermogen kan ook exact worden berekend in plaats van het hanteren van de standaard 5%. Het minimaal vereist eigen vermogen wordt dan bepaald door het al dan niet aanwezig zijn van beleggingsrisico's en door beheerslasten en risico's die voortkomen uit de pensioenregeling, waaronder nabestaanden- en arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor PMA bedraagt het berekende minimaal vereiste dekkingsgraad

104,6% per 31 december 2019 (104,6% ultimo 2018). Gegeven een beleidsdekkingsgraad 97,5% per 31 december 2019, is er sprake van een aanwezig vermogen dat lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Vaststelling van het vereist eigen vermogen (VEV)

Het fonds stelt het VEV zodanig vast dat met een zekerheid van 97,5% wordt voorkomen dat het vermogen van het fonds binnen één jaar daalt tot onder de VPV. Voor de vaststelling hiervan dient in principe het door DNB vastgestelde standaardmodel te worden gehanteerd. Dit model past ook bij het beleggingsprofiel van PMA. Het VEV op basis van het standaardmodel wordt vastgesteld met de S-wortel-formule. De vereiste dekkingsgraad bedraagt 100% plus dit vereist eigen vermogen.

Er is een reservetekort wanneer het fonds een beleidsdekkingsgraad heeft die lager is dan de vereiste dekkingsgraad. De vereiste dekkingsgraad op basis van strategische portefeuille van PMA is eind 2019 gelijk aan 120,0% van de VPV (eind 2018: 120,6%). Zowel in 2019 als in 2018 was er bij PMA sprake van een tekort (beleidsdekkingsgraad 97,5%, respectievelijk 102,5%).

BEDRAGEN X € 1.000

Dekkingsgraad	2019	2018
Totaal Vermogen	3.580.776	2.940.809
Technische Voorzieningen	3.642.043	2.989.290
Aanwezig eigen vermogen	-61.267	-48.481
Vereist eigen vermogen (20%)	729.778	617.237
Tekort	-791.045	-665.718
Aanwezige dekkingsgraad	98,3%	98,4%
Beleidsdekkingsgraad	97,5%	102,5%
Minimaal vereiste dekkingsgraad	104,6%	104,6%
Vereiste dekkingsgraad	120,0%	120,6%

Evaluatie herstelplan

Vanwege het tekort bij PMA heeft het bestuur in 2019 een geactualiseerd herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank (DNB). PMA heeft sinds eind 2009 een tekort. In het nieuwe herstelplan is te zien hoe de beleidsdekkingsgraad van PMA zich minimaal tot het niveau van de vereiste dekkingsgraad herstelt in een tijdsbestek van 10 jaar. Het einddatum van het herstelplan ligt op 31 december 2028. DNB heeft dit plan goedgekeurd.

Eind 2019 is de actuele dekkingsgraad vastgesteld op 98,3% en de beleidsdekkingsgraad op 97,5%. Hiermee is de beleidsdekkingsgraad lager dan de vereiste dekkingsgraad (120,0%). Dit betekent dat het fonds in een reservetekortsituatie verkeert en in 2020 weer een herstelplan dient op te stellen.

BEDRAGEN X € 1.000

6 Technische voorzieningen	2019	2018
<i>I. Voorziening pensioenverplichtingen</i>		
Saldo 1 januari	2.978.815	2.816.417
Pensioenopbouw	106.750	99.152
Wijziging marktrente	595.481	158.378
Rentetoevoeging	-7.049	-7.375
Sterfte en arbeidsongeschiktheid	1.634	1.039
Onttrekking voor pensioenuitkeringen	-42.549	-39.810
Onttrekking voor pensioenuitvoeringskosten	-851	-796
Wijziging uit hoofde van overdracht van rechten	-2.636	-8.057
Wijziging actuariële methoden	0	-39.696
Overige wijzigingen in de voorziening	184	-437
Saldo 31 december	3.629.779	2.978.815
Specificatie:		
– Actieven, in dienst ¹⁾	2.147.688	1.500.800
– Uit dienst, met rechten	824.086	884.916
– Gepensioneerden	658.005	593.099
Totaal	3.629.779	2.978.815
<i>II. Voorziening uitlooprisico AO</i>		
Saldo 1 januari	10.475	10.852
Wijziging actuariële methoden	301	
Mutatie t.l.v. resultaat	1.488	-377
Saldo 31 december	12.264	10.475
Totaal Technische voorzieningen	3.642.043	2.989.290

1) incl. arbeidsongeschikten en personeel Appalaris.

BEDRAGEN X € 1.000

7 Overige schulden en overlopende passiva	2019	2018
Ontvangen collateral	165.551	16.658
Nog af te wikkelen beleggingstransacties	6.524	1.959
Loonheffing en sociale lasten	810	0
Reservering vakantiegeden pensioengerechtigden	2.058	1.926
Te betalen kosten en overige posten	494	1.293
Totaal Overige schulden	175.437	21.836

Het ontvangen collateral is onderpand middels liquide middelen voor de renteswaps met een positieve waarde.

De overige schulden en overlopende passiva hebben een looptijd van korter dan een jaar.

1.5.4 Niet in de balans opgenomen verplichtingen

BEDRAGEN X MILJOEN €

Investeringsverplichtingen	Totaal verplichting	Aangegaan in jaar	Nog te storten na 31 12 2019	Nog te storten na 31 12 2018
Private Equity	8,0	2008	-	1,0
Private Equity (Infrastructuur)	15,0	2010	-	-
Private Equity	27,0	2011	9,4	9,5
Private Equity (USD)	11,3	2014	11,3	14,1
Totaal	61,3		20,7	24,6

Dit betreft nog niet opgevraagde investeringsverplichtingen aan beleggingsfondsen die investeren in niet beursgenoteerde beleggingen. Deze beleggingsfondsen vragen de gelden pas op nadat zij een belegging hebben gevonden. Derhalve is er sprake van een resterende verplichting waarvoor nieuwe beleggingen zullen worden verkregen. Bij de drie verplichtingen uit 2008, 2010 en 2011 is het niet de verwachting dat dit nog opgevraagd gaat worden.

1.5.5 Verbonden partijen

Er is sprake van een relatie tussen het fonds, de aangesloten ondernemingen en hun werknemers, en het bestuur. Tussen het fonds en de werkgevers zijn uitvoeringsovereenkomsten gesloten met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling. Inzake de beloning van bestuursleden wordt verwezen naar de specificatie van de kosten pensioenuitvoering bij de toelichting op de staat van baten en lasten. Er zijn geen leningen verstrekt aan, noch is sprake van vorderingen op bestuurders of voormalige bestuurders van PMA.

Andere verbonden partijen betreffen Stichting Administratie Kantoor Appolaris (STAK) en Appolaris BV (Appolaris). StAK is juridisch eigenaar van Appolaris. De aandelen Appolaris zijn gecertificeerd. PMA is eigenaar van de certificaten van deze aandelen en derhalve economisch eigenaar van Appolaris.

Appolaris is de uitvoeringsorganisatie die de primaire werkzaamheden van PMA uitvoert. Het bestuur van STAK bestaat uit leden van het bestuur van PMA. STAK is op haar beurt weer de directeur van Appolaris.

Appolaris heeft een directe afspraak met de fiscus dat zij geen BTW in rekening hoeft te brengen voor haar dienstverlening aan PMA. Deze afspraak is een nadere uitwerking van de situatie van fiscale eenheid tussen Appolaris en PMA.

1.6 Toelichting baten en lasten

Baten

BEDRAGEN x € 1.000

8 Premieontvangsten	2019	2018
Werkgevers	63.411	60.972
Werknemers	31.576	30.377
Totaal	94.987	91.349

De pensioenpremie is 24,5% van de pensioengrondslag. Het opbouwpercentage is 1,76% per jaar.

Op basis van het FTK dient de kostendekkende premie te worden vastgesteld. Deze bestaat uit de volgende elementen:

- 1 de actuariële benodigde premie voor inkoop van de onvoorwaardelijke pensioendelen (op basis van marktwaarde);
- 2 een opslag voor de uitvoeringskosten;
- 3 een solvabiliteitsopslag voor het bereiken van het vereist eigen vermogen. Component 3 wordt niet in de voorziening pensioenverplichtingen opgenomen.

De solvabiliteitsopslag zorgt ervoor dat bij de inkoop van nieuwe aanspraken de dekkingsgraad op het benodigde peil blijft. Het pensioenfonds dient immers ook voor de nieuwe aanspraken over een extra vermogen te beschikken, welke niet in de onderdelen 1 en 2 is opgenomen. De hoogte van de solvabiliteitsopslag hangt af van het vereist eigen vermogen aan het begin van het jaar (per 31 december 2019 was dit 20,0%). Verondersteld is dat de premie per 1 januari verschuldigd is en per deze datum omgezet wordt in nieuwe aanspraken in het fonds. Derhalve bedraagt de solvabiliteitsopslag op de premie van 2019: 20,0% (2018: 20,6%).

Onderstaand volgt de opbouw van de kostendekkende premie.

De stijging van de kostendekkende premie wordt met name veroorzaakt door de hogere rente aan het begin van het boekjaar

Conform het besluit FTK Pensioenfondsen artikel 4 mag voor de vaststelling van de kostendekkende premie worden uitgegaan van een dempingsmechanisme. PMA maakt hier gebruik van. Vanaf het boekjaar 2016 stelt het bestuur de premie vast op basis van verwacht rendement in plaats van het voortschrijdend gemiddelde van de rentetermijnstructuur. Hierbij hanteert het pensioenfonds een verwachte rendementscurve, rekening houdend met een opslag in het kader van de toeslagtoezegging welke gelijk is aan de maatstaf loonsverhoging cao Apotheken. Met ingang van 2020 wordt dit gewijzigd in de prijsinflatie huishoudens algemeen. De verwachte rendementscurve wordt in principe vastgesteld voor 5 jaar op basis van de actuele marktrente en de vaststelling geschiedt per 30 september. De gedempte kostendekkende premie waaraan de feitelijke premie wettelijk gezien dient te voldoen, bestaat uit de volgende componenten:

- 1 een nominale koopsom op basis van verwacht rendement, inclusief de risico-opslagen ten behoeve van de overlijdensuitkeringen, premievrijstelling, Anw-hiaat en het WIA-hiaat;
- 2 een koopsom voor de toekomstige toeslagverlening op basis van cao loonsverhogingen, welke minimaal gelijk is aan de eerste component vermenigvuldigd met de opslag voor het vereist eigen vermogen;
- 3 een opslag voor additionele kosten;
- 4 een variabele opslag, welke maximaal gelijk is aan onderdeel 1 vermenigvuldigd met een solvabiliteitsopslag.

BEDRAGEN x € 1.000

<i>Kostendekkende premie</i>	2019	2018
Actuariële premie pensioenopbouw actieven	98.476	91.773
Benodigde premie voor overlijden	2.293	2.141
Benodigde premie voor AO	5.981	5.238
Kostenopslag	2.894	2.592
Solvabiliteitsopslag (25,7% / 25,4%)	21.991	25.482
Totaal	131.635	127.226

In onderstaande tabel is een uitsplitsing van de gedempte kostendekkende premie voor 2019 weergegeven.

BEDRAGEN X € 1.000

<i>Gedempte kostendekkende premie</i>	2019	2018
Actuariële premie pensioenopbouw actieven	38.692	31.795
Benodigde premie voor overlijden	1.707	1.672
Benodigde premie voor AO	5.981	5.238
Kostenopslag	2.894	2.592
Actuariële premie voor voorwaardelijke onderdelen	30.350	23.033
Solvabiliteitsopslag (25,7% / 25,4%)	9.567	10.598
Totaal	89.191	74.928

BEDRAGEN X € 1.000

9 Beleggingsopbrengsten	2019	2018
<i>Directe beleggingsopbrengsten</i>		
Vastrentende waarden	16.252	13.500
Aandelen	9.147	14.258
Private Equity	14.954	9.264
Vastgoed	10.312	9.367
Derivaten	10.906	3.532
Subtotaal directe beleggingsopbrengsten	61.571	49.921
Saldo overige interest	62	-229
Saldo directe beleggingsopbrengsten	61.633	49.692
<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i>		
Vastrentende waarden	83.084	2.898
Aandelen	228.537	-55.848
Vastgoed	66.067	-11.068
Private Equity	-11.886	-7.056
Derivaten	168.006	-326
Overige koersverschillen ¹⁾	42	244
Subtotaal indirecte beleggingsopbrengsten	533.850	-71.156
<i>Deelnemingen</i>		
Deelnemingen waardeverandering	179	193
Saldo indirecte beleggingsopbrengsten	534.029	-70.963
Totaal beleggingsopbrengsten	595.662	-21.271
Af: beheerkosten PMA	-2.767	-3.017
Saldo beleggingsopbrengsten	-592.895	-24.288
Hierbij inbegrepen: Gefactureerde beheerkosten	-2.824	-4.150

1) Inclusief valutaresultaten op bankrekeningen in vreemde valuta.

De indirecte beleggingsopbrengsten zijn na aftrek van beheer- en transactiekosten die direct ten laste van het fonds worden gebracht. In de (directe) beleggingsopbrengsten zijn ook de gefactureerde beheerkosten en de ontvangen kortingen op de beheerkosten van de vermogensbeheerders opgenomen. In onderstaande tabellen wordt dit weergegeven.

BEDRAGEN X € 1.000

<i>Indirecte beleggingsopbrengsten</i>	2019	2018
Indirecte beleggingsopbrengsten voor aftrek kosten	546.481	-58.050
Beheerkosten op basis van look through	-8.921	-9.678
Transactiekosten	-3.710	-3.428
Totaal	533.850	-71.156

GEFACTUREERDE KOSTEN VERMOGENSBEHEER – PER CATEGORIE, BEDRAGEN X € 1.000

2019	Beheerkosten	Relatieve kosten
Vastrentende waarden	1.588	0,08%
Aandelen	194	0,02%
Private Equity	0	0,03%
Vastgoed	1.043	0,30%
Overig	0	0,00%
Totaal	2.825	0,08%

2018	Beheerkosten	Relatieve kosten
Vastrentende waarden	2.212	0,14%
Aandelen	745	0,07%
Private Equity	0	0,00%
Vastgoed	1.149	0,37%
Overig	45	-1,14%
Totaal	4.150	0,14%

Vermogensbeheerkosten zijn opgenomen zonder 'look through' en in overeenstemming met RJ610. De relatieve kosten zijn bepaald aan de hand van het gemiddelde vermogen over het jaar per categorie (zie ook het bestuursverslag paragraaf 4.7).

De beheerkosten zijn direct door PMA op factuur-basis afgerekend en zijn inclusief de gefactureerde transactiekosten (€ 291K, in 2018 € 702k).

BEDRAGEN X € 1.000

10 Overige baten	2019	2018
Uitkering SRMA na liquidatie	0	493
Totaal	0	493

Lasten

BEDRAGEN X € 1.000

11 Pensioenuitkeringen	2019	2018
Ouderdomspensioen	36.009	33.487
Weduwen/weduwnaars/partnerspensioen	5.102	4.868
Arbeidsongeschiktheidspensioen	398	405
Wezenpensioen	218	208
Ouderdomspensioen (regeling geboren < 1950)	0	0
Totaal pensioenen	41.727	38.968
Restitutie deelnemersbijdrage	464	498
Afkoopsommen	88	70
Totaal uitkeringen	42.279	39.536

BEDRAGEN X € 1.000

12 Pensioenuitvoeringskosten	2019	2018
Vergoeding Appolaris	4.220	4.579
Overige kosten	418	568
Bestuursorganen ¹⁾	504	480
Externe beleggingskosten	483	394
Heffing DNB	223	225
Actuaris	205	104
Accountant (jaarwerk en controle)	65	65
Accountant (overige opdrachten)	47	0
Totaal kosten	6.165	6.415
Af: Beheerkosten beleggingen PMA ²⁾	-2.767	-3.017
Totaal pensioenuitvoeringskosten	3.398	3.398

- 1) Er worden geen andere beloningen verstrekt dan vacatiegelden. In 2019 is € 432 duizend aan vacatiegelden betaald aan bestuur en bestuursorganen (in 2018 was dit € 416 duizend).
- 2) Beheerkosten beleggingen zijn de som van externe kosten van PMA en doorbelaste kosten van PMA (en Appolaris).

Controlekosten accountants

In het boekjaar en voorgaand boekjaar zijn de volgende bedragen aan accountantshonoraria ten laste van het resultaat gebracht:

BEDRAGEN x € 1.000

2019	PwC Accountants	Overig PwC-netwerk	Totaal PwC-netwerk
Controle van de jaarrekening	65	0	65
Andere controlewerkzaamheden	0	0	0
Fiscale advisering	0	0	0
Andere niet-controlediensten	0	60	60
Totaal	65	60	125

2018	PwC Accountants	Overig PwC-netwerk	Totaal PwC-netwerk
Controle van de jaarrekening	65	0	65
Andere controlewerkzaamheden	0	0	0
Fiscale advisering	0	0	0
Andere niet-controlediensten	0	0	0
Totaal	65	0	65

Bovenstaande honoraria betreffen de werkzaamheden die bij PMA zijn uitgevoerd door accountantsorganisaties en externe accountants zoals bedoeld in art. 1, lid 1 Wta (Wet toezicht accountantsorganisaties) en de in rekening gebrachte honoraria van het gehele netwerk waartoe de accountantsorganisatie behoort.

Bij PMA is formeel geen personeel in dienst.

1.7 Gebeurtenissen na balansdatum

De eerste maanden van 2020 worden getekend door de uitbraak van het Corona-virus. PMA en haar uitvoeringsorganisaties hebben ervoor gezorgd dat de reguliere processen, zoals de uitkeringen, doorlopen.

Een crisisteam met daarin de leden van het Regie- en Coördinatieoverleg (RCO) en directeur van Appolaris, volgt de ontwikkelingen en neemt actie waar noodzakelijk.

De virusuitbraak heeft grote gevolgen voor de financiële markten. Zowel de rente als de rendementen daalden begin 2020, waardoor de dekkingsgraad van PMA daalde. Het is niet te voorspellen hoe dit zich verder zal ontwikkelen. De kans dat PMA in 2021 de pensioenen moet verlagen is hierdoor aanzienlijk toegenomen. PMA hoeft de pensioenen in 2020 nog niet te verlagen. Om de dekkingsgraad te beschermen tegen al te grote verdere dalingen is de renteafdekking half maart verhoogd, conform het financieel crisisplan.

PMA heeft in 2020 een herstelplan ingediend bij DNB. In het plan staat dat PMA tijdig kan herstellen tot minimaal het niveau van het Vereist Eigen Vermogen (VEV). Het plan houdt geen rekening met de impact van de corona-crisis. Het herstel in het herstelplan komt vooral door de positieve beleggingsrendementen. Het is onzeker of deze rendementen op korte termijn daadwerkelijk behaald kunnen worden.

Zijn de beleidsdekkingsgraad en de actuele dekkingsgraad eind 2020 lager dan de minimale vereiste dekkingsgraad, dan moeten de pensioenen verlaagd worden. Verlaging is ook onvermijdelijk als de beleidsdekkingsgraad vanaf 2021 niet meer tijdig boven het VEV kan komen. Al met al lijkt het onvermijdelijk dat de pensioenen in 2021 verlaagd moeten worden, tenzij de regels met betrekking tot het verlagen van de pensioenen door de overheid worden aangepast.

Het bestuur van de Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken,

Dhr. drs. A.J.M. (Fons) Bakker

Dhr. J.H.M. (Joris) van Basten Batenburg

Mw. I.J. (Iris) Blankers MSc

Dhr. mr. H.C.J. (Huub) Overgaag, penningmeester

Dhr. T. (Ton) Teitsma RA

Dhr. drs. J.P. (Jan Paul) Veenhuizen, secretaris

Dhr. R.A. (Remco) Velasquez, voorzitter

Den Haag, 3 juni 2020

OVERIGE ■ GEGEVENS

Statutaire regeling omtrent de bestemming van het saldo baten en lasten

Ten aanzien van de bestemming van het saldo van baten en lasten is geen bepaling opgenomen in de statuten van PMA. Evenmin is de bestemming nader uitgewerkt in de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN). PMA heeft geen winsttoogmerk. Een positief resultaat boekjaar wordt toegevoegd en een negatief resultaat boekjaar wordt onttrokken aan de overige reserves.

Actuariële verklaring

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken te Den Haag is aan Towers Watson Netherlands B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2019.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaris ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds, anders dan de werkzaamheden uit hoofde van de actuariële functie.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 13.650.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 910.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn beoordeling van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik onder meer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendekkende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-person regel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten. De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuariel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet met uitzondering van de artikelen 131 (minimaal vereist eigen vermogen), 132 (vereist eigen vermogen) en 133 (dekking door waarden).

Met betrekking tot het toeslagbeleid merk ik op dat op basis van de uitkomsten van de haalbaarheidstoets het fonds op lange termijn weliswaar haar toeslagambitie lijkt te kunnen waarmaken, maar dat op korte termijn de mogelijkheden om toeslagen te kunnen geven beperkt zullen zijn.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat vanaf 31 december 2015 (eerste meetmoment). Indien de beleidsdekkingsgraad per 31 december 2020 (zesde meetmoment) eveneens lager is dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen, dan zal per 31 december 2020 mogelijk een kortingsmaatregel moeten worden uitgevoerd (indien op dat moment ook de actuele dekkingsgraad lager is dan het niveau van de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen).

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegeven verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

In het kader van dit oordeel wijs ik op de ontwikkelingen na balansdatum als gevolg van de Coronacrisis, zoals die door het pensioenfonds in het jaarverslag zijn toegelicht.

Amstelveen, 3 juni 2020

drs. R.T. Schilder AAG

Verbonden aan Towers Watson Netherlands B.V.

Accountantsverklaring

Controleverklaring van de onafhankelijke accountant

Aan: het bestuur van Pensioenfonds Medewerkers Apotheken

Verklaring over de jaarrekening 2019

Ons oordeel

Naar ons oordeel geeft de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken ('de stichting') een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van de stichting op 31 december 2019 en van het resultaat over 2019 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 van het in Nederland geldende Burgerlijk Wetboek (BW).

Wat we hebben gecontroleerd

Wij hebben de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken te Den Haag gecontroleerd.

De jaarrekening bestaat uit:

- de balans per 31 december 2019;
- de staat van baten en lasten over 2019; en
- de toelichting met de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en overige toelichtingen.

Het stelsel voor financiële verslaggeving dat is gebruikt voor het opmaken van de jaarrekening is Titel 9 Boek 2 BW.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de paragraaf 'Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening'.

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Onafhankelijkheid

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken zoals vereist in de Wet toezicht accountantsorganisaties (Wta), de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assuranceopdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Benadrukking van de onzekerheid in verband met de effecten van het coronavirus (Covid-19)

Wij wijzen op de toelichting die is opgenomen in de jaarrekening inzake gebeurtenissen na balansdatum in de gelijknamige paragraaf. In deze paragraaf in de jaarrekening heeft het bestuur de mogelijke invloed en gevolgen van het coronavirus (Covid-19) op de stichting en op de omgeving waarin de stichting opereert alsmede de genomen en geplande maatregelen om met deze gebeurtenissen en omstandigheden om te gaan beschreven. In deze toelichting is ook beschreven dat

er nog steeds onzekerheden bestaan en dat het daarom op dit moment redelijkerwijs niet goed mogelijk is om de toekomstige effecten in te schatten. Ons oordeel is niet aangepast met betrekking tot de aangelegenheid.

Verklaring over de in het jaarverslag opgenomen andere informatie

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- het bestuursverslag;
- de overige gegevens; en
- de bijlagen.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder het bestuursverslag en de overige gegevens in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

Verantwoordelijkheden met betrekking tot de jaarrekening en de accountantscontrole

Verantwoordelijkheden van het bestuur en de raad van toezicht voor de jaarrekening

Het bestuur is verantwoordelijk voor:

- het opmaken en het getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW; en voor
- een zodanige interne beheersing die het bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van het genoemde verslaggevingsstelsel moet het bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is. Het bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De raad van toezicht is verantwoordelijk voor het uitoefenen van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controle-opdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze doelstellingen zijn een redelijke mate van zekerheid te verkrijgen over de vraag of de jaarrekening als geheel geen afwijking van materieel belang bevat als gevolg van fraude of van fouten en een controleverklaring uit te brengen waarin ons oordeel is opgenomen. Een redelijke mate van zekerheid is een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle afwijkingen van materieel belang ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Een meer gedetailleerde beschrijving van onze verantwoordelijkheden is opgenomen in de bijlage bij onze controleverklaring.

Amsterdam, 3 juni 2020

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Origineel getekend door drs. H.C. van der Rijst RA

Bijlage bij onze controleverklaring over de jaarrekening 2019 van Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken

In aanvulling op wat is vermeld in onze controleverklaring hebben wij in deze bijlage onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening nader uiteengezet en toegelicht wat een controle inhoudt.

De verantwoordelijkheden van de accountant voor de controle van de jaarrekening

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel-kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Ook op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gereede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat een organisatie haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen en het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Wij communiceren met de raad van toezicht onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

BIJLAGEN ■ 2019

Bijlage 1: Uitgebreide kengetallen

Per 31 december	2019	2018	2017	2016	2015
Deelnemers aantallen					
Actieve deelnemers met pensioenopbouw	26.381	26.058	25.665	25.529	25.340
Actieve deelnemers, nog niet premieplichtig	726	700	641	600	591
Gewezen deelnemers met opbouw bij AO	980	903	870	819	751
Gewezen deelnemers	22.569	21.073	19.582	18.398	17.627
Pensioenuitkeringsgerechtigden	7.254	6.915	6.594	6.215	5.917
Aangesloten werkgevers	1.994	1.991	1.961	1.984	1.936
Vermogen en solvabiliteit					
Aanwezige dekkingsgraad (in %)	98,3	98,4	103,9	96,6	101,3
Beleidsdekkingsgraad (in %)	97,5	102,5	102,3	91,5	101,9
Vereiste dekkingsgraad (in %)	120,0	120,6	125,7	125,4	127,5
Pensioenvermogen (x € 1 miljoen)	3.581	2.941	2.924	2.703	2.474
Pensioenverplichtingen (x € 1 miljoen)	3.642	2.989	2.827	2.799	2.441
Gemiddelde rekenrente (in %)	0,9	1,5	1,7	1,5	1,9
Premie (in %)					
Werkgever (geboren in of na 1950)	16,3	17,6	17,6	17,6	17,6
Werknemer (geboren in of na 1950)	8,2	8,8	8,8	8,8	8,8
Toeslagverlening (per 1 jan, in %)	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Inkomsten/Uitgaven (x € 1 miljoen)					
Ontvangen premies	95	91	92	88	87
Uitkeringen	42	40	37	35	33
Beleggingsopbrengsten	593	-24	170	179	84
Pensioenuitvoeringskosten ¹⁾ /deelnemer (in €)	94	95	90	74	76
Vermogensbeheerkosten ²⁾	0,37%	0,47%	0,61%	0,40%	0,60%
Beleggingsportefeuille samenstelling					
Vastrentende waarden	48,6%	57,3%	47,5%	48,9%	48,4%
Aandelen	32,3%	27,2%	39,6%	40,6%	40,7%
Vastgoed	10,7%	10,3%	9,2%	9,7%	9,0%
Overige beleggingen (incl. Overlay)	8,4%	5,2%	3,7%	0,8%	1,9%
Rendement beleggingen (in %)					
Vastrentende waarden	6,0	1,2	1,2	8,8	0,9
Aandelen	27,7	-5,8	11,3	9,7	7,8
Vastgoed	26,5	-1,1	3,1	6,4	11,0
Totaal rendement portefeuille	20,2	-0,8	6,5	7,2	3,9
Ontwikkeling benchmark	19,6	-0,4	6,0	7,7	3,2
Z-score	0,5	0,7	0,3	-0,5	0,5
Performancetoets	1,9	1,8	1,4	2,2	2,1

1) Kosten exclusief de opslag van 6% voor uitvoeringsorganisatie Appolaris.

2) Kosten exclusief transactiekosten, inclusief performance fees en algemene kosten.

Bijlage 2: Functionarissen

Bestuur

Op voordracht van FNV:

Dhr. J.H.M. van Basten Batenburg
Dhr. drs. J.P. Veenhuizen, secretaris

Op voordracht van CNV Connectief:

Mw. I.J. Blankers MSc (vanaf maart 2019)

Op voordracht van de Vereniging Zelfstandige Apothekers en de Associatie van Ketenapotheken:

Mw. drs. M.M.J.J. Menheere (tot oktober 2019)
Dhr. T. Teitsma RA
Dhr. R.A. Velasquez, voorzitter
Dhr. A.H.L. van der Wijst MBA (tot januari 2019)
Dhr. drs. A.J.M. Bakker (vanaf oktober 2019)
Vacature

Gekozen door de pensioengerechtigden:

Dhr. mr. H.C.J. Overgaag, penningmeester

Regie- en Coördinatie Overleg

Dhr. R.A. Velasquez
Dhr. drs. J.P. Veenhuizen
Dhr. mr. H.C.J. Overgaag
Mw. mr. H.C. van Weele CPL, bestuurssecretaris

Beleggings Advies Commissie

Dhr. P. Mannaert RC, voorzitter (extern lid)
Dhr. drs. P.J. Roelandt (extern lid)
Dhr. R.A. Velasquez
Mw. I.J. Blankers MSc (vanaf 26 maart 2020)

Pensioen en Communicatiecommissie

Dhr. mr. H.C.J. Overgaag, voorzitter
Dhr. J.H.M. van Basten Batenburg (tot februari 2019)
Dhr. drs. J.P. Veenhuizen (vanaf februari 2019)
Mw. drs. M.M.J.J. Menheere (tot oktober 2019)

Risicocommissie

Dhr. J.H.M. van Basten Batenburg
Dhr. T. Teitsma RA, voorzitter
Dhr. drs. J.P. Veenhuizen
Dhr. R. Sijsenaar RA, risicomanager

Verantwoordingsorgaan

Benoemd door FNV:

Mw. J.C.M. Beemsterboer-Tol
Mw. S.C.R. Terlouw, secretaris
Mw. K.W. de Vries

Benoemd door CNV Connectief:

Mw. E. van der Graaf
Dhr. C.J. Piket

Benoemd door de Vereniging Zelfstandige Apothekers en de Associatie van Ketenapotheken:

Dhr. drs. L.C.G.M. Bakkers, plaatsvervangend voorzitter (tot februari 2020; daarna voorzitter)
Dhr. drs. J.P.B. Brand, voorzitter (tot februari 2020)

Gekozen door gepensioneerden:

Mw. G.M. van der Linden, plaatsvervangend secretaris

Raad van toezicht

Mw. E.L. Snoeij, voorzitter
Dhr. J.N. Berkemeijer AAG
Mw. drs. I.A. Nijhuis MMS

Uitvoeringsorganisatie

Appolaris B.V.

Compliance officer

HVG Law

Accountant

PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

Uitvoerend actuaaris

Sprenkels & Verschuren

Certificerend actuaaris

Willis Towers Watson
(tevens actuarieel sleutelfunctionaris in de persoon van dhr. drs. R.T. Schilder AAG)

Bijlage 3: Pensioenregeling

Algemeen

Op hoofdlijnen wordt onderstaand een beschrijving gegeven van de pensioenregeling. De volledige inhoud van de regeling is te vinden op de website van PMA.

Het pensioen is gebaseerd op het middelloonsysteem. De pensioenopbouw start op de leeftijd van 20 jaar. De pensioenrichtleeftijd is 67 jaar.

In 2019 werd 1,76% van de pensioengrondslag opgebouwd aan ouderdompensioen. De grondslag wordt berekend over het salaris minus een franchise. In 2019 gold een maximum fulltime salaris waarover pensioen wordt opgebouwd van € 107.593 per jaar.

Nabestaandenpensioen

Alle deelnemers, ook degenen die nog geen pensioen opbouwen, zijn standaard verzekerd voor:

- Partnerpensioen: de opbouw bedraagt 70% van de opbouw van het ouderdompensioen.
- Anw-hiaatverzekering: hiermee wordt een eventuele korting op de wettelijke Anw-uitkering, of het geheel ontbreken van deze uitkering, gecompenseerd. De hoogte is mede afhankelijk van het parttime percentage van de deelnemer.
- Wezenpensioen: de opbouw bedraagt per kind 14% van de opbouw van het ouderdompensioen.

Vrijwillige voortzetting pensioenopbouw

Indien aan bepaalde voorwaarden wordt voldaan, is het voor de deelnemer mogelijk om na het einde van de dienstbetrekking de pensioenopbouw gedurende maximaal drie jaar vrijwillig voort te zetten. De deelnemer betaalt tijdens de vrijwillige voortzetting de volledige pensioenpremie, dus ook het gedeelte dat de werkgever normaal gesproken betaalt.

Keuzemogelijkheden pensioen (flexibilisering en individualisering)

Er zijn binnen de pensioenregeling van PMA een aantal keuzemogelijkheden waarmee het pensioen (met inachtneming van fiscale grenzen) kan worden aangepast aan de persoonlijke situatie van de deelnemer. Dit betreft de mogelijkheid om:

- zelf het moment te kiezen tussen 55 en 67 jaar waarop het pensioen ingaat;
- partnerpensioen om te zetten in extra ouderdompensioen, of andersom;
- in geval van pensionering vóór de AOW-ingangsdatum: extra pensioen in te kopen tot de AOW-leeftijd;

- te kiezen voor een hoger pensioen in de eerste 10 jaar na pensionering en een lager pensioen gedurende de latere jaren;
- te kiezen voor deeltijdpensioen.

Arbeidsongeschiktheid

De pensioenregeling voorziet in een premievrije voortzetting van de pensioenopbouw bij arbeidsongeschiktheid. Indien sprake is van gedeeltelijke arbeidsongeschiktheid vindt premievrije opbouw naar rato plaats.

Voor werknemers die op of na 1 januari 2004 ziek worden of zijn geworden is een collectieve verzekering afgesloten voor het zogenaamde WGA-hiaat, en wel middels een arbeidsongeschiktheidspensioen (AOP). Werknemers die vóór 1 januari 2004 ziek zijn geworden hebben mogelijk nog recht op een AOP-uitkering gebaseerd op het WAO-hiaat. Het AOP voorziet in een aanvulling op de wettelijke uitkering.

Pensioenpremie

Ten behoeve van de financiering van de pensioenrechten worden aan de aangesloten werkgevers en hun werknemers pensioenpremies in rekening gebracht. Hierbij geldt dat werknemers 1/3e deel en werkgevers 2/3e deel van de benodigde middelen bijdragen.

Werknemers betalen vanaf de maand dat ze 20 jaar worden een deelnemersbijdrage voor hun pensioenopbouw. De werkgeversbijdrage wordt gerelateerd aan het totaal aantal in dienst zijnde werknemers, dus met inbegrip van werknemers jonger dan 20 jaar.

Toeslagverlening

De pensioenregeling voorziet in een voorwaardelijke toeslagverlening van alle pensioenen, waaronder te verstaan:

- de door de actieve werknemers opgebouwde aanspraken;
- de door de vertrokken deelnemers verworven aanspraken;
- de door de gepensioneerden verworven rechten op ingegaan pensioen.

Het beleid tot en met 2019 is dat er naar gestreefd wordt dat de pensioenen in een gelijke verhouding tot de salarissen (algemeen niveau CAO Apotheken) blijven staan. Vanaf 2020 is het de ambitie om de pensioenen mee te laten groeien met de stijging van de prijzen (consumentenprijsindex alle bestedingen). Voorwaarde voor de jaarlijkse verhoging is dat de financiële positie van PMA dat toelaat. Is dat niet het geval, dan wordt de toeslagverlening geheel of gedeeltelijk overgeslagen. De toeslagverlening is dus voorwaardelijk; er is geen recht op toeslagverlening en het is ook voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre toeslagverlening zal plaatsvinden. Het bestuur beslist jaarlijks of en in hoeverre toeslagverlening kan worden toegepast. PMA heeft geen geld gereserveerd of extra premie gevraagd voor toekomstige toeslagverlening. PMA betaalt de toekomstige verhogingen van de pensioenen uit beleggingsrendement.

Bijlage 4: Maatschappelijk verantwoord beleggen

PMA hanteert al meer dan 10 jaar bij de invulling van haar maatschappelijke verantwoordelijkheid een praktische invalshoek gecombineerd met een positieve houding.

De Engelse term ESG, dat staat voor Environment, Social & Governance, wordt veelal gehanteerd in het dagelijks taalgebruik wanneer het gaat over verantwoord beleggen.

De GIIN (Global Impact Investing Network) is een non-profitorganisatie die zich inzet voor het vergroten van de schaal en effectiviteit van impactinvesteringen over de hele wereld. PMA is één van de oprichters van de GIIN.

100% van de door PMA geselecteerde vermogensbeheerders heeft zelf de PRI ondertekend of werkt met vermogensbeheerders die de PRI hebben ondertekend.

Voor 58% van de portefeuille kan het meewegen van milieu, sociale en governance vraagstukken relevant zijn.

42% - hier spelen ESG-aspecten geen wezenlijke rol; dit betreft binnen de portefeuille de Europese staatsleningen en liquiditeiten.

STOP CLUSTER MUNITIE

PMA zorgt er voor dat haar beleggingen voldoen aan de wettelijke eis om niet in clustermunities te investeren.

Stemmen

Voor 58% van de portefeuille is stemmen relevant.

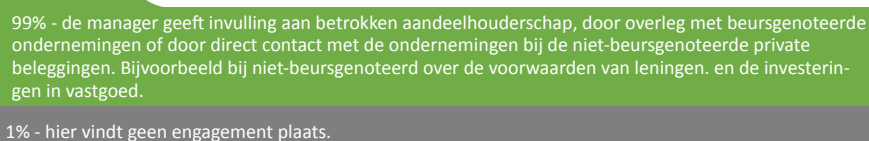

42% - stemmen is niet relevant; dit betreft Europese staatsobligaties, beursgenoteerde bedrijfsobligaties en liquiditeiten.

Betrokken aandeelhouderschap (engagement)

Voor 55% van de portefeuille is engagement relevant.

45% - engagement is niet relevant; dit betreft Europese staatsobligaties, beursgenoteerde bedrijfsobligaties en liquiditeiten.

Stichting Pensioenfonds Medewerkers Apotheken

Neuhuyskade 92

2596 XM Den Haag

Postbus 97851

2509 GH Den Haag

Telefoon **Info-lijn** 070 3110155

Internet www.pma-pensioenen.nl

E-mail info@pma-pensioenen.nl

Tekst PMA

Productie A'vier Communicatie, Amsterdam

Ontwerp DATBureau, Amsterdam